

Transitieprocessen na democratische revoluties. *Een casestudie over het democratiseringsproces in Georgië na de Rozenrevolutie en in Oekraïne na de Oranjerevolutie.*

Leon Kowalski
Albert Cuypstraat 203c3
1073 BE Amsterdam
Tel: 06 51180440
Studentnummer: 3444813

Scriptiebegeleider: dr. P. A. M. Malcontent
Masterscriptie
Studierichting Internationale Betrekking in Historisch Perspectief
Utrecht Universiteit, 15 augustus 2011

Inhoudsopgave

Inleiding

Valorisatie van het onderzoek	4
Opbouw onderzoek	6

Hoofdstuk 1. Wat is democratie?

De electorale benadering	8
De liberale benadering	9
Toepassing van begrippen	10

Hoofdstuk 2. Structuralistische benaderingen en actoren gecentreerde benaderingen

Het debat tussen het structuralisme en de actoren-benadering	12
Seymour Martin Lipset, de moderniseringstheorie	13
Barrington Moore Jr., de sociale oorsprong van dictaturen en democratie	14
Juan Linz en Daron Acemoğlu	15
Juan Linz, problemen bij democratische transitie en consolidatie	16
Daron Acemoğlu, economische oorsprong van dictaturen en democratie	20
Toepassing van het theoretische kader	23

Hoofdstuk 3. De democratische transitie in Oekraïne

Politieke ontwikkelingen in Oekraïne tussen 1991-2004	26
De Oranjerevolutie	29
Politieke ontwikkelingen tijdens het transitieproces	33
Analyse over het democratiseringsproces	45
Conclusie	51

Hoofdstuk 4. De democratische transitie in Georgië

Politieke ontwikkelingen in Georgië tussen 1991-2003	59
De Rozenrevolutie	65
Politieke ontwikkelingen tijdens het transitieproces	70
Analyse over het democratiseringsproces	84
Conclusie	89

Conclusie

Slotconclusie	96
Vervolg	101

Literatuurlijst

Literatuurlijst	105
Primaire bronnen	106

Bijlage 1: Totale overzicht beoordelingen door het Freedom House over Oekraïne voor de periode 1991-2010.	114
--	-----

Bijlage 2: Totale overzicht beoordelingen door het Freedom House over Georgië voor de periode 1991-2010.	115
---	-----

Inleiding

De Rozenrevolutie in Georgië vond plaats in november 2003. Een jaar later vond de Oranjerevolutie in Oekraïne plaats. Beide revoluties ontstonden als gevolg van oneerlijke presidentsverkiezingen. De revoluties waren een afrekening met de heersende machthebbers. Mikheil Saakashvili in Georgië en Viktor Joesjtsjenko in Oekraïne waren de helden van de revoluties. Eduard Shevardnadze in Georgië en Viktor Janoekovitsj in Oekraïne waren de verliezers. De revoluties moesten het begin zijn van een proces naar een geconsolideerde liberale democratie. Liberale democratische waarden als persvrijheid, eerlijke verkiezingen en vrijheid van meningsuiting werden vóór de revoluties onderdrukt. Beide landen kenden in deze periode maar gedeeltelijke democratische vrijheden.¹

Zeven jaar na de Rozenrevolutie en zes jaar na de Oranjerevolutie zijn beide landen nog geen volwaardige liberale democratieën geworden. Volgens het *Freedom House* is de situatie in Georgië in 2010 vergelijkbaar met de situatie in 2003.² Oekraïne heeft zich wel verbeterd, maar kent nog geen geconsolideerde liberale democratie zoals West-Europa of de Verenigde Staten. De periode tussen de revoluties en 2010 is voor beide landen onrustig verlopen. Georgië kende grote problemen met afvallige regio's en voerde een oorlog tegen Rusland. Oekraïne heeft vooral te maken gehad met politieke conflicten tussen de leiders van de revolutie. Bovendien is Janoekovitsj, de verliezer van de revolutie, op 24 februari 2010 president van Oekraïne geworden.³

Valorisatie van het onderzoek

De revoluties hebben niet de gewenste liberale democratische vernieuwingen tot gevolg gehad. Het is de vraag wat het resultaat van de revoluties dan wel is geweest. In dit onderzoek is het de bedoeling om een analyse te maken van de transitieprocessen in Georgië na de Rozenrevolutie en in Oekraïne na de Oranjerevolutie. Aan de hand van rapporten van verschillende niet-gouvernementele organisaties zal een analyse worden gegeven van de democratische ontwikkelingen in Georgië en Oekraïne. De focus ligt daarbij vooral op de rol van de leiders van de revoluties. Saakashvili in Georgië en Joesjtsjenko en Timosjenko in Oekraïne hebben in de transitieperiode de belangrijkste politieke ambten vervuld. Zij waren de belangrijkste vertegenwoordigers van de democratische vernieuwing in 2003 en 2004. Maar hebben de leiders hun beloften van democratische vernieuwing waar kunnen maken? Om de rol van de belangrijkste vertegenwoordigers van de Rozenrevolutie en Oranjerevolutie

¹ Freedom House, *Freedom in the World 2004*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 18 januari 2011.

² Freedom House, *About Us, Het Freedom House is een onafhankelijke niet-gouvernementele organisatie met als doel de vrijheid over de wereld te verspreiden. Vrijheid is alleen mogelijk in democratische politieke systemen waarin overheden verantwoording aan de bevolking moet afleggen. Freedom House probeert de vrijheid, democratie en de rechtsorde te bevorderen door middel van analyses, rechtsbijstand en actie. Voorbeelden hiervan zijn de jaarlijkse analyses over vrijheid in de wereld en persvrijheid.* bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op: 10 mei 2010.

³ Freedom House, *Freedom in the World 2010*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 18 januari 2011.

tijdens het transitieproces te onderzoeken, is de volgende hoofdvraag gesteld: *'in hoeverre hebben de belangrijkste politieke actoren in Georgië na de 'Rozenrevolutie', en de belangrijkste politieke actoren in Oekraïne na de 'Oranjerevolutie', het democratiseringsproces bevorderd of belemmerd?'*

Het is de bedoeling om het politieke optreden te analyseren van de leiders tijdens de transitieperiode en de invloed van dit optreden op het democratiseringsproces in Georgië en Oekraïne. Daardoor kan er een conclusie worden getrokken in hoeverre de leiders na de revoluties het democratiseringsproces hebben bevorderd of belemmerd. Om deze conclusie te kunnen duiden zal worden gebruik gemaakt van een theoretisch kader. Het theoretische kader zal ingaan op de invloed van politici op democratiseringsprocessen tijdens een periode van transitie. Het wetenschappelijke debat over transitieperioden kan verdeeld worden in twee soorten benaderingen.

De eerste benadering is het zogenaamde 'structuralisme'. Binnen de structuralistische benadering speelt het individu, bijvoorbeeld een president, een ondergeschikte rol ten opzichte van grotere 'structurele' processen. De benadering gaat uit van het idee dat politieke uitkomsten slechts beperkt beïnvloed worden door de keuzes van individuele actoren. Structuralisten wijzen op de betekenis van in het verleden bepaalde beperkingen voor de keuzevrijheid van een individu. Dit houdt in dat door in het verleden gecreëerde instituties, een politicus te maken heeft met een aanzienlijke beperking van de keuzeopties. Deze manier van denken is gebaseerd op het idee van een padafhankelijk proces waarin landen zich ontwikkelen. De uitkomst van het politieke proces is voorspelbaar, omdat een individu geen grote veranderingen binnen dit proces kan aanbrengen.⁴ Ongeacht de beloften en het beleid van de leiders in Georgië en Oekraïne zal volgens deze benadering hun invloed na de revoluties beperkt zijn geweest. De uitkomsten in 2010 zijn een gevolg van structurele ontwikkelingen. Van een bevorderende of belemmerende rol van de belangrijkste politieke actoren zal minder sprake zijn.

De actoren-benadering is de tweede benadering. Politieke uitkomsten worden volgens de actoren-benadering minder bepaald door de economische en sociale structuren van een land. Het politieke verleden heeft minder invloed op hedendaagse politieke ontwikkelingen. Een individu of een kleine groep individuen kan het verschil maken en genoeg invloed uitoefenen om voor democratische vernieuwing te zorgen. Politieke ontwikkelingen worden volgens deze benadering verklaard door het handelen van individuen.⁵ In hoeverre de helden van de revoluties de democratie in Georgië en Oekraïne hebben bevorderd of belemmerd, valt volgens deze benadering te verklaren aan de hand van hun eigen politieke optreden tijdens het transitieproces. Het succes of het falen van de revoluties is een uitkomst van de politieke beslissingen van Saakashvili in Georgië, en Joesjtsjenko en Timosjenko in Oekraïne.

⁴ P. A. David, 'Path Dependence – A Foundational Concept for Historical Social Science', *The Journal of Historical Economics and Econometric History*, vol. 1 (2007) 1-25, aldaar 1-2.

⁵ T. J. Barnes, en E. Shephard, 'Is There a Place for the Rational Actor? A Geographical Critique of the Rational Choice Paradigm', *Economic Geography*, vol. 68 (1992) 1-21, aldaar 1.

Kijkend naar de vraagstelling zal de actoren-benadering meer centraal staan dan de structuralistische benadering. De actoren-benadering redeneert immers vanuit de individuele politici. De bijdrage van dit onderzoek is terug te vinden in de vergroting van kennis over democratiseringsprocessen na revoluties. Het onderzoek heeft betrekking op grote, internationale thema's als democratie, revoluties, de rol van politieke leiders, en de rol van instituties. Aan de hand van een casestudie over de Rozenrevolutie en een casestudie over de Oranjerevolutie zal een positie in het wetenschappelijke debat tussen het structuralisme en de actoren-benadering worden ingenomen. Duidelijk zal worden naar welke benadering de voorkeur uitgaat om transitieprocessen zoals in Georgië en Oekraïne te analyseren. Bovendien is een vergelijkend onderzoek tussen Georgië en Oekraïne nog niet gedaan. Het is relevant om terug te kijken naar het begin van revoluties en te analyseren wat het resultaat is geweest. De verschillen tussen beide landen zullen worden benoemd.

De actoren-benadering geniet in het wetenschappelijk debat steeds meer populariteit.⁶ Hoewel dit onderzoek zich in de eerste plaats richt op de politieke actoren, zullen bij de casestudies ook de structuralistische benaderingen gebruikt worden. Het onderzoek draagt niet alleen bij aan het verdere debat over de keuze tussen de twee soorten benaderingen. Het kan ook een nieuw inzicht opleveren over een mogelijke middenweg tussen beide benaderingen. Dit kan wanneer uit de casestudies duidelijk wordt dat elementen van zowel de actoren-benadering als het structuralisme in Oekraïne en Georgië aanwezig blijken te zijn. De belangrijkste actoren kunnen in beide landen een belemmerende rol hebben gespeeld, maar daarnaast kan aangetoond worden dat structurele problemen zoals corruptie of een niet gemoderniseerde economie ook aanwezig zijn en het democratiseringsproces daarmee evengoed dwarsbomen. Het is de bedoeling om aan te tonen dat niet één reden, of in dit geval één benadering, alle ontwikkelingen in Oekraïne en Georgië na de revoluties kan verklaren, maar dat een genuanceerdere blik noodzakelijk is.

Opbouw onderzoek

De invloed van de politieke leiders tijdens het transitieproces wordt dus onderzocht. Hierbij dient wel benadrukt te worden dat het theoretische kader over de actoren-benadering en het structuralisme bedoeld is als hulpmiddel om het empirisch onderzoek van de casestudies te ondersteunen. Toch zal in de eerste twee hoofdstukken de theorie centraal staan. In het eerste hoofdstuk wordt ingegaan op het begrip 'democratie'. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen twee opvattingen over een democratie. In de moderne politieke wetenschap wordt gekozen voor een electorale benadering of een liberale benadering van het begrip. Dit onderzoek gaat uit van de liberale benadering. In het eerste hoofdstuk zal uitgelegd worden waarom.

Het tweede hoofdstuk omvat het theoretische kader over het structuralisme en de actoren-benadering. De verschillen tussen de twee benaderingen zullen worden beschreven. Daarnaast worden

⁶ T. L. Karl, *The Paradox of Plenty. Oil Booms and Petro-State* (Berkeley 1997).

van beide benaderingen twee denkers als voorbeelden aangehaald. Seymour Lipset en Barrington Moore Jr. bij het structuralisme en Juan Linz en Daron Acemoğlu bij de actoren-benadering. De casestudie over Oekraïne staat centraal in het derde hoofdstuk. Het eerste deel van dit hoofdstuk beschrijft de politieke ontwikkelingen voorafgaande aan de Oranjerevolutie. Het tweede deel gaat over de revolutie. Het derde deel gaat in op de transitieperiode na de revolutie. Het laatste deel van het hoofdstuk is het analytische gedeelte. Aan de hand van rapporten van niet-gouvernementele organisaties wordt een oordeel gegeven over de democratische ontwikkeling in Oekraïne. Het is belangrijk om te analyseren welke rol de niet-gouvernementele organisaties aan het optreden van de politici geven. In hoeverre wijten deze organisaties de uitkomsten van de transitieperiode aan de politieke beslissingen van de leiders? Op basis van deze analyse over de democratische ontwikkeling volgt er een koppeling met de theorie uit hoofdstuk twee. Daarbij wordt gekeken in hoeverre het beeld dat door de niet-gouvernementele organisaties is geschetst, overeenkomt met de actoren-benaderingen en de structuralistische benaderingen.

Zoals beschreven is er volgens het Freedom House weinig democratische vooruitgang geboekt in Georgië en Oekraïne. Om tot een conclusie over het resultaat van revoluties te komen zijn echter meer primaire bronnen nodig. Daarom zal gebruikgemaakt worden van rapporten van het Freedom House, de Wereldbank, Amnesty International, Human Rights Watch, the Organization for Security and Co-operation in Europe, en the International Foundation for Electoral Systems. Deze bronnen zullen daarom in het analytische gedeelte van de casestudie aan bod komen.

Het vierde hoofdstuk over Georgië kent dezelfde methode als het derde hoofdstuk. Eerst zal de periode vóór de Rozenrevolutie worden beschreven. Daarna staat het verloop van de revolutie centraal. En in het derde deel wordt ingegaan op politieke ontwikkelingen tijdens de transitieperiode. Aansluitend volgt de analyse over het democratiseringsproces. Op basis van de conclusies over Georgië wordt er teruggekomen op het theoretische kader. Na de casestudie over Georgië komt de conclusie. De hoofdvraag zal in de conclusie worden beantwoord.

Hoofdstuk 1: Wat is een democratie?

Studies naar democratiseringsprocessen worden onderverdeeld in drie disciplines: onderzoek naar democratische transities, onderzoek naar democratische consolidatie en onderzoek naar wat democratie is.⁷ De democratische transities en democratische consolidatie komen terug in het hoofdstuk over het theoretische kader. De vraag wat een democratie is, zal in dit hoofdstuk worden beantwoord. Gekozen is om alleen de twee belangrijkste moderne opvattingen te presenteren. Dit zijn de electorale en de liberale benadering. Hoewel beide stromingen meerdere bekende vertegenwoordigers kennen zal de electorale benadering worden beschreven aan de hand van Joseph Schumpeter, en de liberale benadering aan de hand van Robert Dahl.

De electorale benadering

Schumpeter brak in 1943, in het boek *Capitalism, Socialism, and Democracy*, met de klassieke definiëring van het begrip ‘democratie’. Deze definiëring was op dat moment de meest gehanteerde. De klassieke definitie van democratie kwam uit de Engelse liberale school. Denk hierbij aan denkers als David Hume, Jeremy Bentham, James Mill en John Stuart Mill. De klassieke benadering werd als volgt gedefinieerd:

“The democratic method is that institutional arrangement for arriving at political decisions which realizes the common good by making the people itself decide issues through the election of individuals who are to assemble in order to carry out its will”.⁸

Schumpeter zette zich af tegen de klassieke doctrine van de democratie. Zijn kritiek was gericht op het gebruik van de term ‘common good’. Volgens hem bestond er geen algemeen belang.⁹ Het probleem van het klassieke doctrine is dat het veronderstelt dat mensen een stem uitbrengen ter versterking van het algemeen belang. Dat dient echter in twijfel te worden getrokken. Het volk zal altijd eerst voor persoonlijke belangen kiezen voordat aan een algemeen belang gedacht wordt. Politieke participatie van de massa was daarom onwenselijk. Volgens Schumpeter is het algemene belang daarnaast zelf inzet van politieke conflicten en kan daarom niet eenduidig vastgesteld worden.¹⁰

Toch moet het algemene kiesrecht de basis zijn voor de politieke besluitvorming. Het algemene kiesrecht dient wel gecombineerd worden met een politiek systeem waar niet de massa, maar een

⁷ G. Munck, ‘The Regime Question. Theory Building in Democracy Studies’, *World Politics*, vol. 54 (2001) 119-144, aldaar 123-126.

⁸ J. A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy* (1942) 250.

⁹ Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, 250-252.

¹⁰ T. Akkerman, *De kwetsbare democratie. Sleutelteksten uit de politieke theorie* (Amsterdam 2005) 294-296.

competente elite die politieke beslissingen neemt. De rol van het volk moet beperkt blijven tot het produceren van een overheid.¹¹

Op basis van het voorgaande kwam Schumpeter met de volgende definitie van democratie:

“The institutional arrangement for arriving at political decisions in which individuals acquire the power to decide by means of a competitive struggle for the people’s vote.”¹²

Zijn definiëring wordt opgevat als een staatsgerichte en electorale benadering van het begrip democratie. Hij beoordeelt de invloed van het volk negatief. Toch is binnen zijn definitie geen sprake van een censuskiesrecht. De allerarmsten en allerrijksten, vrouwen en mannen, analfabeet of geletterd, het maakt niet uit, iedereen moet in een democratie kunnen stemmen. Hun invloed moet echter beperkt blijven tot het aanwijzen van regeerders. Bovendien beperkt de definitie van Schumpeter zich tot het electorale proces. Andere democratische waarden als een burgermaatschappij, persvrijheid of vrijheid van meningsuiting zijn niet opgenomen in zijn definiëring.¹³

De liberale benadering

Tegenover de pessimistische/realistische visie van Schumpeter staat de optimistische/idealistische definiëring van Dahl. Voor Robert Dahl is een democratie omvattender dan alleen vrije verkiezingen. Hij heeft meer vertrouwen in het volk. Het volk is niet minder belangrijk dan de elite. Dahl beschrijft de dagelijkse werking van een democratisch systeem in het boek *On Democracy* uit 1998. Daarin benoemt hij zes politieke instituties die de basis vormen van een moderne liberale democratie: 1. Door het volk gekozen vertegenwoordigers 2. Vrije, eerlijke en frequente verkiezingen 3. Vrijheid van meningsuiting 4. Toegang tot informatiebronnen 5. Het recht van oprichten van onafhankelijke verenigingen en organisaties 6. Geen enkele burger kan één van de vorige vijf genoemde rechten onthouden worden.¹⁴

Wanneer gebruik wordt gemaakt van de definiëring van Robert Dahl, dan wordt er gekozen voor een liberale toepassing van het begrip ‘democratie’. Een liberale democratie kan geïnterpreteerd worden als een electorale definitie plus gegarandeerde vrijheden en verantwoordelijkheden. Robert Dahl wijst er wel op dat niet al zijn elementen van een liberale democratie tegelijk op zullen komen.¹⁵

Het belangrijkste verschil met Schumpeter is dat Dahl zich niet beperkt tot vrije verkiezingen. Een veelvoorkomende fout in opvattingen over democratie is dat gedacht wordt dat er met vrije verkiezingen al sprake is van een democratie. Onder welke omstandigheden de verkiezingen plaatsvinden, wordt snel vergeten. Volgens de definitie van Dahl is het zelfs mogelijk dat vrijheid van

¹¹ Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, 268.

¹² Ibidem, 268.

¹³ M. Fennema, *De moderne democratie. Geschiedenis van een politieke theorie* (Amsterdam 2001) 247-253.

¹⁴ R. A. Dahl, *On Democracy* (New Heaven 1998) 84-86.

¹⁵ R. A. Dahl, *Polyarchy: Participation and Opposition* (New Heaven 1971) 33-40.

meningsuiting eerder ontwikkeld is dan dat er vrije verkiezingen hebben plaatsgevonden. De verspreiding van het democratische politiek systeem over de wereld is logischerwijs bij Dahl een langzamer proces dan bij Schumpeter.¹⁶

Toepassing van begrippen

In dit onderzoek is gekozen om de liberale definiëring van Robert Dahl te hanteren. Wanneer er in het verdere onderzoek geschreven wordt over democratische vooruitgang in Georgië of Oekraïne dan wordt dus vooruitgang van de liberale democratie bedoeld. Dat neemt niet weg dat wanneer er wordt gesproken over een achteruitgang van een democratie, daarmee niet wordt bedoeld dat een land helemaal geen democratische structuren kent. Bij deze constatering kan een land namelijk wel voldoen aan de electorale waarden die Joseph Schumpeter heeft beschreven.

Voor de liberale definiëring is gekozen omdat deze omvattender is en een realistischer beeld over de vrijheden in een land geeft. De electorale definiëring is te minimalistisch om een land de kwalificatie van een goede democratie te geven. Een bekend voorbeeld is het hedendaagse Iran. Daar worden landelijke verkiezingen gehouden, maar de meeste mensen zullen het land niet associëren met een democratie. Andere burgerlijke vrijheden als vrijheid van meningsuiting, persvrijheid en goede informatievoorziening voor burgers worden daarvoor te veel onderdrukt. Volgens de liberale definitie kan Iran daarom onmogelijk een democratisch land worden genoemd.

Het Freedom House laat het duidelijkst zien hoe de democratische status van een land beoordeeld kan worden. Het Freedom House beoordeelt jaarlijks alle landen volgens een liberale definitie. De landen worden ingedeeld op basis van een schaal 1.0 tot en met 7.0. Een 1.0 is voor de beste democratische landen en een 7.0 is voor de landen die totaal geen democratische instituties kennen.¹⁷ Wanneer een land lager scoort dan een 1.0, bijvoorbeeld een score van 4.0, dan voldoet dat land volgens de electorale definitie nog aan de criteria van een democratie. Van een liberale democratie is dan geen sprake. Een totale overzicht van beoordelingen voor de periode 1991-2010 door het Freedom House voor Georgië en Oekraïne is opgenomen als bijlage.

Aan de hand van enkele voorbeelden wordt duidelijk welke landen als een electorale democratie en welke landen als een liberale democratie beschouwd kunnen worden. In 2010 scoorde Chili een 1.0 voor de politieke rechten en een 1.0 voor de burgerlijke vrijheden. Chili heeft volgens het Freedom House dus een volledig geconsolideerde liberale democratie. Moldavië kent veel corruptie, toch waren de parlementsverkiezingen in 2009 redelijk eerlijk en vrij verlopen. Daarom krijgt Moldavië een score van 3.0 voor de politieke rechten en een 4.0 voor de burgerlijke vrijheden van het Freedom House. Moldavië is daarmee een electorale democratie, maar geen liberale democratie. Egypte kreeg bij de beoordeling in 2010 een 6.0 voor de politieke rechten en een 5.0 voor de

¹⁶ Dahl, *On Democracy*, 22-25.

¹⁷ Freedom House, *About Us*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op: 10 mei 2010.

burgerlijke vrijheden en werd aangemerkt als een dictatoriaal regime waar politieke oppositie nauwelijks mogelijk was.

In het volgende hoofdstuk worden de benaderingen van Acemoğlu. en Linz beschreven. Vooruitlopend op het theoretische kader is het interessant om te melden dat Acemoğlu. een aanhanger is van de benadering van Schumpeter en Linz juist een aanhanger van de benadering van Dahl. De gehanteerde liberale definiëring van een democratie blijft daarom voor discussie vatbaar. Maar zoals aan de hand van het voorbeeld van het Freedom House duidelijk wordt is volgens de liberale definitie de ene democratie niet de andere. Met de liberale definitie is daarom het eenvoudiger om onderscheid te maken tussen landen en hun binnenlandse democratie. En het geeft een realistischer beeld van de werkelijke democratische status van een land dan de electorale definiëring.

Hoofdstuk 2 Structuralistische benaderingen en actoren gecentreerde benaderingen

Voordat de casestudies behandeld worden zal eerst het theoretische kader centraal staan. Zoals in de inleiding gemeld, omvat het theoretische kader twee soorten benaderingen waarom landen zich tot een geconsolideerde democratie ontwikkelen. Zowel de structurele benadering als de actoren-benadering kijkt naar het transitieproces als belangrijke verklaring of landen een democratisch systeem kunnen consolideren. Dit hoofdstuk heeft daarom betrekking op de eerste en tweede discipline van democratische studies.¹⁸

Aan de hand van het theoretische kader zal gekeken worden hoe de ontwikkelingen in Georgië en Oekraïne te verklaren zijn. Komen de casestudies met andere woorden overeen met de theorieën volgens het structuralisme of de actoren-benaderingen? Eerst zullen de verschillen tussen beide benaderingen in dit hoofdstuk geïdentificeerd worden. Daarom is de deelvraag als volgt gesteld: 'hoe kan consolidatie van het democratiseringsproces worden verklaard?'

De deelvraag zal beantwoord worden aan de hand van twee aanhangers van het structuralisme en twee aanhangers van de actoren-benadering. Voor het structuralisme zijn dit Seymour Martin Lipset en Barrington Moore Jr.. Voor de actoren-benadering worden de modellen van Linz in samenwerking met Alfred Stepan, en Acemoğlu in samenwerking met James Robinson behandeld. Voor het gemak zullen benaderingen in het vervolg benoemd worden als de benadering van Linz of Acemoğlu. Hoewel hun publicaties in samenwerking met Stepan en Robinson tot stand zijn gekomen, zijn Linz en Acemoğlu bekend geworden om de verklaringsmodellen. Zij hebben in latere werken ook voortgeborduurd op deze verklaringsmodellen.

Het debat tussen het structuralisme en de actoren-benadering

In het onderzoek naar democratische transitie en consolidatie is onderscheid te maken tussen het structuralisme, wellicht beter bekend als het Marxistisch structuralisme of Parsons functionalisme, en de actoren-benadering, wellicht beter bekend als de rationele-keuzebenadering. Het structuralisme redeneert vanuit de gedachte dat individuen zoals politieke leiders weinig invloed hebben op politieke ontwikkelingen. Politieke leiders worden beperkt in hun politieke keuzes door het verleden. Instituties die soms decennialang bestaan, zorgen ervoor dat politieke leiders niet in staat zijn om het politieke systeem te veranderen. De kracht van ondemocratische instituties, en de sociale en economische structuren bepalen of een land na de val van een autoritair regime in staat is om een democratiseringsproces succesvol af te ronden. Hierbij kan gedacht worden aan aanwezige klassenverschillen, de ontwikkeling van de binnenlandse economie, of de aanwezigheid van corrupte ambtenaren. Na het einde van een autoritair regime kunnen dergelijke factoren dusdanig aanwezig

¹⁸ Munck, 'The Regime Question', 123-126.

zijn, dat ondanks alle goede bedoelingen van een nieuwe politieke leider het toch onmogelijk is om voor democratische stabiliteit te zorgen.¹⁹

De actoren-benadering beweert juist dat politieke beslissingen minder bepaald worden door de economische of sociale structuren van een land. De politieke actoren worden veel minder belemmerd door het verleden. De nieuwe politieke leiders beschikken over de kracht om ondanks het ondemocratische verleden toch voor democratische stabiliteit te zorgen. Zij kunnen door juiste beslissingen te nemen er voor zorgen dat klassenverschillen minder worden, economische verbetering plaatsvindt en dat corrupte ambtenaren zich gaan gedragen volgens de nieuwe democratische regels. Politieke uitkomsten zijn het gevolg van subjectieve strategische keuzes, en de kwaliteit en de welwillendheid van politieke leiders.²⁰

Het hedendaagse wetenschappelijke debat wordt gekenmerkt door een voorkeur voor de actoren-benadering. Binnen de actoren-benadering gaat de voorkeur weer uit naar de realistische stroming. De verschillen binnen de actoren-benadering zullen duidelijk worden aan de hand van de visies van Linz en Acemoğlu. De kritiek op het structuralisme is dat het te sceptisch is en dat het de menselijke invloed op politieke processen onderschat. Daartegen kan beargumenteerd worden dat de actoren-benadering te weinig aandacht besteed aan de historische oorsprong van instituties en de beperkingen die binnenlandse structuren hebben voor democratiseringsprocessen. Met de aanwezigheid van veel armoede zal het moeilijk blijven om voor democratische vernieuwing te zorgen, laat staan deze te consolideren.²¹

Het verschil tussen het structuralisme en de actoren-benadering zal duidelijker worden aan de hand van de verklaringsmodellen en de voorbeelden van Lipset, Moore, Acemoğlu en Linz. Bij Lipset en Moore zal beschreven worden welke structurele factoren zij als verklaring gebruiken voor de politieke ontwikkeling van een land. Bij Acemoğlu en Linz wordt beschreven hoe zij verklaren dat politieke leiders de politieke ontwikkeling van een land bepalen.

Seymour Martin Lipset, de moderniseringstheorie

Lipset is een aanhanger van de moderniseringstheorie. Hij stelt dat het soort politieke systeem bepaald wordt door de economische ontwikkelingen van een land. Hoe beter de economische ontwikkeling van een land, hoe groter de kans is dat een land een stabiel geconsolideerd democratisch politiek systeem ontwikkelt.²² Volgens Lipset zijn burgers in welvarende samenlevingen beter in staat om te participeren in het politieke debat dan burgers in armere samenlevingen. Samenlevingen met een rijke maar kleine elite, zijn een oligarchie of tirannie. Tirannie wordt het beste verbeeld door het peronistische systeem in Argentinië. De beste voorbeelden van oligarchische landen zijn de

¹⁹ Karl, *The Paradox of Plenty*, 8.

²⁰ Ibidem, 8-9.

²¹ Ibidem, 9-10.

²² S. M. Lipset, 'Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy', *The American Political Science Review*, vol. 53 (1959) 69-105, aldaar 75.

traditionele dictaturen in Latijns-Amerika, Spanje en Portugal.²³ Voor de duidelijkheid: op het moment dat Lipset dit schreef waren Spanje, Portugal en de grootste delen van Latijns-Amerika nog niet democratisch.

De meest welvarende landen zijn de meest democratische landen in de wereld. Met meer welvaart bedoelt Lipset dat democratische landen meer industrialisatie, beter onderwijs, grotere urbanisatie, en een hoger nationaal inkomen kennen. De stabiliteit van deze factoren is wel afhankelijk van de prestaties van politici, zeker in de beginfase van het democratiseringsproces.²⁴

Volgens Lipset is de route naar modernisering dezelfde route als naar democratie. De basisgedachte hierachter is dat de weg naar modernisering voor alle landen hetzelfde is. Een weg die verloopt via industrialisatie, onderwijs, urbanisatie, en een groei van nationaal inkomen. Deze benadering van Lipset is gebaseerd op de theorie van David Lerner. Lerner introduceerde het idee dat de belangrijkste variabelen in het moderniseringsproces gezien kunnen worden als historische fasen, waarbij het bereiken van een democratisch systeem de laatste fase van het proces is. Fasen die hieraan voorafgaan zijn: urbanisatie, geletterdheid/onderwijs en mediaontwikkeling.²⁵

De rechtstreekse koppeling die hij maakt tussen modernisering en democratisering is echter veelvuldig bekritiseerd.²⁶ Francis Fukuyama stelt bijvoorbeeld in zijn boek *The End of History and the Last Man* dat er geen vragen meer gesteld hoeven te worden over het gegeven dat de meest gemoderniseerde landen in de wereld ook de beste democratische landen zijn. Maar volgens Fukuyama is er geen economische reden waarom modernisering ook politieke vrijheid creëert. Met andere woorden, de constatering dat modernisering en democratie vaak hand in hand gaan is juist, maar het toont niet aan dat beide processen noodzakelijkerwijs aan elkaar verbonden zijn. Er zijn immers ook goede voorbeelden te bedenken van gemoderniseerde landen zonder democratie en juist met een autoritair overheidssysteem. Fukuyama noemt de Meiji-periode in Japan, Bismarcks Duitsland, of recenter Thailand en Singapore. Economische modernisering en democratisering zijn daarom niet onlosmakelijk met elkaar verbonden.²⁷

Barrington Moore Jr., de sociale oorsprong van dictaturen en democratie

Moore heeft met zijn boek *Social Origins of Dictatorship and Democracy* een belangrijke bijdrage geleverd aan het debat over de relatie tussen modernisering en democratie. Het belangrijkste verschil met Lipset is dat volgens Moore er meerdere wegen van modernisering zijn. Van een verloop langs vaste factoren zoals bij Lipset is geen sprake. Bovendien is de weg naar modernisering niet hetzelfde

²³ Lipset, 'Some Social Requisites of Democracy' 75.

²⁴ Ibidem, 86.

²⁵ D. Lerner, *The Passing of Traditional Society. Modernizing the Middle East* (1962) 87-89.

²⁶ L. Diamond, 'Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy', *American Political Science Review*, vol. 53 (2006) 675-676, aldaar 676.

²⁷ F. Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (1992) XV- XVI.

als de weg naar democratie. Modernisering hoeft niet automatisch tot een democratisch politiek systeem te leiden.²⁸

Het moderniseringsproces wordt volgens Moore bepaald door de klassenstructuren in een land. Tijdens de modernisering van een land ontstaan enerzijds coalities tussen verschillende klassen en anderzijds klassenconflicten. Of een land tijdens dit moderniseringsproces de weg naar een democratie volgt wordt bepaald door deze klassencoalities en klassenconflicten. Hoe klassencoalities en klassenconflicten tijdens het moderniseringsproces het politieke systeem bepalen komt het beste naar voren tijdens revoluties.

Er zijn drie soorten revoluties gebaseerd op de klassenconflicten en klassencoalities. Ten eerste de zogenaamde ‘burgerlijke revoluties’. De bekendste voorbeelden van ‘burgerlijke revoluties’ waren de Glorieuze Revolutie van Engeland in 1688, de Franse Revolutie tussen 1789 en 1799, en de Amerikaanse Burgeroorlog tussen 1860-1866. De revoluties betekenden het startpunt van de ontwikkeling naar een parlementaire democratie in deze landen. Ten tweede hebben in de jaren dertig van de vorige eeuw in Japan en Duitsland ‘revoluties van boven’ plaatsgevonden. Door de ‘revoluties van boven’ volgden beide landen de weg naar een fascistisch systeem. Als laatste wijst Moore de boerenrevoluties in China na 1949 en in Rusland na 1917 aan. Deze ontaardden uiteindelijk in een communistisch dictatoriaal systeem in beide landen.²⁹

Voor dit onderzoek zijn de ‘burgerlijke revoluties’ het belangrijkste. Tijdens ‘burgerlijke revoluties’ nemen mensen van de middenklasse het initiatief om een einde aan het autoritaire regime te maken. De middenklasse komt vanwege sociale en economische motieven in opstand. Deze economische motieven kunnen variëren van een eerlijker belastingstelsel tot het einde van economische belemmeringen. Het succes van de ‘burgerlijke revoluties’ wordt bepaald door de kracht van de middenklasse. Hoe lang volharden zij in hun eisen. Hoe sneller de kracht van de middenklasse wegebt, hoe kleiner de kans op democratisch succes. Moore kwam daarom met de volgende uitspraak: “no bourgeois, no democracy”.³⁰

Samengevat is voor Moore niet succesvolle modernisering de reden waarom landen democratisch worden. Hij kijkt eerder naar de sociale oorzaken achter dit succes. De belangrijkste factor is daarbij de aanwezigheid en de kracht van de bourgeoisie. Lipset redeneert dus vanuit economische processen en Moore meer vanuit sociale processen. Bij beiden spelen politieke leiders tijdens het moderniseringsproces of de revoluties een minder belangrijke rol.

Juan Linz en Daron Acemoglu

Bij de actoren-benadering wordt minder gekeken naar factoren als de middenklasse, urbanisatie, industrialisatie, opleidingsniveau en nationaal inkomen. De actoren-benadering beschrijft vooral de rol

²⁸ B. Moore Jr., *Social Origins of Dictatorships and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World* (Boston 1966) 413.

²⁹ Moore, *Social Origins of Dictatorships and Democracy*, 413.

³⁰ *Ibidem*, 418.

van de belangrijkste politieke actoren van een land. Er is gekozen om de verklaringsmodellen van Linz en Acemoğlu te behandelen omdat de basisgedachte van de twee verklaringsmodellen een groot verschil kent. Linz is gefocust op de rol van de politieke leiders vlak na het einde van een autoritair regime. Het democratische succes van het transitieproces hangt af van het beleid van de leiders. Om het transitieproces te laten slagen, moeten de leiders niet alleen uit eigenbelang handelen. Een graadmeter voor succes zijn de eerste verkiezingen na het einde van het autoritaire regime. Volgens Linz bepalen de leiders van de transitie tijdens deze eerste verkiezingen in hoeverre nieuwe partijen en politici politieke macht kunnen verkrijgen. Het gevaar is dat leiders van het democratiseringsproces gewend raken aan de macht en niet meer bereid zijn om hun machtspositie te delen met nieuwkomers. De leiders van het transitieproces moeten daarom bereid zijn om niet alleen na, maar ook al tijdens het transitieproces een pas op de plaats te maken.³¹

De benadering van Acemoğlu kent een pessimistisch karakter. Democratie ontstaat omdat de politieke leiders het vanuit eigenbelang toestaan. Dit kan gebeuren wanneer de roep om democratie door de burgers een bepaald niveau bereikt en de positie van de politieke leider onder druk komt te staan. Om zijn positie en nalatenschap veilig te stellen zal de leider reageren met regressie of juist concessies doen met als uiterste consequentie opgave van de macht ten behoeve van democratie. Leiders van een land in transitie redeneren volgens eenzelfde patroon. Zij zullen in de eerste plaats hun nieuwe positie als machthebber willen handhaven. Of de leiders zich op basis van eigenbelang genoodzaakt zien om voor democratische vernieuwing te zorgen, bepaalt het succes van de transitieperiode. De leiders zijn vaak degenen die een einde aan het autoritaire regime hebben gemaakt en kunnen zich daarom electoraal veel permitteren. Het niet nakomen van de belofte om voor democratische vernieuwing te zorgen hoeft daarom niet een bedreiging te vormen voor hun machtspositie. Acemoğlu is binnen de actoren-benadering een aanhanger van de rationele-keuzebenadering.³²

Ook over de definitie van een democratie verschillen Acemoğlu en Linz. Linz kiest voor een liberale benadering en Acemoğlu voor een electorale benadering. Acemoğlu kan vanwege zijn keuzes voor de electorale benadering en de rationele-keuzebenadering als een realist worden gezien. Terwijl Linz juist vanwege zijn liberale benadering en focus op de goede wil van leiders eerder een idealist is. De twee volgende paragrafen zullen dieper in gaan op beide benaderingen.

Juan Linz, problemen bij democratische transitie en consolidatie

In het boek *Problems of Democratic Transition and Consolidation* verklaart Linz met Stephan waarom sommige landen uitgroeien tot een democratie en waarom andere landen juist falen. Wie het transitieproces start en controleert, bepaalt het succes. Linz noemt dit een 'actor-gecentreerde

³¹ J. Linz en A. Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe* (Baltimore 1996) 71.

³² D. Acemoğlu en J. A. Robinson, *Economic Origins of Dictatorship and Democracy* (Cambridge 2006) preface XI- XV.

variabele'. Het transitieproces is geslaagd wanneer een nieuwe regering na het einde van het autoritaire regime tot stand is gekomen door vrije verkiezingen. Ten tweede moet de nieuwe regering een sterk gezag hebben om voor politieke veranderingen te kunnen zorgen. En als derde moet er een scheiding der machten worden gerealiseerd.³³

Als het transitieproces voorbij is, volgt de consolidatie van de democratie. Er kan pas over een geconsolideerd systeem gesproken worden wanneer democratie 'the only game in town' is. Wanneer de bevolking van een land niet meer terug wil naar het oude autoritaire regime en wanneer een land geen terugval naar het autoritaire regime kent.³⁴ De geconsolideerde democratie wordt gekenmerkt door vijf factoren. Linz noemt deze factoren de vijf 'arena's' van de geconsolideerde democratie. De vijf 'arena's' zijn een vrije en actieve burgermaatschappij, een legitieme machthebber die namens het publiek de macht uitvoert, een rechtstaat, een effectief politiek bestuur, en een effectieve economie.³⁵

Een geconsolideerde democratie is voor Linz meer dan alleen het houden van vrije verkiezingen. Met de benadering van de vijf 'arena's' valt Linz onder de aanhangers van de liberale benadering. Of de liberale democratie bereikt wordt, hangt af van de politieke leiders van het transitieproces. Het democratische transitieproces begint na opstanden van de burgermaatschappij, gewelddadige revoluties, een militaire coup of een onverwacht einde van het ondemocratische regime. De oude autoritaire leiders worden vervangen door leiders die voor democratie moeten gaan zorgen. Deze nieuwe leiders zijn volgens Linz bepalend voor het succes van het transitieproces en de weg naar een geconsolideerde democratie.³⁶

De verkiezingen onder de leiding van de nieuwe leiders zijn een graadmeter voor het succes van het transitieproces. Voor de democratische ontwikkeling is het cruciaal dat niet alleen de leiders van het transitieproces een eerlijke kans krijgen tijdens verkiezingen. Ook politici die niet hebben bijgedragen aan de strijd tegen het autoritaire regime moeten een eerlijke kans krijgen. De beloftes van de nieuwe leiders over democratische verbetering bieden namelijk geen garantie voor succes. Een veelvoorkomend probleem in prille democratieën is dat de nieuwe leiders hun nieuwe macht niet willen opgeven. Er is geen ruimte voor nieuwkomers en de nieuwe leiders vervallen in dezelfde fouten als het vorige regime. De loyaliteit aan de nieuwe democratie wordt getest tijdens de verkiezingen. Duidelijk wordt of de nieuwe leiders zich kunnen neerleggen bij een eventueel verlies tijdens de verkiezingen en uiteindelijk een verlies van hun verworven macht na de val van het oude regime.³⁷ Aan de hand van de voorbeelden van Griekenland en Roemenië zal duidelijk worden hoe de nieuwe leiders als politieke actoren verantwoordelijk zijn voor het slagen of falen van het democratiseringsproces.

³³ Linz en Stepan, *Problems of Democratic Transition*, 207.

³⁴ *Ibidem*, 132-133.

³⁵ *Ibidem*, 7-15.

³⁶ *Ibidem*, 71.

³⁷ *Ibidem*, 71-72.

Het transitieproces in Griekenland begon op 21 juli 1974 en eindigde op 9 december 1974. De 142 dagen durende transitie was een stuk sneller dan vergelijkbare processen in Spanje en Portugal. Na de val van koning Constantijn II in 1967 door een militaire coup kwam de leiding in Griekenland te liggen bij een militaire junta. Binnen de militaire junta was George Papadopoulos de belangrijkste man. In de jaren na de coup trok Papadopoulos meer macht naar zich toe en werd president van de nieuwe republiek. Griekenland had in de periode 1967-1974 te maken met een repressief militair regime dat er niet voor terugdeinsde om geweld tegen de eigen bevolking te gebruiken. Op 25 november 1973 volgde een nieuwe militaire coup en werd Papadopoulos afgezet.³⁸

Deze laatste militaire coup leidde tot verdeeldheid binnen het Griekse leger. Hierdoor kon de Griekse junta niet adequaat reageren op de Turkse invasie op Cyprus in 1974. Het hoofd van de junta, generaal Ioannides, wilde een oorlog op alle fronten met Turkije gaan voeren. De gematigde generaals gingen dit veel te ver en zetten Ioannides af. Daarmee verdwenen de 'hardliners' uit het leger en was het lot van de militaire junta bezegeld. In de tussenliggende periode vanaf de Cyprus-crisis tot aan de verkiezingen werd het transitieproces gecontroleerd door de gematigde krachten binnen het leger en politici uit de burgermaatschappij. De gematigde generaals dwongen president en oud luitenant-generaal Phaidon Gizikis om een burgerregering te installeren. Gizikis voerde in juli 1974 gesprekken met de verbannen oud-premier Constantijn Karamanlis om een overgangsregering te vormen. Karamanlis werd de premier van de overgangsregering.³⁹

Volgens Linz kwam het Griekse transitieproces op 9 december 1974 ten einde als gevolg van vrije en eerlijke verkiezingen, en een referendum waarbij de meerderheid besloot dat Griekenland officieel geen monarchie meer zou zijn. De gematigde generaals waren met Karamanlis de leiders van het transitieproces. Het transitieproces in Griekenland werd een succes omdat de militaire leiders bereid waren hun machtspositie na de verkiezingen op te geven. Gizikis trad na de verkiezingen af als president, Michaeil Stasinopoulos nam zijn positie tijdelijk over en Karamanlis werd de nieuwe premier. Een conservatieve, maar pro-democratische regering kwam in de plaats van de militaire junta.⁴⁰

Voor Linz is het belangrijk dat de leiders van het transitieproces hun macht volgens democratische principes na de eerste verkiezingen willen delen. De gematigde generaals hebben dit in Griekenland gedaan. Hoewel Karamanlis geen volstreekte nieuwkomer was, had hij geen machtspositie. Bovendien kwam de nieuwe president Michail Stasinopoulos niet uit het leger. De militairen hebben zich na de coup gehouden aan de belofte om een democratisch politiek systeem in te voeren. Het democratische succes werd in Griekenland bepaald door de individuele actoren, in dit

³⁸ Linz en Stepan, *Problems of Democratic Transition*, 130-131.

³⁹ Ibidem, 131-132.

⁴⁰ Ibidem, 132.

geval de groep gematigde militairen die toenadering zocht tot Karamanlis, vrije verkiezingen toestond en uiteindelijk politieke ambten overdroeg aan burgers.⁴¹

Hierbij dient aangetekend te worden dat van een geconsolideerde liberale democratie in Griekenland nog geen sprake was. Pas toen de socialistische partij PASOK in 1981 de verkiezingen wist te winnen, kon er in Griekenland gesproken worden van een geconsolideerde democratie. De extreemlinkse en -rechtse sentimenten waren op dat moment uit de Griekse samenleving verdwenen. Rechtse groeperingen hunkerden na de verkiezingen van 1974 nog naar de junta, maar accepteerden de overwinning van PASOK in 1981. Bovendien was PASOK lange tijd voor de afschaffing van de democratie. Maar ook PASOK ging tussen 1974-1981 inzien dat de democratie 'the only game in town' was geworden.⁴²

Vanuit de actoren-benadering geredeneerd, waren de gematigde generaals als de leiders van de transitie bepalend voor het succes in Griekenland. Het is interessant om naar een minder succesvol voorbeeld te kijken. Na het einde van het Warschaupact begon voor Bulgarije, Tsjecho-Slowakije, Oost-Duitsland, Hongarije, Polen en Roemenië het democratische transitieproces. Roemenië onderscheidde zich negatief ten opzichte van de andere landen. Het land kende de meest gewelddadige regimeverandering en de meeste schendingen van mensenrechten onder het nieuwe regime. Bovendien was Roemenië het enige land waar een voormalig communistische politicus tot president werd verkozen tijdens de eerste verkiezingen, en bij de tweede verkiezingen zelfs herbenoemd werd.⁴³

Na de val van Nicolae Ceaușescu in 1989 kwam Ion Iliescu aan de macht. Iliescu was een communistische politicus die zich tijdens de opstand tegen Ceaușescu had gekeerd. In Roemenië moest na de opstand tegen Ceaușescu het transitieproces naar democratie beginnen. Linz spreekt echter van een 'captured revolution' door Iliescu en de neocommunisten. Door middel van de term neocommunisten onderscheidden zij zich van het communistische bewind van Ceaușescu. Iliescu had in de eerste weken na de revolutie samen met de revolutionairen en politieke dissidenten het Front voor Nationale Redding (FSN) opgericht. Iliescu en de andere neocommunisten konden daardoor controle krijgen over de opstandelingen in Timisoara en de revolutionaire sentimenten langzaam uitbannen.⁴⁴

Maar politieke hervormingen bleven uit en de teleurgestelde revolutionairen verlieten de FSN. De neocommunisten hadden binnen de FSN de macht naar zich toegetrokken. Studenten demonstreerden tegen de blijvende invloed van de neocommunisten. Ondanks de sociale onrust vonden op 20 mei 1990 de eerste verkiezingen na de val van Ceaușescu plaats. Iliescu won met een overweldigende meerderheid van 85 procent van de stemmen. Iliescu was als anti-Ceaușescu-figuur populair, toch stond zijn overwinning in het teken van frauduleuze praktijken tijdens de verkiezingen. De studentenprotesten tegen de neocommunisten gingen door. Op het Universiteitsplein in Boekarest

⁴¹ Linz en Stepan, *Problems of Democratic Transition*, 133-138.

⁴² Ibidem, 133-135.

⁴³ Ibidem, 344.

⁴⁴ Ibidem, 344-347.

kwam het tot een confrontatie met de politie. Iliescu riep daarbij de hulp in van mijnwerkers. De mijnwerkers en de politie grepen hard in: zes mensen werden gedood en honderden raakten gewond.⁴⁵

Nadat Iliescu en de FSN de verkiezingen hadden gewonnen, werd de oppositie op een ondemocratische manier behandeld. De confrontatie met de studenten was het dieptepunt. Bovendien werden etnische minderheden zoals Hongaren en zigeuners slecht behandeld. Roemenië kende daarnaast grote economische problemen.⁴⁶ De oppositie had bij het uitkomen van het boek van Linz in 1996 nog geen enkele keer een nationale verkiezing gewonnen. Pas later in 1996 wist Emil Constantinescu met een verenigd blok van oppositie partijen de presidentsverkiezingen te winnen. Maar in 2000 keerde Iliescu alweer terug als president. Het transitieproces was volgens Linz in 1996 nog niet voorbij.⁴⁷

Linz hecht in zijn benadering veel waarde aan de ruimte voor oppositiepartijen die tijdens het transitieproces een kans moeten krijgen. Dit is een verantwoordelijkheid van de machthebbers tijdens de transitie. Doordat onder Iliescu de oppositie nauwelijks ruimte kreeg om te opereren, kwam het democratiseringsproces niet van de grond. Iliescu was eerder een voortzetting van het communistische regime. Van een geconsolideerde democratie was al helemaal geen sprake. De burgermaatschappij kon zich tijdens de transitie nauwelijks ontwikkelen en de rechtstaat stond er, gezien de problemen met de minderheden, slecht voor.⁴⁸

De redenen voor de problemen met het democratiseringsproces in Roemenië zijn volgens Linz terug te voeren op het karakter van de revolutie tegen Ceaușescu. De revolutie was in de eerste plaats een revolutie tegen Ceaușescu, en niet een revolutie voor democratie. Iliescu impliceerde bij zijn aantreden als president dat hij het politieke en economische systeem had veranderd door af te rekenen met 'het monster' Ceaușescu. Iliescu kon met ondemocratisch beleid weggkomen omdat alles beter was dan Ceaușescu. Wanneer het tijdens het transitieproces meer gaat om de revolutie dan om democratische vernieuwing, dan kunnen de leiders van het transitieproces op dezelfde manier door regeren als het vorige autoritaire regime.⁴⁹

Daron Acemoğlu, economische oorsprong van dictaturen en democratie

De titel van het boek *Economic Origins of Dictatorship and Democracy* van Acemoğlu en Robinson verwijst naar *The Social Origins of Dictatorship and Democracy* van Barrington Moore Jr.. Maar bij Acemoğlu staan de economische motieven van individuen centraal en niet de sociale klassenstructuren van een land. Afhankelijk van de economische situatie zullen individuen, zowel burgers als elite, een voorkeur voor een bepaald politiek systeem hebben. Bij het onderzoek van Acemoğlu draait het niet om idealen maar om het eigenbelang van mensen. De gedachte hierachter is dat mensen eerst vanuit

⁴⁵ Linz en Stepan, *Problems of Democratic Transition*, 345.

⁴⁶ Ibidem, 362-365.

⁴⁷ *The New York Times*, Former Chief of Romania Retakes Office Over Rightist, 11 december 2000.

⁴⁸ Linz en Stepan, *Problems of Democratic Transition*, 362-364.

⁴⁹ Ibidem, 361.

hun eigenbelang denken voordat gedacht wordt aan het algemene belang. Het is niet verbazingwekkend dat Acemoğlu een aanhanger is van de electorale benadering van Schumpeter. Volgens Schumpeter maakt het ‘algemene belang’ immers geen deel uit van de definiëring van democratie.⁵⁰

Het theoretische kader van Acemoğlu kent drie uitgangpunten. Ten eerste is zijn benadering gebaseerd op de rationele-keuzebenadering. Acemoğlu stelt dat individuen de drijvende kracht achter politieke ontwikkelingen zijn. Individuen handelen volgens het strategische patroon van de speltheorie. Dit betekent dat individuen een keuze maken voor zaken die voor hen zelf het beste uitkomen. Bij een keuze tussen meer of minder inkomen, zal iedereen kiezen voor meer inkomen. Bij politieke processen liggen dergelijke keuzes aan de basis van het politieke systeem van een land. Burgers en elite zullen op basis van eigen economische motieven een voorkeur hebben voor een bepaald politiek systeem.⁵¹

Ten tweede doordat mensen uit eigenbelang handelen, ontstaan conflicten. De belangen van verschillende sociale klassen zijn vaak tegenstrijdig. Rijke mensen zullen voor minder belasting zijn, en armere mensen voor meer belasting zijn omdat zij bij een eerlijker verdeling van de welvaart meer profiteren. De rol van conflicten is het tweede uitgangspunt van Acemoğlu. Het gaat er daarbij om dat elite en burgers tegenstrijdige politieke belangen hebben. Democratieën zijn populairder omdat in een democratie burgers politieke invloed krijgen en hun belangen vertegenwoordigd worden. Elitegroepen hebben minder snel een voorkeur voor een democratie omdat hun macht in een democratie minder is dan in een autoritair systeem. De meerderheid van het volk kiest logischerwijs eerder voor een democratie omdat in een democratie de meerderheid aan de macht is. Daardoor ziet de meerderheid van het volk zijn eigenbelang politiek vertegenwoordigd worden. Er zijn echter uitzonderingen te bedenken waarbij burgers vanwege economische belangen geen voorkeur voor een democratisch systeem hebben. Singapore is hiervan het beste voorbeeld.⁵²

Het derde uitgangspunt gaat over politieke instituties. Acemoğlu onderzoekt wie de macht over politieke instituties van een land heeft. Wie politieke instituties beheerst, die heeft de macht om de belangrijkste beslissingen te nemen. Binnen een democratie zijn dit de vertegenwoordigers van de burgers en binnen een autoritair regime is dit een selecte elitegroep. Hoe meer politieke macht een groep heeft, hoe meer de groep kan profiteren van politieke instituties.⁵³

In een dictatuur zal de heersende elite democratie ondermijnen. De stabiliteit van een dictatuur komt echter in gevaar wanneer burgers voor sociale onrust zorgen of in opstand komen. Om voor stabiliteit te zorgen zal de elite de onrust of opstand door repressie, concessies of door afschaffing van de dictatuur proberen te stoppen. Wanneer de kosten van repressie te hoog worden, of wanneer concessies geen zin meer hebben, kan de elite zich genoodzaakt voelen om een einde aan de dictatuur

⁵⁰ Acemoğlu en Robinson, *Economic Origins of Dictatorship*, 17-18.

⁵¹ Ibidem, 19

⁵² Ibidem, introduction.

⁵³ Ibidem, XII.

te maken. Door democratisering geeft de elite in ruil voor stabiliteit een deel van zijn macht aan de burgers.⁵⁴

Concluderend kan worden vastgesteld dat de uitkomst van een transitieproces bepaald wordt door de keuzes van de leiders. Leiders zullen er naar streven om macht te behouden. Ze stellen zich daarbij de vraag of het in hun belang is om voor democratische vernieuwing te zorgen. De keuze voor democratische vernieuwing hangt af van de druk van de bevolking. In hoeverre is er een roep vanuit de samenleving voor democratische vernieuwing? Of de bevolking democratische vernieuwing wil, hangt weer af van hun economische belangen. Hebben de burgers -met andere woorden- voordeel bij een democratie? Van een geconsolideerde electorale democratie is sprake wanneer de kosten voor de elite zo hoog zijn dat ook zij geen voordeel zien in een terugkeer naar het autoritaire regime. Anders gezegd, wanneer hun economische positie bij een terugkeer zou verslechteren.⁵⁵

Om Acemoğlu en Robinson beter te begrijpen, dient er naar de wegen van de politieke ontwikkeling gekeken te worden. Volgens Acemoğlu en Robinson zijn er vier wegen van politieke ontwikkeling. Alleen één weg leidt direct tot een democratie. De tweede weg gaat via veel obstakels en terugvallen voordat een land een geconsolideerde democratie heeft ontwikkeld. De derde en vierde weg hebben betrekking op de ondemocratische routes die bepaalde landen hebben gevolgd.⁵⁶

De eerste weg is de transitie van een niet-democratisch systeem naar een democratie zonder onderbreking. De elite voelt zich genoodzaakt om tegemoet te komen aan de eisen van de bevolking. Als voorbeeld wordt de ontwikkeling in Groot-Brittannië na de 'First Reform Act of 1832' genoemd. Door de 'First Reform Act of 1832' steeg het electoraat van 492.700 naar 806.000 in Groot-Brittannië. Na de 'Second Reform Act of 1867' waardoor de middenklasse de meerderheid van stemmen kreeg en de 'Third Reform Act of 1884' toen het electoraat nogmaals verdubbelde, was het transitieproces voltooid en had de electorale democratie zich in Groot-Brittannië geconsolideerd. Ondanks dat Groot-Brittannië meerdere wetwijzigingen nodig had, heeft er nooit een terugslag naar een autoritair regime plaatsgevonden. De concessies die met de wetwijzigingen aan de burgers werden gemaakt waren ter voorkoming van sociale onrust, chaos en mogelijk revolutie. Om de stabiliteit van het land te bewaren zagen de leiders in Groot-Brittannië zich genoodzaakt om door middel van concessies democratisering toe te staan.⁵⁷

Argentinië staat symbool voor de tweede weg van politieke ontwikkelingen. Argentinië is als voorbeeld genomen, maar is symbolisch voor bijna alle Latijns-Amerikaanse landen. Het transitieproces wordt gekenmerkt door een ontwikkeling naar een democratische politiek, waarna er snel verval optreedt en het land terugvalt naar een autoritair systeem. Dit proces herhaalt zich enkele malen. In Argentinië verliepen bijvoorbeeld de verkiezingen van 1946 onder president Juan Domingo Péron democratisch. Zijn herverkiezing in 1951 werd echter overschaduwd door corruptie en

⁵⁴ Acemoğlu en Robinson, *Economic Origins of Dictatorship*, Introduction.

⁵⁵ Ibidem, XIII-XIV.

⁵⁶ Ibidem, 1.

⁵⁷ Ibidem, 1-4.

onderdrukking van de oppositie. Péron werd vervolgens na een coup in 1955 gedwongen om af te treden. De democratie werd pas hersteld toen Péron als president in 1973 terugkeerde. Hieraan kwam een einde toen Péron in 1974 overleed. In 1976 werd zijn vrouw Isabel Péron door een militaire coup onder leiding van Generaal Jorge Videla als president afgezet. Pas na het einde van de Falkland-Oorlog in juni 1982 en na de verkiezingen van 1983 werden onder president Raúl Alfonsín weer stappen richting een democratie gezet. Na de verkiezingen van 1983 heeft de Argentijnse democratie geen grote bedreigingen gekend en heeft het land zich ontwikkeld tot een geconsolideerde democratie.⁵⁸

De derde weg van politieke ontwikkelingen betreft landen waar een niet-democratisch regime blijft bestaan, zoals bijvoorbeeld in Singapore. Het model van Singapore heeft betrekking op landen zonder democratie en waar de samenleving toch een hoog welvaartsniveau heeft en ongelijkheid relatief gering is. Dit systeem wordt niet onder druk gezet omdat de bevolking ondanks het autoritaire regime tevreden is.⁵⁹ Singapore had kort na de onafhankelijkheid van het Britse koloniale rijk een democratisch politiek systeem. In 1964 voerde de People Action Party (PAP) een eenpartijstelsel in waardoor de oppositie machteloos werd. De PAP weet haar machtspositie sindsdien te behouden door strikte controle over de media en door succesvolle sociale welvaartsprogramma's. Dankzij het economische succes accepteren de burgers het politieke systeem en is van onderdrukking door middel van geweld geen sprake. De noodzaak van politieke inspraak bij burgers is volgens Acemoğlu daarom minder aanwezig. Bovendien zullen de burgers rederenen dat een democratie niet de zekerheid van economische verbetering biedt. In Singapore hebben de burgers geen baat bij een opstand en de onrust die hierdoor ontstaat.⁶⁰

Als vierde weg noemen Acemoğlu en Robinson landen die wel geweld nodig hebben om het autoritaire systeem in stand te houden. De samenleving wordt gekenmerkt door grote ongelijkheid en onderdrukking van de oppositie en de media. Zuid-Afrika voor het einde van de Apartheid is een voorbeeld van deze weg. De meest in het oogspringende voorbeelden van het gewelddadige en onderdrukkende karakter van het regime is het geweld tegen demonstranten in Sharpeville in 1960 en de gevangenschap van Nelson Mandela op Robbeneiland.⁶¹

Toepassing van het theoretische kader

Acemoğlu en Robinson wijzen erop dat niet alle wegen van politieke ontwikkelingen eindigen in een democratisch systeem. Voor het onderzoek zijn de wegen van Groot-Brittannië en Argentinië het belangrijkste. Of Georgië en Oekraïne de directe weg van Groot-Brittannië of de indirecte weg van Argentinië volgen, hangt van de keuzes van de leiders na de Rozenrevolutie en de Oranjerevolutie. Volgens de benadering van Acemoğlu zullen de leiders van het transitieproces in Georgië en Oekraïne

⁵⁸ Acemoğlu en Robinson, *Economic Origins of Dictatorship*, 5-8.

⁵⁹ Ibidem, 8.

⁶⁰ Ibidem, 8-10.

⁶¹ Ibidem, 10-14.

hun positie als machthebber ook na de transitie hebben willen behouden. Of in dit geval Saakashvili, Joesjtsjenko en Timosjenko zich vanuit eigenbelang genoodzaakt voelden om voor de democratische veranderingen te zorgen, is bepalend geweest voor het democratische succes in Georgië en Oekraïne. De leiders van het transitieproces in Georgië en Oekraïne waren ook de leiders van de revoluties. Doordat zij een einde maakten aan het autoritaire regime, konden zij zich electoraal veel permitteren. Het gevaar is daarom dat het breken van beloftes voor democratische verandering geen gevolgen hoeft hebben gehad voor de machtspositie van Saakashvili, Joesjtsjenko en Timosjenko.

Het is de bedoeling om in de volgende hoofdstukken te analyseren hoe de politieke ontwikkelingen in Georgië en Oekraïne vanuit de benaderingen van Acemoğlu en Linz verklaard kunnen worden. Wanneer het resultaat van het transitieproces geen democratische vooruitgang heeft gebracht, komt dat dan omdat de leiders inderdaad puur vanuit eigenbelang hebben geregeerd en niet bereid zijn geweest om de beloften na te komen? En vertoont het beleid van Saakashvili, Joesjtsjenko en Timosjenko inderdaad het beeld dat zij in de eerste plaats hun eigen positie willen vasthouden en pas in de tweede plaats na maatschappelijke druk, bereid zijn geweest om meer democratie ten koste van de eigen positie toe te staan.?

Op de benadering van Acemoğlu valt als kritiek te leveren dat er bij hem geen ruimte is voor idealisme. Politici handelen uit eigenbelang en niet uit idealen. Daarom zou het juist interessant zijn te zien wat de rapporten van de niet-gouvernementele organisaties hierover zeggen. Welk oordeel vellen zij over het politieke beleid van de leiders van het transitieproces. Daarbij zal gekeken worden in hoeverre oppositiegroepen tijdens het transitieproces de ruimte krijgen om te participeren in verkiezingen. Op basis van de benadering van Linz zal de rol van de leiders tijdens het transitieproces in Georgië en Oekraïne geduid worden. Daarbij zal gekeken worden met welk voorbeeld Georgië en Oekraïne te vergelijken zijn. Is het optreden van de leiders in Georgië en Oekraïne te vergelijken met het succesvolle verhaal van Griekenland, of treedt er nauwelijks verandering op zoals in Roemenië?

In de volgende hoofdstukken zal zowel op het eigenbelang gerichte perspectief van Acemoğlu als het belang van de leiders van het transitieproces volgens de benadering van Linz gebruikt worden om de empirie van de casestudies beter te begrijpen. Tevens wordt teruggekomen op de voorbeelden van beide auteurs. De wegen van democratie van Groot-Brittannië en Argentinië volgens Acemoğlu, alsmede de verschillen tussen de leiders van de transitie in Griekenland en Roemenië. Daardoor kunnen de casestudies van dit onderzoek vergeleken worden met de casestudies van Acemoğlu en Linz.

Het theoretische kader heeft dus de functie om de empirie van de volgende hoofdstukken te kunnen duiden. Omdat er een onderzoek wordt gedaan naar de invloed van de politieke actoren op het democratiseringsproces in Georgië en Oekraïne hebben de actoren-benaderingen in dit hoofdstuk meer aandacht gekregen. Waar de actoren-benadering geen antwoord biedt zal gerefereerd worden aan de structuralistische benadering van Lipset of Moore. Wellicht wordt bij het beschrijven van de revoluties

de rol van de middenklasse benoemd. Dan is het logisch dat in het analytische gedeelte een link wordt gelegd met de benadering van Moore.

De toepassing van Lipset verdient uitgebreidere uitleg omdat in het theoretische kader zijdelings kritiek is geleverd op Lipset. Zowel Fukuyama als Acemoğlu wijzen naar het autoritaire Singapore als antithese. En Moore toont aan dat modernisering niet automatisch tot democratisering leidt. Toch moet de benadering van Lipset niet bij voorbaat terzijde worden geschoven. Er is namelijk nog veel waardering voor het werk van Lipset. En zijn benadering is minder achterhaald dan Fukuyama, Acemoğlu en Moore beweren. In 2006 beargumenteerde Larry Diamond dat de link tussen modernisering en democratie weliswaar minder vanzelfsprekend is dan Lipset betoogde. Maar Diamond benadrukte dat de koppeling tussen modernisering en democratie empirisch grotendeels juist is. Volgens Diamond zijn de rijkste landen ter wereld nog steeds de meest democratische landen ter wereld, een enkele uitzondering zoals Singapore daar gelaten.⁶²

Singapore werkt als voorbeeld om de moderniseringstheorie te falsificeren. Het is immers één van de modernste landen ter wereld, maar kent toch een autoritair systeem. Het is echter de vraag of op basis van deze falsificatie de moderniseringstheorie niet gebruikt moet worden en of op basis van deze falsificatie de conclusie moet worden getrokken dat er geen verband tussen modernisering en democratie bestaat. Doordat bijna alle moderne landen in de wereld een democratie zijn, wordt volgens Diamond empirisch bewezen dat de moderniseringstheorie wel dergelijk nog toegepast kan worden. Wel moet de kanttekening van uitzonderingen zoals Singapore daarbij in acht worden genomen.⁶³

Vastgesteld dient te worden dat in de eerste plaats de rol van Saakashvili, Joesjtsjenko en Timosjenko tijdens het transitieproces geanalyseerd wordt. Om het optreden van deze politieke actoren in een theoretisch kader te kunnen plaatsen wordt gebruikgemaakt van de actoren-benadering van Acemoğlu en Linz. Wanneer economische of sociale ontwikkelingen worden beschreven die het democratiseringsproces hebben beïnvloed zal worden teruggekomen op de structuralistische benadering van Moore of Lipset. De verklaringen van de vier denkers zal in de komende hoofdstukken dus gebruikt worden om de uitkomsten van het transitieproces in Georgië en Oekraïne beter te begrijpen.

⁶² Diamond, 'Some Social Requisites of Democracy', 676.

⁶³ Ibidem, 675.

Hoofdstuk 3. De democratische transitie in Oekraïne

De Oranjerevolutie in 2004 was het begin van het transitieproces naar meer democratie in Oekraïne. Het is de vraag wat er de afgelopen zeven jaar is veranderd en of de beloftes van democratische verbeteringen zijn nagekomen. In dit hoofdstuk zal een balans worden opgemaakt over het democratiseringsproces tussen 2004 en 2010. De centrale vraag is: ‘in hoeverre de belangrijkste politieke actoren het democratiseringsproces tussen 2000 en 2010 hebben bevorderd of belemmerd?’. Met de belangrijkste politieke actoren worden de leiders van het transitieproces na de Oranjerevolutie bedoeld. In Oekraïne waren Joesjtsjenko en Timosjenko de helden van de revolutie en de belangrijkste leiders van het transitieproces. De beslissingen die Joesjtsjenko en Timosjenko hebben genomen zullen aan de hand van rapporten van verschillende niet-gouvernementele organisaties geanalyseerd worden.

De casestudie bestaat uit vier delen. Als eerste worden de belangrijkste politieke ontwikkelingen in de periode 1991-2004 vanaf de onafhankelijkheid tot de Oranjerevolutie beschreven. Daarna zullen de gebeurtenissen rond de presidentsverkiezingen in 2004 en de Oranjerevolutie centraal staan. Het derde deel gaat over de politieke situatie na de Oranjerevolutie, tijdens het transitieproces naar een liberale democratie. Het is de vraag wat het politieke beleid van Joesjtsjenko en Timosjenko in deze periode is geweest. Het laatste deel van het hoofdstuk analyseert het politieke beleid van Joesjtsjenko en Timosjenko. Hierbij wordt gebruikgemaakt van verschillende primaire bronnen van de volgende organisaties en overheden: het Freedom House, Human Rights Watch, The International Foundation for Electoral Systems, het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken, het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken, Amnesty International, en de Organization for Security and Co-operation in Europe. Daarnaast zal in dit deel ook naar de economische ontwikkeling worden gekeken. De publicaties van de Wereldbank, het Internationaal Monetair Fonds, en het CIA World Factbook zullen hiervoor de bronnen zijn. Op basis van de uitkomsten van deze verschillende organisaties wordt een conclusie getrokken over het resultaat van de Oranjerevolutie. Om deze conclusie te kunnen verklaren, wordt er een terugkoppeling gemaakt met het theoretische kader van het vorige hoofdstuk.

Politieke ontwikkelingen in Oekraïne tussen 1991 – 2004

Het einde van de Sovjet-Unie betekende de start van een democratische beweging in Centraal- en Midden-Europa. Landen als Estland, Letland, Litouwen, Hongarije, Polen, Oost-Duitsland en Tsjechië ontwikkelden zich aan het begin van de jaren negentig tot geconsolideerde democratieën. Bulgarije, Slowakije, Roemenië en Kroatië faalden, maar zouden in het tweede deel van het decennium toch dezelfde stap maken. Het eerste decennium van de 21ste eeuw werd gekenmerkt door een nieuwe democratiseringsgolf in de voormalige Sovjet gebieden. In Servië (2000), in Georgië (2003) en in

Oekraïne (2004) kwam een einde aan de semi-autoritaire regimes door middel van burgerlijke democratische revoluties.⁶⁴

In tegenstelling tot de andere voormalige Sovjet-republieken behoorde Oekraïne tot de landen waar het democratiseringsproces laat op gang kwam. Oekraïne was, nadat in Rusland de coup tegen Michail Gorbatsjov was mislukt en de Sovjet-Unie ten einde kwam, op 24 augustus 1991 zelfstandig geworden.⁶⁵ Drie maanden na de onafhankelijkheidsverklaring vond de eerste presidentiële verkiezing op 1 december 1991 plaats. Een president wordt in Oekraïne verkozen voor de duur van vijf jaar. De voorzitter van het parlement (de Rada) Leonid Kravchuk, werd als eerste president van het land gekozen. Onder Kravchuk werd de Gemeenebest van Onafhankelijke Staten (GOS) opgericht, een samenwerkingsverband tussen voormalig Sovjet-staten. Wit-Rusland en Rusland behoorden naast Oekraïne tot de oprichters. Andere hedendaagse leden zijn Armenië, Tadzjikistan, Kirgizië, Turkmenistan (geassocieerd lid), Kazachstan, Azerbeidzjan, Moldavië, en Oezbekistan. Georgië was lid tussen 1993 en 2008.⁶⁶

Ondanks dat Kravchuk een samenwerkingsverband met Rusland in standhield, vond een groot gedeelte van de Oekraïense bevolking de regering niet pro-Russisch genoeg. De door Kravchuk beloofde economische vooruitgang bleef uit. Bovendien nam de corruptie onder Kravchuk toe. Door binnenlandse problemen trad Kravchuk in 1994 voortijdig af als president. Tijdens de daarop volgende verkiezingen verloor Kravchuk van Leonid Kuchma.⁶⁷

Kuchma was afkomstig uit het zuid-oosten van Oekraïne. Het zuiden en oosten zijn vooral georiënteerd op Rusland. Het noorden en westen van Oekraïne zijn juist meer op West-Europa gefocust. Deze tegenstellingen spelen een belangrijke rol in de Oekraïense binnenlandse politieke verhoudingen. Toch zijn de verschillen minder dogmatisch dan vaak wordt aangenomen. Een burger in het oosten is niet automatisch voor een politieke koers tegen West-Europa.⁶⁸

Toen Kuchma in 1994 aan de macht kwam, beloofde hij van Oekraïne een geconsolideerde democratie te maken. In werkelijkheid was Oekraïne onder de tien jaar dat Kuchma aan de macht was een gecontroleerde democratie. Een situatie die vergelijkbaar is met Rusland onder leiding van Poetin. Democratische waarden werden gecombineerd met autoritaire controle over alle politieke instituties. Oekraïne kon in deze periode slechts als een electorale democratie worden beschouwd.⁶⁹

⁶⁴ M. McFaul, 'Transition from Postcommunism', *Journal of Democracy*, vol. 16 (2005) 5-19, aldaar 5.

⁶⁵ M. McFaul, 'Importing Revolution. Internal and External Factors in Ukraine's 2004 Democratic Breakthrough', in: V. Bunce, M. McFaul, K. Stoner-Weis (eds.), *Democracy and Authoritarianism in the Postcommunist World*, (Cambridge 2010) 189-225, aldaar 191-192.

⁶⁶ Commonwealth of Independent States (CIS), *About Commonwealth of Independent States*, bron: (www.cisstat.com) laatst bezocht op 1 maart 2011.

⁶⁷ R. Puglisi, 'Clashing Agendas? Economic Interest, Elite Coalitions and Prospects for Co-Operation between Russia and Ukraine', *Europe-Asia Studies*, vol. 55 (2003) 827-845, aldaar 830-833.

⁶⁸ M. Hannemann, S. Keulen, en R. Kroeze, *Vals Plat in de Oeral. Een zoektocht naar de Oostgrens van Europa* (Soesterberg 2008) 151-155.

⁶⁹ M. McFaul, 'Importing Revolution', 191-193.

In Kuchma's eerste regeringsperiode tussen 1994 en 1999 had Kuchma voor belangrijke structurele hervormingen gezorgd zoals de ratificatie van een nieuwe constitutie in 1996. Dit zorgde voor meer politieke stabiliteit in Oekraïne. De verkiezingen in 1999 stonden in het teken van corruptie en fraude. Door het uitblijven van structurele economische hervormingen bleef het verlangen van een terugkeer naar het Sovjet-tijdperk bestaan. Petro Symonenko vertegenwoordigde met de Communistische Partij dit verlangen. Symonenko was tijdens de presidentsverkiezingen de voornaamste tegenstrever van Kuchma. Kuchma had twee stemrondes nodig om de verkiezingen te winnen.⁷⁰

Om zijn machtspositie in zijn tweede ambtstermijn te behouden, zag Kuchma zich genoodzaakt om meer beperkingen aan de oppositie op te leggen. Het autoritaire karakter van zijn presidentschap nam hierdoor toe. Enkele voorbeelden waaruit blijkt hoe Kuchma de macht van de oppositie probeerde te beperken, zijn het wegsturen van zijn succesvolle en populaire premier Victor Joesjtsjenko, het arresteren en berechten van Timosjenko, zijn voormalige minister van energie, en zijn betrokkenheid bij de moord op de onderzoeksjournalist Giorgy Gongadze.⁷¹

Vooraf de moord op Giorgy Gongadze was een keerpunt in de presidentiële periode van Kuchma. Het verhaal begint op 28 november 2000. De toenmalige leider van de Socialistische Partij, Oleksandr Moroz, liet in het parlement een audio-opname horen. Hierop was te horen dat president Kuchma en de minister van Binnenlandse Zaken, Yuriy Kravchenko, betrokken waren bij de verdwijning en moord op de journalist Giorgy Gongadze. Gongadze stond bekend als een criticus van president Kuchma en was de oprichter van de onafhankelijke internetsite *Ukrainska Pravda*. Kuchma ontkende alle betrokkenheid en beargumenteerde dat hij het slachtoffer was geworden van een politiek complot.⁷²

Nadat het bewijs in het parlement getoond was besloot het parlement om een onderzoek te starten naar Leonid Derkach (het hoofd van de geheime dienst), Mykhaylo Potebenko (de procureur-generaal) en Yuriy Kravchenko. Kuchma wist uiteindelijk zijn eigen betrokkenheid te verhullen door te beweren dat de audio-opnames vervalsingen waren. Na publieke protesten onder de leus 'Oekraïne zonder Kuchma' zag Kuchma zich echter genoodzaakt om Kravchenko en Derkach weg te sturen.⁷³

De Gongadze-zaak toonde aan dat Kuchma ondanks zijn pogingen om door middel van corruptie en repressie aan de macht te blijven, op grote weerstand kon rekenen onder de Oekraïense bevolking. De campagne 'Oekraïne zonder Kuchma' tussen december 2000 en maart 2001 bleek het begin van toenemende publieke demonstraties. De campagne 'Oekraïne zonder Kuchma' kreeg in

⁷⁰ T. F. Klobucar, A. H. Miller, en G. Erb, 'The 1999 Ukrainian Presidential Election: Personalities, Ideologies, Partisanship, and the Economy', *Slavic Review*, vol. 61 (2002) 315-344, aldaar 315-316.

⁷¹ McFaul, 'Importing Revolution', 192.

⁷² B. Harasymiw, 'Democratization and Political Leadership in Postcommunist Ukraine', *Revue Canadienne de Science Politique*, vol. 36 (2003) 319-340, aldaar 325-326.

⁷³ Harasymiw, 'Democratization and Political Leadership', 326.

2003 vervolg met de campagne ‘Sta op Oekraïne!’. Beide campagnes faalden in het bereiken van de doelstelling om Kuchma te verdrijven als president.⁷⁴

De regering Kuchma was corrupt en autoritair. Dit hoeft niet te betekenen dat de regering per definitie onpopulair was bij de bevolking, vergelijkbare situaties in andere landen hebben dit in het verleden bewezen. Poetin was als president van Rusland zeer populair en hoefde tijdens verkiezingen te geen fraude gebuiken om aan de macht te blijven. Hetzelfde gold lange tijd voor Institutionele Revolutionaire Partij (PRI) in Mexico. De PRI bestuurde Mexico op autoritaire wijze, maar bleef populair onder de bevolking en kon ook zonder fraude aan de macht blijven. Voor Kuchma was dit anders. De campagnes ‘Oekraïne zonder Kuchma’ en ‘Sta op Oekraïne’ toonden aan dat Kuchma niet op de steun kon rekenen die Poetin in Rusland of de PRI in Mexico wel hadden.⁷⁵ Ook in het buitenland begon de steun tijdens de tweede presidentiële periode voor Kuchma af te nemen. Ondanks het gegeven dat Oekraïne troepen naar Irak had gestuurd, bekritiseerde president George W. Bush het politieke beleid van Kuchma. Bush weigerde openlijk om tijdens een NAVO-ontmoeting in Praag naast Kuchma te zitten.⁷⁶

De afnemende populariteit van Kuchma werd bevestigd tijdens de parlementsverkiezingen van 2002. Het ontslag in 2001 van de hervormingsgezinde premier, Joesjtsjenko, leidde tot protesten. Na zijn ontslag richtte Joesjtsjenko een nieuwe partij ‘Ons Oekraïne’ op om mee te doen met de parlementsverkiezingen van 2002. Hoewel Ons Oekraïne populair was en veel stemmen won, bleef Kuchma’s partij de grootste. Volgens Joesjtsjenko waren de verkiezingen niet eerlijk verlopen en hij noemde de democratie de ‘grootste verliezer’ van de verkiezingen.⁷⁷

De Oranjerevolutie

Kuchma kon nog twee jaar rekenen op de steun van het parlement. Voor de presidentiële verkiezingen van 2004 was hij niet meer verkiesbaar, in plaats daarvan schoof hij premier Janoekovitsj naar voren als kandidaat. Janoekovitsj stond voor weinig veranderingen en wilde vooral de lijn van Kuchma voortzetten. Hij was op dat moment al een keer veroordeeld en onderhield hechte banden met het criminele circuit in zijn thuisstad Donetsk.⁷⁸

Het gegeven dat Janoekovitsj vooral een voortzetting zou betekenen van het beleid van Kuchma overtuigde veel stemmers om over te stappen naar Ons Oekraïne en presidentskandidaat Joesjtsjenko. De campagne en verkiezingen verliepen volgens het protocol van een semi-autoritair regime. De autoritaire Kuchma trad af, maar benoemde zijn eigen opvolger in de persoon van Janoekovitsj. Bovendien kregen tegenstanders geen eerlijke kans op het presidentschap. Kuchma en

⁷⁴ V. J. Bunce, en S. L. Wolchik, ‘Democratization by Elections? Postcommunist ambiguities’, *Journal of Democracy*, vol. 20 (2009) 93-107, aldaar 103.

⁷⁵ M. McFaul, ‘Ukraine Imports Democracy External Influences on the Orange Revolution’, *International Security*, vol. 32 (2007) 45-83, aldaar 54.

⁷⁶ McFaul, ‘Importing Revolution’, 194-195.

⁷⁷ Freedom House, *Freedom in the World 2003*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 8 januari 2011.

⁷⁸ McFaul, ‘Ukraine Imports Democracy’, 55.

zijn opvolger Janoekovitsj maakten gebruik van private schenkingen (veel Russen steunden Janoekovitsj), de nationale media, en intimidatie om Joesjtsjenko te verslaan.⁷⁹ Hoewel directe betrokkenheid van het kamp Kuchma niet is aangetoond, was er bijvoorbeeld de bizarre moordaanslag door middel van gif in september 2004 op Joesjtsjenko. Joesjtsjenko liep hierbij onherstelbare gezichtschade op.⁸⁰

Doordat bij de verkiezingen op 1 oktober 2004 geen van de kandidaten een absolute meerderheid had, moest er een tweede ronde komen. De tweede ronde vond plaats op 21 november 2004. Drie dagen later werd Janoekovitsj uitgeroepen tot winnaar van de verkiezingen. Internationale waarnemers spraken van een overwinning dankzij fraude. Op de avond van de verkiezingsuitslag had Joesjtsjenko zijn supporters opgeroepen om naar het Onafhankelijkheidsplein (Maidan-plein) te komen in Kiev. Op dat moment was al duidelijk dat de verkiezingen door fraude waren beïnvloed. Joesjtsjenko en zijn aanhangers erkenden de uitslag niet. Bovendien riep Joesjtsjenko op om het Onafhankelijkheidsplein niet te verlaten voordat Janoekovitsj zich zou neerleggen bij zijn verlies.⁸¹

Dit zou het begin zijn van wekenlange protesten in het hele land. Gevolg was dat de verschillende tegenstanders van Kuchma en Janoekovitsj zich verenigden en Joesjtsjenko steunden in zijn strijd. Oleksander Moroz (de leider van de Socialistische Partij) en de oud-premier Anatolij Kinakh sloten zich bijvoorbeeld aan bij Ons Oekraïne. Bovendien sloot 'Ons Oekraïne' samen met het electorale blok van Timosjenko een alliantie onder de naam 'Vereniging voor de Nationale Verlossing'.⁸²

Tijdens de massademonstraties speelden maatschappelijke organisaties een cruciale rol. Honderdduizenden mensen verzamelden zich in het hele land om tegen de onregelmatigheden en manipulatie van de verkiezingen te protesteren. Zij konden daarbij op steun rekenen van verschillende internationale en nationale 'civil society' groepen. Voorbeelden van internationale niet-gouvernementele organisaties die steun gaven waren onder andere, de U.S. - Ukraine Foundation en het Freedom House. In eigen land riepen jeugdorganisaties als de 'Zwarte Pora' en 'Gele Pora' (Pora staat voor 'het is de tijd') tijdens de protesten op tot democratische vernieuwing. En in tegenstelling tot alle andere nationale televisienetwerken berichtte de Oekraïense zender Channel 5 positief over Joesjtsjenko en zijn oproep tot protest.⁸³

De demonstranten waren vastbesloten om op het Onafhankelijkheidsplein in Kiev te blijven totdat Joesjtsjenko uitgeroepen zou worden tot president. De demonstraties kenden een positief

⁷⁹ McFaul, 'Importing Revolution', 189.

⁸⁰ BBC News, *Yushchenko and the Poison Theory*, bron: (www.news.bbc.co.uk) laatst bezocht op 10 februari 2011.

⁸¹ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Ukraine Presidential Elections 31 October, 21 November and 26 December 2004*, bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 10 februari 2011.

⁸² The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Ukraine Presidential Elections 31 October, 21 November and 26 December 2004*, bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 10 februari 2011.

⁸³ Bunce en Wolchik, 'Democratization by Elections?', 101-105.

karakter waarbij het toekomstbeeld van Oekraïne centraal stond. Oekraïne zou een land worden van vrijheid, informatiewaarheid en burgerrechten. Het woord *Tak!* (ja) en de kleur oranje (de kleur van de campagne van Joesjtsjenko) waren de symbolen van de revolutie en moesten positivisme uitdragen. De spanningen waren groot in de weken na het uitroepen van Janoekovitsj als winnaar, maar de situatie escaleerde niet. De autoriteiten respecteerden het recht van de burgers voor geweldloze demonstraties. Hard optreden hiertegen zou voor de beeldvorming van de autoriteiten averechts werken.⁸⁴

Ondertussen had het Europese Parlement de verkiezingen vanwege fraude ongeldig verklaard. De overwinning van Janoekovitsj was ongeldig omdat één miljoen ongeldige stemmen voor Janoekovitsj aan de verkiezingsuitslag waren toegevoegd. Op 3 december 2004 ging het Oekraïense Hoge Gerechtshof overstag en concludeerde dat de verkiezingsuitslag ongeldig was. Een nieuwe, tweede ronde was noodzakelijk.⁸⁵ De nieuwe tweede ronde, of eigenlijk de derde ronde, vond plaats op 6 december 2004. In de dagen voor de verkiezingen kozen steeds meer media de kant van Joesjtsjenko. Journalisten volgden niet langer het principe van de ‘*Temnyky*’. De ‘*Temnyky*’ hield in dat alle grote televisienetwerken gecontroleerd of in eigendom waren van Kuchma-gezinde oligarchen en daarom de verplichting hadden om het regeringsbeleid te steunen. Janoekovitsj wist op zijn beurt in Odessa stemmers te mobiliseren die tegen de Oranjerevolutie gingen demonstreren. Maar dit was op een veel kleinere schaal dan de Oranje-protesten in andere plaatsen.⁸⁶

Oekraïne was klaar voor verandering en dit werd bevestigd door de verkiezingen van 26 december van datzelfde jaar. Joesjtsjenko behaalde met 52 procent tegenover 44 procent voor Janoekovitsj een meerderheid van de stemmen. Janoekovitsj probeerde de uitslag nog te beïnvloeden door de kiescommissie te beschuldigen van fraude ten gunste van Joesjtsjenko. Maar de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) oordeelde dat de verkiezingen eerlijk waren verlopen. Het was sowieso de meest eerlijkste van de drie verkiezingsrondes.⁸⁷ Het corrupte karakter van het vorige regime werd onderstreept door de dood van Heorhiy Kypra, die onder verdachte omstandigheden in zijn huis werd gevonden. Kypra was als de minister van transport verantwoordelijk geweest voor de uitvoering van de fraude bij de eerste twee verkiezingen.⁸⁸

Nadat Joesjtsjenko als president was gekozen kwam er een einde aan de protesten. Het einde van de Oranjerevolutie moest het startsein zijn voor meer vrijheid, gelijke rechten en eerlijke kansen voor de bevolking van Oekraïne. In de literatuur worden verschillende factoren genoemd die een rol of juist geen rol hebben gespeeld in de aanloop naar de Oranjerevolutie. Er was bijvoorbeeld geen

⁸⁴ McFaul, ‘Importing Revolution’, 198.

⁸⁵ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Ukraine Presidential Elections 31 October, 21 November and 26 December 2004*, bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 10 februari 2011.

⁸⁶ McFaul, ‘Ukraine Imports Democracy’, 61.

⁸⁷ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *About Us*, bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 10 februari 2011.

⁸⁸ BBC News, *Ukraine minister found shot dead*, bron: (www.news.bbc.co.uk) laatst bezocht op 14 februari 2011.

saamhorig opererend *ancien regime* aanwezig. De drie grootste groepen oligarchen steunden Kuchma jarenlang financieel en in de media. Janoekovitsj kon op veel minder steun rekenen.⁸⁹

Een voordeel voor Kuchma en Janoekovitsj had de olie –en gassector kunnen zijn. Oekraïne is een belangrijk doorvoerland voor olie en gas. Olieproducerende landen als de Verenigde Arabische Emiraten, Venezuela en Saoedi-Arabië weten dankzij de olie-inkomsten onrust onder de bevolking te voorkomen. De inkomsten uit olie zorgen ervoor dat de burgers in deze landen minder belasting hoeven te betalen. Hierdoor zullen burgers eerder tevreden zijn met het heersende regime en minder geneigd zijn om veranderingen te eisen. De controle op de olie –en gassector ligt in Oekraïne echter niet bij de eigen overheid, maar bij de Russische overheid. Van herverdeling van inkomsten uit olie of gas was daarom geen sprake. Oekraïne is weliswaar een belangrijke speler op energiegebied in Europa, maar kan de olie –en gasinkomsten niet gebruiken om sociale onrust te voorkomen.⁹⁰

Het leger speelt een cruciale rol tijdens revoluties. In Oekraïne bestond echter een strikte scheiding tussen de regering en de leiders van het leger. Tijdens de Oranjerevolutie kon Kuchma daarom geen gebruik maken van het leger om een einde aan de massademonstraties te maken. Kuchma dreigde met geweld en wilde het Onafhankelijkheidsplein leeg vegen. Grote delen van het leger kozen echter de kant van de demonstranten en weigerden geweld te gebruiken. De optie om met geweld de revolutie te stoppen verdween daardoor.⁹¹

Andere belangrijke factoren waren de druk vanuit het buitenland en het einde van de staatscontrole over de media. Als voorbeeld zijn de NAVO-ontmoeting in Praag en de rol van de buitenlandse niet-gouvernementele organisaties tijdens de verkiezingen genoemd. De staatscontrole over de media verminderde drastisch doordat de grote televisienetwerken zich tegen het principe van de ‘Temnyky’ keerden.⁹²

Doorslaggevend voor de overwinning van de Oranjerevolutie was de impopulariteit van het semi-autoritaire regime onder Kuchma en het gegeven dat de verenigde oppositie onder leiding van Joesjtsjenko de massa wist te mobiliseren. De voorbeelden van het PRI-regime in Mexico en Poetin in Rusland bewijzen dat fraude tijdens verkiezingen in autoritaire regimes niet noodzakelijk zijn. Janoekovitsj had echter wel de inzet van frauduleuze praktijken nodig om de verkiezingen te winnen. Maar de bevolking durfde ondanks de gevaren (denk aan de Gongadze-zaak) verandering te eisen. Dankzij een verenigde oppositie, het ‘fenomeen’ Joesjtsjenko, en de durf van het volk kon Oekraïne afrekenen van Kuchma en Janoekovitsj.⁹³

⁸⁹ McFaul, ‘Ukraine Imports Democracy’, 53.

⁹⁰ Ibidem, 54.

⁹¹ Ibidem, 56

⁹² Ibidem, 61-71.

⁹³ McFaul, ‘Transition from Postcommunism’, 7-15.

Politieke ontwikkelingen tijdens het transitieproces

Op 22 november 2004 begon de Oranjerevolutie. Duizenden mensen verzamelden zich op het onafhankelijkheidsplein om te demonstreren tegen de verkiezingsuitslag. De Oranjerevolutie resulteerde in de benoeming van Joesjtsjenko tot president. Hij benoemde de charismatische en Oranjecoalitiegenoot Timosjenko tot premier. Samen zouden zij de beloftes van de revolutie gaan vervullen en van Oekraïne een geconsolideerde liberale democratie maken.⁹⁴ De jaren na de revolutie hebben echter in het teken van politieke onrust gestaan. Joesjtsjenko en Timosjenko raakten verdeeld over de politieke veranderingen tijdens het transitieproces. Met als gevolg dat de belangrijkste verliezer van de Oranjerevolutie, Janoekovitsj, een *comeback* heeft kunnen maken. In deze paragraaf zullen de belangrijkste politieke ontwikkelingen na de Oranjerevolutie worden beschreven. Begonnen wordt met een korte introductie over de drie belangrijkste personen in de periode vanaf de revolutie in 2004 tot en met 2010.

Joesjtsjenko was de belangrijkste vertegenwoordiger van het protest tegen het autoritaire regime van Kuchma. Zijn carrière had hij grotendeels te danken aan dit regime. Joesjtsjenko werd in 1993 de directeur van de Oekraïense Nationale Bank. In 1998 werd hij door Kuchma benoemd tot premier van het land. Drie jaar later werd hij ontslagen en richtte hij zijn eigen partij *Ons Oekraïne op*. *Ons Oekraïne* is een liberale partij en een sterke voorstander voor toenadering tot het Westen. Oekraïne moest zich gaan voorbereiden op toetreding tot de Wereldhandelsorganisatie (WTO), de Europese Unie, en de NAVO.⁹⁵

Timosjenko was de belangrijkste partner van Joesjtsjenko tijdens de Oranjerevolutie. Ze is bekend om haar charismatische uitstraling en opvallende verschijning met designkleding en folkloristische haardracht. Voordat ze politicus werd, verdiende Timosjenko een fortuin in de gashandel. Tijdens de Oranjerevolutie keerde ze zich fel tegen de Russische invloed op Oekraïne. In de periode na de Oranjerevolutie heeft ze zich pragmatischer naar Rusland toe gedragen. In het politieke spectrum kan Timosjenko als centrumlinkse politica worden gezien. Tijdens de Oranjerevolutie vertegenwoordigde ze de coalitie '*Syla Narodu*'. Vanaf 2006 is Timosjenko de leider van '*BJoeT*'.⁹⁶

De dubieuze kant van Janoekovitsj en de contacten met het criminele circuit in Donetsk is al benoemd. Voor de Oranjerevolutie wilde Janoekovitsj het beleid van Kuchma voortzetten. Hij was een naar voren geschoven pion die de belangen van de groep machthebbers rond Kuchma moest bewaken. Na de revolutie is de oud-communist Janoekovitsj pragmatischer geworden. Hij bleef het belang van een goede relatie met Rusland benadrukken, maar erkende dat Oekraïne in de toekomst voordeel heeft

⁹⁴ *De Volkskrant*, Oekraïne is niet langer oranje, 19 november 2005.

⁹⁵ BBC News, *Profile: Viktor Yushenko*, bron: (www.news.bbc.co.uk) laatst bezocht op 14 februari 2011.

⁹⁶ *NRC Handelsblad*, In Oekraïne regeert de wetteloosheid; Failliet land gaat morgen naar de stembus voor tweede ronde presidentsverkiezingen, 6 februari 2010.

bij een toetreding tot de Europese Unie. Zijn partij, de ‘partij van de regio’s, geniet nog steeds de meeste steun in het oosten van Oekraïne.⁹⁷

Een jaar na de Oranjerevolutie kwamen de eerste geluiden van teleurstelling. Het droomhuwelijk tussen Joesjtsjenko en Timosjenko was ten einde. Na maanden van ruzie besloot Joesjtsjenko in augustus 2005 om Timosjenko als premier te ontslaan. Vriendjespolitiek, corruptie en populisme moesten verleden tijd zijn. Ruzies over de bestrijding van deze onderwerpen waren de aanleiding voor de breuk.⁹⁸

De strijd tegen corruptie ondervond in het eerste jaar na de revolutie hinder van schandalen rond Joesjtsjenko. Zo werd de neef van Joesjtsjenko, ondanks een gebrek aan politieke ervaring, benoemd tot de vice-gouverneur van de regio Kharkov. Zijn schoonzoon werd directeur van een belangrijk staalbedrijf, nadat de vorige directeur minister van Industrie was geworden. Bovendien bleek dat Joesjtsjenko tijdens de verkiezingscampagne geld had aangenomen van een Russische oligarch, terwijl het aannemen van geld uit het buitenland voor politieke campagnes in Oekraïne verboden is.⁹⁹

Het meest schokkende schandaal was de rol van Joesjtsjenko’s zoon tijdens de Oranjerevolutie. De negentienjarige Andrej Joesjtsjenko bleek er een onstuimig leven op na te houden dat in het teken stond van een voorliefde voor dure auto’s en bezoeken aan nachtclubs. Andrej kon een extravagant en luxe leven leiden dankzij de inkomsten op de copyrights van de revolutiesymbolen. Hij had goudgeld verdiend met de verkoop van oranje sjaltjes en petjes tijdens de revolutie.¹⁰⁰

De teleurstelling kwam ook voort uit stagnatie van de economische groei. Inflatie zorgde ervoor dat de prijzen van levensmiddelen waren gestegen. Daarnaast was de economische groei in 2005 met drie procent gedaald ten opzichte van de twaalf procent groei in 2004. Hierbij dient dus wel opgemerkt te worden dat de economie nog steeds groeide. Het bruto binnenlands product nam bijvoorbeeld van 64,8 miljard dollar toe tot 86,14 miljard dollar in 2005.¹⁰¹

De grootste tegenvaller voor de Oranjerevolutionairen was de comeback van Janoekovitsj. Eind september 2005 sloot Joesjtsjenko een akkoord met zijn rivaal Janoekovitsj om goedkeuring te krijgen voor de benoeming van premier Viktor Jechanoerov. Jechanoerov moest als premier na het vertrek van Timosjenko de periode overbruggen tot de nieuwe parlementsverkiezingen in 2006. Janoekovitsj aanvaardde Jechanoerov als premier omdat deze een stuk gematigder was dan Timosjenko.¹⁰²

⁹⁷ BBC News, *Profile: Viktor Yanukovych*, bron: (www.news.bbc.co.uk) laatst bezocht op 14 februari 2011.

⁹⁸ *Washington Post*, Ukraine's President Fires Cabinet; Prime Minister, Who Led Crowds During Revolt, Dismissed in Political Battle, 9 september 2005.

⁹⁹ *De Volkskrant*, Oekraïne is niet langer oranje, 19 november 2005.

¹⁰⁰ *NRC Handelsblad*, Cynisme regeert weer na revolutie Oekraïne, 30 juli 2005.

¹⁰¹ The World Bank, *Country, Data and statistics for Ukraine, National Accounts*, bron: (www.worldbank.org) laatst bezocht op 26 maart 2011.

¹⁰² *The New York Times*, Ukraine Parliament Approves New Premier After Rivals' Deal, 23 september 2005.

Timosjenko was zich ondertussen aan het voorbereiden op de parlementsverkiezingen van maart 2006. Om de verkiezingen te winnen, bracht Timosjenko een belangrijke verandering aan in haar politieke standpunten. Van het duo Timosjenko-Joesjtsjenko was zij tot dan toe de radicaalste geweest. Joesjtsjenko riep tijdens de Oranjerevolutie op tot geduld en vreedzaam verzet, Timosjenko was bereid om regeringsgebouwen te bezetten en vliegvelden en wegen onbruikbaar te maken. Haar toon was fel tegen Rusland gekeerd. Na het ontslag als premier werd ze echter pragmatischer. Timosjenko uitte haar teleurstelling over het optreden van het Westen en de Verenigde Staten in het bijzonder. Volgens haar kozen de Verenigde Staten te gemakkelijk de kant van Joesjtsjenko. In de periode na haar ontslag matigde ze haar toon tegen Rusland en profileerde ze zich als een centrumlinkse politica.¹⁰³

Janoekovitsj toonde zich net als Timosjenko in de campagne een stuk pragmatischer dan tijdens de presidentsverkiezingen van 2004. Hij was nu vóór toekomstige toetreding van Oekraïne tot de Europese Unie. Hij stelde wel vast dat de Europese Unie nog niet op Oekraïne zat te wachten. Daarvoor was het land nog te arm en moesten er eerst economische hervormingen plaatsvinden. Dit kon in een tijdsbestek van drie jaar volgens Janoekovitsj. Daarna zouden er plannen gemaakt kunnen worden voor geleidelijke toetreding.¹⁰⁴

De parlementsverkiezingen van 2006 waren extra belangrijk geworden omdat Oekraïne na de Oranjerevolutie getransformeerd was van een presidentiële democratie in een parlementaire democratie. De president verloor hierdoor ten opzichte van het parlement en de premier een deel van zijn macht. De premier mocht voortaan binnenlandse zaken en financiën tot zijn verantwoordelijkheden rekenen, terwijl de president zich concentreerde op de buitenlandse zaken.¹⁰⁵

Het jaar 2006 begon met een gasconflict met Rusland. Rusland verhoogde de gasprijzen aanzienlijk, maar Oekraïne weigerde in eerste instantie te betalen. Daarop besloot Rusland om de gaskraan dicht te draaien en de druk op te voeren. Uit het gasconflict bleek hoe afhankelijk Oekraïne van Rusland, ook na de Oranjerevolutie, nog steeds was. Een goede verstandhouding met Rusland bleef essentieel.¹⁰⁶ Het gasconflict was in de aanloop naar de parlementsverkiezingen de grootste tegenslag voor Joesjtsjenko. Zijn partij Ons Oekraïne werd hard afgerekend op de tumultueuze periode na de revolutie. Janoekovitsj won de verkiezingen met 32 procent van de stemmen, gevolgd door Timosjenko met 22 procent van de stemmen. Ons Oekraïne bleef slechts steken op 13,9 procent van de

¹⁰³ *De Volkskrant*, Hoe zwak zijn mannen? Julia Timosjenko ex-premier: “mijn toekomst is vechten voor een vrij en welvarend Oekraïne. Het liefst als premier”. 24 december 2005

¹⁰⁴ *De Volkskrant*, Oekraïners teleurgesteld in Joesjenko, 10 maart 2006.

¹⁰⁵ *De Volkskrant*, Oekraïners teleurgesteld in Joesjenko, 10 maart 2006.

¹⁰⁶ *NRC Handelsblad*, ‘Oekraïne is nu een ander land’, ‘Europa is voor Oekraïne het voorbeeld’; Vraaggesprek met Oekraïense president Viktor Joesjtsjenko, 6 juni 2006.

stemmen. Janoekovitsj was de grote winnaar, maar het voormalige oranjeblok haalde samen meer stemmen dan Janoekovitsj.¹⁰⁷

Na de parlementsverkiezingen werd Janoekovitsj door het parlement tot premier benoemd. Dit gebeurde pas in augustus 2006 omdat de onderhandelingen tot politieke samenwerking met president Joesjtsjenko maandenlang duurden. Janoekovitsj's regering bestond naast zijn partij en Ons Oekraïne uit socialisten en oud-communisten. De Oranjecoalitie tussen Timosjenko en Joesjtsjenko was daarmee definitief teneinde. Dat Joesjtsjenko als president accepteerde dat Janoekovitsj premier kon worden, werd door Timosjenko en haar aanhangers moeizaam geaccepteerd. Tijdens de benoeming van Janoekovitsj werd Joesjtsjenko in het parlement door de partij van Timosjenko uitgemaakt voor een Judas. Daarnaast gebruikte de partij van Timosjenko een sirene om het debat over de nieuwe premier te overstemmen en te ontregelen. Een parlements lid van Timosjenko's partij brak na een vechtpartij tijdens het debat zelfs zijn neus. Aan het einde van het debat eiste Timosjenko dat het parlement direct werd ontbonden en dat er weer nieuwe verkiezingen moesten komen. De benoeming van Janoekovitsj was volgens haar de wil van een minderheid. Een grotere groep had immers op Oranjegezinde (de partij van Timosjenko en Ons Oekraïne van Joesjtsjenko) partijen gestemd.¹⁰⁸

De nieuwe vriendschap tussen Joesjtsjenko en Janoekovitsj was echter van korte duur. De voorwaarde voor het premierschap van Janoekovitsj was dat Ons Oekraïne de minister van Buitenlandse Zaken mocht leveren. De oriëntatie onder Joesjtsjenko op het Westen zou daardoor niet ingeruild kunnen worden voor een pro-Moskou-koers. Joesjtsjenko vertrouwde Janoekovitsj's nieuwe politieke koers niet voldoende. Over de minister van Buitenlandse Zaken ontstonden dan ook de eerste conflicten in de samenwerking.¹⁰⁹

Op 1 december 2006 besloot Janoekovitsj na interne conflicten in het kabinet om de ministers van Binnenlandse Zaken (Joeri Loetsenko) en van Buitenlandse Zaken (Borys Tarasjoek) te ontslaan. Joesjtsjenko verloor daardoor zijn enige twee ministers in de regering. Het ontslag van Loetsenko als minister van Binnenlandse Zaken was volgens de grondwet gerechtvaardigd. Door de nieuwe parlementaire democratie had de president minder macht over binnenlandse zaken dan de premier. Joesjtsjenko weigerde echter het ontslag van zijn minister van Buitenlandse Zaken te aanvaarden. Volgens de grondwet behoorde buitenlandse zaken immers tot het terrein van de president. Het hooggerechtshof in Oekraïne gaf Joesjtsjenko daarop gelijk, waardoor de vreemde situatie ontstond dat Tarasjoek als minister mocht aanblijven.¹¹⁰

¹⁰⁷ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission, Ukraine, Parliamentary Elections, 26 march 2006: Final Report*, bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 4 maart 2011.

¹⁰⁸ *NRC Handelsblad*, De Oekraïense Oranje Revolutie is voorbij; Dankzij het 'verraad' van de socialisten treedt in Kiev Viktor Janoekovitsj aan als premier, 12 juli 2006.

¹⁰⁹ *De Volkskrant*, Er zijn nog flarden IJzeren Gordijn; Politieke crisis Oekraïne. Bieden verkiezingen ditmaal wel een oplossing? 5 april 2007.

¹¹⁰ *Trouw*, Viktor Joesjtsjenko staat nu echt alleen; Oekraïne, 7 december 2006.

Het ontslag van de ministers was slechts één voorbeeld van de broze samenwerking tussen Janoekovitsj en Joesjtsjenko. De bom barstte definitief in april 2007 toen Joesjtsjenko besloot om het parlement te ontbinden en nieuwe verkiezingen uit te schrijven. De acht maanden durende politieke strijd kwam daardoor tot een einde. De regering van Janoekovitsj en de meerderheid van het parlement waren tegen het besluit om nieuwe verkiezingen te houden. Volgens hen was het besluit ongrondwettelijk. De president kon daarom beter zelf aftreden.¹¹¹

Joesjtsjenko wees als tegenreactie op de verantwoordelijkheden die hij als president had om de democratie te bewaken. Volgens Joesjtsjenko had Janoekovitsj na de verkiezingen van maart 2006 zijn handreiking misbruikt. De regering had sinds haar aantreden een politiek beleid gevoerd dat er op gericht was om het constitutionele machtsevenwicht tussen president en regering te verstoren. Door de minister van Buitenlandse Zaken te ontslaan, had de premier persoonlijk de grondwet geschonden. Volgens Joesjtsjenko waren parlementaire verkiezingen het middel om uit de politieke impasse te komen. En hoefde Janoekovitsj, als hij een ware democraat zou zijn, niet bang te zijn voor het nieuwe oordeel van het volk.¹¹²

Joesjtsjenko wilde de verkiezingen al op 27 mei 2007 laten plaatsvinden. Een compromis werd bereikt door de verkiezingen te verplaatsen naar 30 september 2007. Janoekovitsj was uiteindelijk ook van mening dat nieuwe parlementsverkiezingen de enige manier waren om de politieke crisis te bestrijden. Hierbij dient wel aangetekend te worden dat de peilingen voor Janoekovitsj gunstiger waren dan verkiezingsuitslag van 2006. Het voordeel voor Janoekovitsj was dat Joesjtsjenko steeds meer als de schuldige werd gezien van de politieke chaos. Om die reden kreeg Janoekovitsj politiek belang bij nieuwe verkiezingen.¹¹³

De nieuwe verkiezingen betekenden ook een nieuwe kans voor Timosjenko. Het falen van de samenwerking tussen Joesjtsjenko en Janoekovitsj had haar gelijk bewezen. Ze boekte dan ook de meeste winst ten opzichte van de verkiezingen in 2006. Haar partij groeide van 22 procent van de stemmen in 2006 naar 31 procent van de stemmen in 2007. Janoekovitsj had zijn kansen ook goed ingeschat, want zijn Partij van de Regio's groeide van 32 procent in 2006 naar 34 procent in 2007. De Partij van de Regio's bleef daarmee de grootste partij. Ons Oekraïne haalde maar 14 procent van de stemmen, even weinig als in 2006.¹¹⁴

In de politieke structuur van Oekraïne is de samenwerking tussen de president en de regering onder leiding van de premier cruciaal. Doordat Joesjtsjenko nog steeds president was, moest in ieder geval Ons Oekraïne in de regering komen. Aangezien de aanleiding voor de verkiezingen de ruzie tussen Janoekovitsj en Joesjtsjenko was, zat er niets anders op dan de oude Oranjecoalitie tussen

¹¹¹ *De Volkskrant*, Joesjtsjenko is bereid tot compromis; premier Janoekovitsj dreigt op bezoek in Straatsburg met afzetting van president Oekraïne, 18 april 2007

¹¹² *NRC Handelsblad*, 'Waarom ik het parlement moest ontbinden', 4 april 2007,

¹¹³ *The New York Times*, Ukrainian election deal loses ground, 28 mei 2007.

¹¹⁴ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission, Ukraine, Parliamentary Elections, 30 September 2007: Final Report*, bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 4 maart 2011.

Joesjtsjenko en Timosjenko in ere te herstellen. De onderhandelingen verliepen snel en in december 2007 werd Timosjenko voor de tweede keer premier van Oekraïne. Janoekovitsj legde zich neer bij een rol in oppositie, maar verklaarde wel dat populistten als Timosjenko en Joesjtsjenko voor hun politieke manoeuvres op den duur een prijs zouden gaan betalen.¹¹⁵

De hernieuwde samenwerking tussen Timosjenko en Joesjtsjenko betekende een pro-Westerse politieke koers. In de zomer van 2008 zorgden buitenlands politieke aangelegenheden voor interne spanningen in Oekraïne. In augustus begon namelijk de oorlog om Zuid-Ossetië tussen Georgië en Rusland. Hierop zal in de casestudie over de Rozenrevolutie in Georgië uitgebreider terug worden gekomen, maar de oorlog had ook effect op Oekraïne. De drie bekende hoofdrolspelers in de politiek van Oekraïne hadden verschillende opvattingen over de oorlog.¹¹⁶ Joesjtsjenko koos onvoorwaardelijk de kant van Georgië in de oorlog. De oorzaak voor de oorlog was volgens hem terug te vinden in het gegeven dat Rusland niet kon accepteren dat voormalige Sovjet-landen zich tot democratische staten ontwikkelden. Joesjtsjenko reisde na het uitbreken van de oorlog direct naar Tbilisi om zijn collega president Saakashvili te steunen. Om het gevaar Rusland te kunnen bestrijden, moesten Georgië en Oekraïne volgens Joesjtsjenko snel lid worden van de NAVO.¹¹⁷

Premier Timosjenko koos geen partij in het conflict. Timosjenko had voor de oorlog een ontmoeting met Poetin gehad, waarbij besproken zou zijn dat Poetin haar kandidatuur voor de presidentsverkiezingen in 2010 zou steunen. Doordat Timosjenko lange tijd een pro-Westerse politieke koers volgde, kon ze niet onvoorwaardelijk de kant van Rusland kiezen. Ze hield zich daarom afzijdig van het conflict. De derde hoofdrolspeler, Janoekovitsj, koos ook geen partij. In tegenstelling tot Timosjenko veroordeelde Janoekovitsj zowel Georgië als Rusland. Bovendien verweet hij beide landen de stabiliteit in de regio te bedreigen.¹¹⁸

Een bijkomend probleem voor Oekraïne was de eigen Krim-regio. Liefst zeventig procent van de inwoners op de Krim is Russisch. Het conflict tussen Georgië en Rusland werd met argusogen gevolgd door de Russen in Oekraïne. De Krim heeft een eigen parlement en is een autonome republiek in Oekraïne. Tijdens het conflict voelden de bewoners van de Krim een sterke verbondenheid met de afvallige regio's in Georgië en kozen de kant van Rusland. Het parlement van de Krim riep tijdens de oorlog de Oekraïense regering op om de afvallige regio's Zuid-Ossetië en Abchazië in Georgië als onafhankelijke landen te erkennen. De populariteit van president Joesjtsjenko -tijdens de Oranjerevolutie kon hij ook op steun uit de Krim rekenen- was na zijn bezoek aan Saakashvili lager dan ooit. Janoekovitsj bleef ondanks zijn kritische houding de populairste politicus onder de grote

¹¹⁵ *The Guardian*, Tymoshenko returns as Ukraine prime minister: Alliance with president likely to last barely a year: Months of deadlock end with majority of two, 19 december 2007.

¹¹⁶ *NRC Handelsblad*, Prooi van twee jagers; Oekraïne, strijdveld tussen oost en west, 6 september 2008.

¹¹⁷ *NRC Handelsblad*, Prooi van twee jagers; Oekraïne, strijdveld tussen oost en west, 6 september 2008.

¹¹⁸ *NRC Handelsblad*, Prooi van twee jagers; Oekraïne, strijdveld tussen oost en west, 6 september 2008.

Russische minderheid in Oekraïne, omdat hij nog steeds als de belangrijkste bondgenoot van Rusland in de Oekraïense politiek werd gezien.¹¹⁹

De kritiek van Joesjtsjenko en Janoekovitsj op het Russische optreden in Georgië kwam voort uit uitspraken van Poetin over Oekraïne. In april 2008 noemde Poetin tijdens een NAVO-ontmoeting in Boekarest Oekraïne een kunstmatige staat. Daarnaast dreigde Poetin dat Oekraïne op zou houden te bestaan wanneer het land ooit lid zou worden van de NAVO. Poetin zei dat hij de belangen van de 17 miljoen Russen in Oekraïne altijd zou beschermen. Hoewel de kans dat bijvoorbeeld de Russen op de Krim net als de regio's in Georgië onafhankelijkheid gingen eisen kleiner was, moest het gevaar van conflicten op de Krim en de rol die Rusland daarin eventueel kon spelen, niet worden onderschat. Er kunnen daarom vraagtekens worden gezet bij het optreden van Joesjtsjenko en zijn onvoorwaardelijke steun voor Saakashvili.¹²⁰

Een volgend probleem was dat tijdens de oorlog in Zuid-Ossetië Timosjenko en Joesjtsjenko ruzie kregen. De oorlog had hier niets mee te maken, maar het kwam daarom niet op een minder vervelend moment. Joesjtsjenko verweet Timosjenko te veel macht naar zich toe te trekken. Timosjenko had inderdaad geprobeerd om een wet in het parlement te laten aannemen die de macht van de president zou beperken. Oude ruzies tussen beide partijen uit de eerste samenwerkingsperiode kort na de Oranjerevolutie laaiden weer op. Ons Oekraïne besloot daarop om uit de regering te stappen en Timosjenko achter te laten met een minderheidsregering. De minderheidsregering zou volgens Joesjtsjenko een gevaar worden voor de stabiliteit van het land en helemaal in een periode van internationale spanningen in de regio. Het parlement moest daarom ontbonden worden en er moesten weer nieuwe parlementsverkiezingen komen. Het nieuwe huwelijk tussen de partijen van Timosjenko en Joesjtsjenko had negen maanden geduurd. Joesjtsjenko liet daarnaast doorschemeren dat een nieuwe coalitie tussen Ons Oekraïne en de Partij van de Regio's van Janoekovitsj het beste zou zijn voor Oekraïne.¹²¹

Joesjtsjenko schreef nieuwe verkiezingen uit voor 7 december 2008. Timosjenko en het parlement waren echter niet bereid om de regering te laten vallen en nieuwe verkiezingen te accepteren. Timosjenko voerde gesprekken met Janoekovitsj om samen de regering te gaan vormen om nieuwe verkiezingen te voorkomen. Daardoor zouden de drie belangrijkste hoofdrolspelers in de politiek tegelijk aan de macht komen. Timosjenko en Janoekovitsj in de regering en Joesjtsjenko als president. Gezien de vele onderlinge twisten zou dit een onwerkbaar situatie worden. Maar niets is wat het lijkt in de Oekraïense politiek, want de verkiezingen kwamen er uiteindelijk niet en Joesjtsjenko en Timosjenko sloten alsnog de vrede. Samen met een kleine nieuwe derde partij werd een coalitie gesloten en ging men verder alsof de ruzies niet hadden bestaan.¹²²

¹¹⁹ *Trouw*, Twee wedergeboortes van de Krim, 2 december 2008.

¹²⁰ *Trouw*, Twee wedergeboortes van de Krim, 2 december 2008.

¹²¹ *Trouw*, Twee wedergeboortes van de Krim, 2 december 2008.

¹²² *The New York Times*, Ukraine's leaders reach accord on new coalition, 10 december 2008

Tijdens de politieke crisis in het najaar van 2008 kreeg Oekraïne te maken met de wereldwijde economische crisis. Daardoor kwam er in 2008 een abrupt einde aan de toch al teruglopende economische groei. Het bruto binnenlands product daalde in één jaar tijd van 172,9 miljard dollar in 2008 tot 113,5 miljard dollar in 2009. Oekraïne was genoodzaakt om hulp te vragen aan het Internationaal Monetair Fonds (IMF). Het IMF kende Oekraïne een noodlening toe van 16,5 miljard dollar. Voor het verstrekken van de lening stelde het IMF ook bepaalde eisen. Oekraïne moest, om de begroting van 2009 enigszins in evenwicht te houden, de sociale uitgaven verlagen en belastingen verhogen. De lening betekende dat de ruziënde regering drastische economische hervormingen moest gaan doorvoeren.¹²³

Het jaar 2009 stond in het teken van de economische crisis en de hervormingen. De lening van het IMF was een tijdelijke oplossing waardoor Oekraïne de eerste periode na het uitbreken van de economische crisis kon doorkomen. Grote hervormingen doorvoeren was echter moeilijk omdat voor het begin van 2010 presidentsverkiezingen gepland stonden en geen van de politici bekend wilde komen te staan als de grote saneerder. In 2009 benadrukte het IMF het gevaar dat politici geen beloftes moesten doen die het economische herstel op lange termijn in gevaar konden brengen. Bovendien moesten Timosjenko en Joesjtsjenko het bezuinigingsplan van het IMF, waaronder hogere belastingen, wel blijven uitvoeren.¹²⁴

Ondertussen ging de politieke crisis door waar die in 2008 was gebleven. De partijen van Timosjenko en Joesjtsjenko waren dan wel samen in de regeringscoalitie, maar de twee leiders weigerden nog langer met elkaar te spreken. Alleen als de politieke situatie daarom vroeg, was er overleg tussen beiden maar vaak verliep dat via tussenpersonen. Daarnaast was vanwege de economische crisis de minister van Financiën opgestapt. Viktor Pynzenyk kon het als minister van Financiën niet met Timosjenko eens worden over het bezuinigingsplan.¹²⁵ Het duurde vervolgens een half jaar voordat Timosjenko een nieuwe minister van Financiën kon aanwijzen. In dezelfde periode beschikte het kabinet ook niet over een minister voor Buitenlandse Zaken, een minister van Defensie en een minister van Transport. Allen vertrokken na interne conflicten in het kabinet. De minister van Binnenlandse Zaken bood ook aan om te vertrekken. Zijn reden was van persoonlijke aard; namelijk openbaar dronkenschap.¹²⁶

Naar mening van Pynzenyk deed Tymosjenko te weinig tegen de economische crisis. De reden om een gematigd saneringsbeleid te voeren, was de politieke ambitie van Timosjenko om president

¹²³ International Monetary Fund, *Publications, IMF Survey, IMF set to lend \$16,4 Billion to Ukraine*, bron: (www.imf.org) laatst bezocht op 8 maart 2011.

¹²⁴ International Monetary Fund, *Publications, IMF Survey, IMF Urges Ukraine To Stick With Recovery Policies*, bron: (www.imf.org) laatst bezocht op 8 maart 2011.

¹²⁵ *The Telegraph*, Ukraine's finance minister resigns, 12 februari 2009.

¹²⁶ *The New York Times*, Ukraine's political paralysis gives black eyes to Orange Revolution heroes, 22 juni 2009.

van Oekraïne te worden.¹²⁷ Om president te kunnen worden kon Timosjenko het zich electoraal niet permitteren om te drastische hervormingen door te voeren. Belangrijk is om hierbij vast te stellen dat de premier de eerste verantwoordelijke voor de economie was. Joesjtsjenko kon als president niet direct afgerekend worden op de economische malaise. Voor de presidentsverkiezingen maakte dat echter niet meer uit. De rol van Joesjtsjenko was eigenlijk al uitgespeeld. Uit de peilingen bleek dat hij volstrekt kansloos voor een herbenoeming was. De vijf jaar van politieke chaos onder zijn presidentschap werd hem door de bevolking van Oekraïne zwaar aangerekend.¹²⁸

De eerste presidentsverkiezingen sinds de Oranjerevolutie van 2004 zouden een strijd worden tussen Timosjenko en Janoekovitsj. De eerste ronde vond plaats op 17 januari 2010. Tijdens de campagne maakten Timosjenko en Janoekovitsj elkaar veel verwijten. Bovendien liet Janoekovitsj blijken dat hij niet akkoord zou gaan met de eisen van het IMF. Hij beloofde dat de ambtenarensalarissen en de pensioenen onder hem omhoog zouden gaan; een belofte die hij, gezien de afspraken met het IMF voor de lening, nooit zou kunnen waarmaken.¹²⁹

Toch won Janoekovitsj de verkiezingen met 35 procent van de stemmen. Timosjenko haalde 25 procent van de stemmen en dat was voldoende om mee te mogen doen aan de tweede ronde in februari. Joesjtsjenko haalde slechtst 5,5 procent bij de eerste ronde en mocht niet mee doen met de tweede ronde. Al het vertrouwen in Joesjtsjenko was verdwenen. Sinds zijn presidentschap had Oekraïne continue politieke conflicten gekend. De enige hoofdrolspeler die daar nooit slachtoffer van was geworden, was Joesjtsjenko zelf geweest. Timosjenko en Janoekovitsj verloren allebei een keer hun premierschap. Behalve de politieke chaos waren ook andere beloftes van de Oranjerevolutie niet of nauwelijks nagekomen. De verhalen rond zijn zoon waren bijvoorbeeld desastreus voor de beeldvorming over Joesjtsjenko.¹³⁰

De tweede ronde werd op 7 februari 2010 gehouden. Het verschil tussen Janoekovitsj en Timosjenko was kleiner dan bij de eerste ronde. Toch haalde Janoekovitsj de meeste stemmen. Hij won met 49 procent ten opzichte van 45 procent van de stemmen voor Timosjenko. Door de overwinning kon Janoekovitsj zes jaar na de Oranjerevolutie alsnog president van Oekraïne worden. Timosjenko trad na de verkiezingen af als premier en werd opgevolgd door Mykol Azarov. Azarov was eerder interim-premier onder Kuchma geweest en was een belangrijke vertegenwoordiger van het Russisch sprekende deel van Oekraïne.¹³¹

Timosjenko legde zich niet neer bij een rol in de oppositie. De partij van Timosjenko meldde, een paar dagen na de verkiezingen, de uitslag via de rechter te willen aanvechten. Timosjenko zag,

¹²⁷ *The New York Times*, Ukraine's political paralysis gives black eyes to Orange Revolution heroes, 22 juni 2009.

¹²⁸ *De Volkskrant*, Oranje-roes in Oekraïne is geweken voor realisme, 16 januari 2010.

¹²⁹ *NRC Handelsblad*, In Oekraïne regeert de wetteloosheid; failliet land gaat morgen naar de stembus voor tweede ronde presidentsverkiezingen. 6 februari 2010.

¹³⁰ *The Wall Street Journal*, Ukraine Voters Weigh on Orange Revolution, 14 januari 2010

¹³¹ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Ukraine Presidential Elections 17 January and 7 February 2010*, bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 7 maart 2011.

gezien het kleine verschil van vier procent, een mogelijkheid om alsnog president te worden. Waarnemers van de OVSE oordeelden echter positief over de verkiezingen. Op een paar kleine incidenten na waren de verkiezingen eerlijk verlopen.¹³² Janoekovitsj had daarnaast de felicitaties vanuit Moskou en Washington al ontvangen. Toch twijfelde Timosjenko aan de legitimiteit van de overwinning en noemde de overwinning een gevaar voor de democratie. Ze dreigde zelfs met een nieuwe Oranjerevolutie.¹³³

Ondanks de grote economische problemen waren de verkiezingen eerlijk verlopen. Het dreigen met een revolutie was daarom niet gerechtvaardigd. Voor vele Oekraïeners was het optreden van Timosjenko na de verkiezingen andermaal het bewijs dat zij vooral een machtspolitica was. Het was van cruciaal belang voor de democratie in Oekraïne dat Timosjenko snel het presidentschap van Janoekovitsj zou accepteren. Uiteindelijk zag ze het zinloze van een nieuwe revolutie in en besloot ze om zich bij de overwinning van Janoekovitsj neer te leggen.¹³⁴

Hoewel Timosjenko bekritiseerd werd om haar machtspolitiek, bleek al snel dat ze wel een punt had. Janoekovitsj had zich in de jaren voor zijn presidentschap gepresenteerd als een kandidaat die zowel een goede band met het Westen wilde als een goede band met Rusland. Drie maanden na zijn benoeming beëindigde Janoekovitsj echter de voorbereidingen voor toetreding tot de NAVO. De vorige president Joesjtsjenko had er juist jarenlang voor gestreden om Oekraïne minder afhankelijk van Rusland te maken.¹³⁵

Janoekovitsj riep vooral controverse op door zijn plan om in Oekraïne weer een presidentieel systeem in te voeren. De verdeelde macht tussen president en premier zorgde te vaak ook voor een machtstijd tussen beiden. Om de economische crisis beter te kunnen bestrijden, was het volgens Janoekovitsj belangrijk dat het politieke proces minder opgehouden zou worden door politieke conflicten. Wanneer de president meer macht zou krijgen dan konden politieke beslissingen sneller worden genomen.¹³⁶

Om in Oekraïne het presidentiële stelsel weer in te voeren, maakte Janoekovitsj gebruik van het Constitutionele Hof in Kiev. Volgens het Constitutionele Hof waren er namelijk bij de grondwetswijziging van 2005 grondwettelijke procedures geschonden. De invoer van het parlementaire politieke systeem was daarom niet geldig geweest. Het oude systeem moest per direct weer ingevoerd worden. Het opvallende aan de situatie was dat Janoekovitsj daarmee evenveel macht kreeg als hij in 2004 voor de Oranjerevolutie zou hebben gehad. Janoekovitsj kon nu zonder de toestemming van het parlement zelf de regering en de premier benoemen. Timosjenko reageerde fel op

¹³² The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Ukraine Presidential Elections 17 January and 7 February 2010*, bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 7 maart 2011.

¹³³ *De Volkskrant*, Partij Timosjenko vecht uitslag aan, 10 februari 2010.

¹³⁴ *NRC Handelsblad*, Oekraïne als spil van Europa, 20 februari 2010.

¹³⁵ *Elsevier*, Oekraïne beëindigt voorbereidingen toetreding NAVO, 5 april 2010.

¹³⁶ *De Volkskrant*, Oekraïne weer terug bij presidentiële monarchie, 2 okt 2010.

de herinvoering van het presidentiële systeem en beargumenteerde dat Oekraïne nu definitief een dictatuur was geworden.¹³⁷

Naast de terugkeer van het presidentieel systeem veranderde Janoekovitsj ook de datum voor de parlementsverkiezingen. De parlementsverkiezingen moesten begin 2011 plaatsvinden, maar Janoekovitsj stelde met steun van het Constitutionele Hof de verkiezingen uit tot maart 2012. Janoekovitsj leek na de Oranjerevolutie pragmatischer geworden en open te staan voor democratische vernieuwing. De eerste maanden van zijn presidentschap bewezen echter het gelijk van zijn critici. Het beleid van Janoekovitsj was ambivalent. Hij vertoonde autoritair gedrag, maar zocht vanwege pragmatische redenen toenadering tot de Europese Unie. Daarmee verschilde Janoekovitsj eigenlijk weinig van Timosjenko. Timosjenko toonde zich met hetzelfde gemak een bondgenoot van Poetin als een bondgenoot van het Westen. Datzelfde pragmatisme was terug te zien in het beleid van Janoekovitsj.¹³⁸

De eerste contacten met de Europese Unie verliepen, vanwege de Europese zorgen over Janoekovitsj's politieke koers, moeizaam. Maar Janoekovitsj wilde vaart maken met de Europese integratie. Oekraïne voelde zich namelijk steeds meer buitenspel gezet door Rusland in de gashandel. Rusland was bezig om een nieuwe pijpleiding aan te leggen voor de export van gas naar West-Europa. Deze pijpleiding liep niet door Oekraïne, waardoor Oekraïne zijn functie als belangrijkste doorvoerland van gas naar het Westen dreigde te verliezen. Toenadering tot de Europese Unie kon daarom in de toekomst economisch zeer belangrijk worden. Eerste afspraken over het visumvrij reizen tussen Oekraïne en andere Europese landen waren reeds gemaakt.¹³⁹

Hoewel Janoekovitsj harde bezuinigingen en discutabele grondwetswijzigingen doorvoerde, won zijn Partij van de Regio's de regionale verkiezingen in oktober 2010 met gemak. Aan de andere kant stond het onafhankelijkheidsplein in Kiev voor het eerst sinds jaren weer vol met demonstranten. Ditmaal was het niet de roep om meer democratie die de demonstranten samenbracht, maar een nieuwe belastingwet. Vooral de kleine en middelgrote bedrijven moesten meer belastingen gaan betalen. Om de terugkeer van het presidentiële systeem leek de bevolking zich minder druk te maken. De bevolking was vooral tevreden met de politieke stabiliteit onder Janoekovitsj.¹⁴⁰

Maar er waren meer voorbeelden waardoor er bedenkingen bij Janoekovitsj's beleid gezet konden worden. De machtige en met Janoekovitsj bevriende Dmitro Firtasj kreeg namelijk een exclusieve plek als tussenpersoon in de Russisch-Oekraïense gashandel. Firtasj was een nietsontziende zakenman naar wie juridische onderzoeken liepen vanwege de duistere manier waarop hij zijn geld had verdiend. Dat hij een functie als tussenpersoon kreeg, was vreemd omdat Moskou en Kiev prima

¹³⁷ *De Volkskrant*, Oekraïne weer terug bij presidentiële monarchie, 2 okt 2010.

¹³⁸ *NRC Handelsblad*, Van democratie in Oekraïne is weinig over; Nieuwe president Viktor Janoekovitsj trekt in hoog tempo macht naar zich toe, 20 november 2010.

¹³⁹ *NRC Handelsblad*, Van democratie in Oekraïne is weinig over; Nieuwe president Viktor Janoekovitsj trekt in hoog tempo macht naar zich toe, 20 november 2010.

¹⁴⁰ *Reformatorisch Dagblad*, Europa ziet toe hoe Oekraïne totalitaire staat wordt, 29 november 2010.

direct zaken met elkaar konden doen. Zijn benoeming kon als een vriendendienst gezien worden voor zijn financiële steun aan Janoekovitsj tijdens de verkiezingen.¹⁴¹ De benoeming van Firtasj stond niet op zichzelf, want Janoekovitsj onderhield een vergelijkbare relatie met Rinat Akhmetov. Akhmetov was de rijkste Oekraïner en eigenaar van de voetbalclub Shakhtar Donetsk. Om deze voetbalclub en Akhmetov hing een zweem van corruptie, zwart geld en betrokkenheid met de criminele wereld.¹⁴²

Gezien Janoekovitsj's eigen criminele verleden van voor de Oranjerevolutie was zijn bedenkelijke vriendenkring misschien niet vreemd te noemen. Aan het eind van 2010 raakte ook zijn belangrijkste tegenstrever Timosjenko in opspraak. Het Openbaar Ministerie klaagde haar namelijk aan voor machtsmisbruik als premier van Oekraïne. Timosjenko zou in haar tweede ambtsperiode tussen december 2007 en maart 2010 circa 200 miljoen euro aan staatsgeld hebben verduisterd. Geld dat bedoeld was om het milieu te verbeteren, zou Timosjenko voor zichzelf hebben gebruikt. Timosjenko beweerde dat dit een truc van Janoekovitsj was om haar monddood te maken en om nog meer macht naar zich toe te trekken.¹⁴³

Hoewel er nooit een onderzoek is gestart naar het geld dat Timosjenko voor haar politieke carrière in de gashandel had verdiend, zijn daar ook verdenkingen over geuit. Het onderzoek is bij het schrijven van dit paper nog in volle gang, en over de uitkomst is nog niets bekend. Duidelijk is wel dat Timosjenko een groot probleem heeft, want in januari 2011 werd haar een reisverbod opgelegd om naar een politieke bijeenkomst in Brussel te gaan. Justitie had dit gedaan omdat er informatie was dat Timosjenko een poging wilde wagen het land te ontvluchten en de uitkomst van het onderzoek in het buitenland af te wachten.¹⁴⁴ De zaak van Timosjenko is extra precair omdat Loetsenko, haar voormalige minister van Binnenlandse Zaken, ook opgepakt is op verdenking van machtsmisbruik en verduistering.¹⁴⁵

Concluderend kan de periode na de Oranjerevolutie tot en met het heden omschreven worden als een periode van politieke chaos. De drie hoofdrolspelers hebben continue onderlinge conflicten gehad. Joesjtsjenko gedrag zich als een president die, als het hem een moment niet meezat, nieuwe verkiezingen uitschreef en nieuwe coalities met oude vijanden aanging. Timosjenko ontpopte zich als een ware machtspolitica, die als een prowesterse politica evengoed vrienden met Moskou wilde zijn als dat haar electoraal goed uitkwam. Bovendien dreigde ze met een nieuwe revolutie en wordt ze zelf mogelijk veroordeeld voor machtsmisbruik. De sluwe Janoekovitsj heeft zes jaar na de Oranjerevolutie een comeback gemaakt die hijzelf nooit meer voor mogelijk had gehouden. Hij heeft zijn politieke beleid minder op Rusland gefocust en zich pragmatischer tegenover toenadering tot het Westen opgesteld. Toch heeft hij door zijn banden met het criminele circuit en zijn dictatoriale trekjes

¹⁴¹ *NRC Handelsblad*, Oligarchen waren alleen tijdelijk weg; President Janoekovitsj lonkt naar Europa maar laat corruptie gedijen, 4 december 2010.

¹⁴² *The Financial Times*, Ukraine's oligarchs place their poll bets, 15 januari 2010.

¹⁴³ *Trouw*, 'Ex-premier Oekraïne verduisterde staatsgeld', 21 december 2010.

¹⁴⁴ *De Volkskrant*, Ex-premier Timosjenko mag Oekraïne niet uit, 31 januari 2011.

¹⁴⁵ *Trouw*, Oekraïense oud-minister Loetsenko opgepakt, 27 december 2010.

een bedenkelijke reputatie. Wat vooral te denken geeft, is dat in de politieke chaotische periode geen nieuwe politici zijn opgestaan die de macht van de drie hoofdrolspelers hebben kunnen bedreigen. Vastgesteld kan worden dat de Oranjerevolutie niet het politieke succes heeft gebracht waar de Oekraïense bevolking op had gehoopt.

Analyse over het democratiseringsproces

In de vorige paragraaf is uitgebreid stilgestaan bij de belangrijkste politieke ontwikkelingen na de Oranjerevolutie. Het is in dit gedeelte de bedoeling te analyseren in hoeverre de politieke chaos sinds de revolutie de democratische ontwikkeling heeft beïnvloed. De focus ligt daarbij op de rol van Joesjtsjenko en Timosjenko als leiders van het transitieproces. Maar ook Janoekovitsj heeft natuurlijk een belangrijke rol gespeeld. Aan de hand van verschillende rapporten zal gekeken worden of er na de revolutie democratische vooruitgang is geboekt en welke bijdrage de drie hoofdrolspelers hieraan hebben geleverd. Met andere woorden; of de hoofdrolspelers het proces hebben bevorderd of belemmerd. Vervolgens zullen de uitkomsten in eerste instantie door de benaderingen van Linz en Acemoğlu geduid worden.

De eerste jaren na de onafhankelijkheid onder het presidentschap van Kravchuk maakte de democratie Oekraïne een goede start. Het Freedom House beoordeelde de democratie in 1992 en 1993 met een score van 3.0 voor de politieke rechten en burgerlijke vrijheden, wat betekende dat Oekraïne meer was dan een electorale democratie. De burgerlijke vrijheden waren na het einde van de Sovjet-Unie toegenomen.¹⁴⁶ Onder president Kuchma verslechterde de situatie en ontwikkelde Oekraïne zich tot een semi-autoritair regime. De bevolking kon wel stemmen maar andere democratische waarden als persvrijheid, vrijheid van meningsuiting en mogelijkheden tot oppositie voeren, werden onderdrukt. In de tien jaar tussen 1994-2004 onder Kuchma bleef Oekraïne stabiel op een score van 4.0.¹⁴⁷ Een overzicht van beoordelingen van het Freedom House voor de democratie in Oekraïne vanaf de onafhankelijkheid in 1991 tot en met 2010, is op pagina 120 van dit onderzoek als bijlage toegevoegd.

De periode Kuchma werd gekenmerkt door corruptie. De presidentsverkiezingen van 1999 werden bijvoorbeeld overschaduwd door intimidatie van de oppositie, misbruik van overheidsgeld voor de campagne van Kuchma en manipulatie van de media. Dieptepunt van deze periode was de moord op de onderzoeksjournalist Gongadze. Volgens het Freedom House waren gedurende de tien jaar onder president Kuchma, zesendertig mensen die in de media werkten vermoord. Daarnaast was

¹⁴⁶ Freedom House, *Freedom in the World 1978-2008*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

¹⁴⁷ Freedom House, *Freedom in the World 1978-2008*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

in deze periode een groot aantal journalisten door de politie en de aanhangers van het regime in elkaar geslagen. Onafhankelijke media werd het werk onmogelijk gemaakt.¹⁴⁸

De moord op Gongadze markeerde het begin van het einde van Kuchma. Ondanks de manipulatie van de staatstelevisie en intimidatie van oppositiegroepen, ontstonden protestbewegingen als 'Oekraïne zonder Kuchma' en 'Sta op Oekraïne'. De burgermaatschappij begon zich te roeren en wist uiteindelijk door middel van de geweldloze Oranjerevolutie te breken met het Kuchma-regime. De volhardendheid van de demonstranten zorgde ervoor dat de tweede ronde van de presidentsverkiezingen van 26 december 2004 de eerlijkste verkiezingen in jaren waren. Dat Joesjtsjenko deze verkiezingen kon winnen, betekende een mijlpaal in de Oekraïense politiek. Voor het eerst sinds de onafhankelijkheid werden landelijke verkiezingen door een lid van de oppositie gewonnen.¹⁴⁹

Met de inauguratie van Joesjtsjenko ontstonden hoge verwachtingen over democratische verandering in Oekraïne. Joesjtsjenko beloofde een transparant en eerlijk leider te zijn. Het probleem was dat Joesjtsjenko moest werken met de erfenis van Kuchma. Corruptie was bijvoorbeeld voor ambtenaren een normale zaak. Een positieve ontwikkeling na de Oranjerevolutie is dat corruptie onder overheidsfunctionarissen verminderd is. De vele verkiezingen waren slecht voor de politieke stabiliteit, maar verliepen in ieder geval eerlijk.¹⁵⁰

Het Freedom House oordeelt over de periode 2004-2010 gematigd positief. Voor de politieke rechten haalde Oekraïne een score van 3.0. Daarmee werd de score bereikt van de eerste jaren na de onafhankelijkheid onder Kravchuk. De burgerlijke vrijheden hebben zich beter ontwikkeld en scoorden een 2.0. Een score van 2.0 betekent dat de burgerlijke vrijheden op de schaal van het Freedom House één niveau lager liggen dan in de beste presenterende democratieën in de wereld. In vergelijking met de periode vóór de Oranjerevolutie is er vooruitgang geboekt. Toch wordt Oekraïne nog wel omschreven als een electorale democratie en geen geconsolideerde liberale democratie.¹⁵¹ Als eerste zullen de gebieden worden beschreven waarop verbetering heeft plaatsgevonden, waarna de negatieve ontwikkelingen volgens het Freedom House worden beschreven.

Een goede ontwikkeling zijn de eerlijke en vrije verkiezingen geweest. Fraude bij verkiezingen is niet helemaal verbannen, maar komt op veel kleinere schaal voor dan onder Kuchma. De OVSE constateerde dat er tijdens de landelijke verkiezingen na de revolutie geen grote problemen meer hebben plaatsvonden. Joesjtsjenko accepteerde bovendien dat zijn partij na elke verkiezing geleidelijk aan macht verloor. De grootste tegenvaller was Timosjenko en haar twijfels over het

¹⁴⁸ Freedom House, *Freedom in the World 2003, Ukraine*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

¹⁴⁹ Freedom House, *Freedom in the World 2005, Ukraine*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

¹⁵⁰ Freedom House, *Freedom in the World 2009, Ukraine*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

¹⁵¹ Freedom House, *Freedom in the World 2004-2010, Ukraine*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

verloop van de presidentsverkiezingen 2010. Zij toonde door te dreigen met een nieuwe revolutie juist geen respect voor de uitslag te hebben, terwijl op het verloop van de verkiezingen weinig viel aan te merken.¹⁵²

Een belangrijke oorzaak waarom Oekraïne op het gebied van de burgervrijheden beter scoort dan op het gebied van de politieke vrijheden is de levendige burgermaatschappij. Oekraïne heeft één van de meest ontwikkelde burgermaatschappijen in de regio. Er is een groot aantal burgerlijke organisaties die het heft in eigen hand nemen om te ageren tegen overheidsbeleid. Nationale en internationale niet-gouvernementele organisaties kunnen vrij opereren zonder angst te hebben voor overheidsbemoedigen. Deze ontwikkeling is volgens het Freedom House geen toeval omdat organisaties uit de burgermaatschappij ook al aan de basis stonden van de Oranjerevolutie.¹⁵³

Andere belangrijke graadmeters voor het Freedom House zijn de persvrijheid en de vrijheid van meningsuiting. In de publieke ruimte in Oekraïne kunnen de mensen vrij spreken. De academische vrijheid wordt bijvoorbeeld gerespecteerd. Bovendien zijn na de revolutie enkele private universitaire instellingen opgericht die het niveau van het hoger onderwijs hebben laten groeien. Op het gebied van de persvrijheid is het beeld ambivalent. De media in Oekraïne hebben nog steeds een beperkte vrijheid. Een goede ontwikkeling is dat het pluralisme in de media is toegenomen. Oekraïne kent honderden commerciële televisie –en radiostations, de meeste hiervan focussen zich op de regio's. De diversiteit tussen de mediabedrijven is in vergelijking met andere voormalige Sovjet-landen groot. Daarnaast is het voor de oppositie gemakkelijker geworden om de regering in de media te bekritisieren.¹⁵⁴

Een probleem blijft de transparantie van de eigenaars van de mediabedrijven. Rijke oligarchen met bedenkelijke reputaties blijken door middel van ingewikkelde financiële constructies de belangrijkste geldschieters achter de grote televisienetwerken. Een andere probleem voor de media in Oekraïne is de veiligheid voor journalisten. Hen wordt nog regelmatig met geweld het werken onmogelijk gemaakt.¹⁵⁵

De moord op Gongadze stond lange tijd symbolisch voor het gevaar van kritische journalistiek. Voor Joesjtsjenko was het oplossen van de moord één van de belangrijkste beloften tijdens de Oranjerevolutie. De Gongadze-zaak had de meeste duistere kant van het Kuchma-regime laten zien. Als president heeft Joesjtsjenko zich echter niet aan zijn belofte gehouden. Volgens sommige betrokkenen was er sprake van een geheime deal. Joesjtsjenko zou de zaak met rust laten als Kuchma de overwinning van de Oranjerevolutie zou accepteren. De zaak werd nog pikanter toen de

¹⁵² Freedom House, *Freedom in the World 2010, Ukraine*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

¹⁵³ Freedom House, *Freedom in the World 2010, Ukraine*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

¹⁵⁴ Freedom House, *Freedom of the Press 2010, Ukraine*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

¹⁵⁵ Freedom House, *Freedom of the Press 2010, Ukraine*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

voormalige minister van Binnenlandse Zaken (Kravchenko), de dag voordat hij moest getuigen voor zijn betrokkenheid (4 maart 2005), zelfmoord pleegde. Kravchenko werd gezien als de man die in opdracht van Kuchma uitwerking aan de moord had gegeven. De officiële politieverklaring was zelfmoord, het bizarre aan zijn 'zelfmoord' was dat hij tweemaal in zijn hoofd was geschoten. Drie politieagenten werden veroordeeld voor de moord op Gongadze, maar eventuele opdrachtgevers als Kuchma zijn nog niet verder vervolgd.¹⁵⁶

Op het gebied van de vrijheid van godsdienst is het beeld ook ambivalent. Rechten van religieuze minderheden worden over het algemeen gerespecteerd. Toch hebben na de Oranjerevolutie kleine incidenten plaatsgevonden. De Joodse minderheid heeft bijvoorbeeld te maken met antisemitisme onder jongeren. En de moslims in het oosten van Oekraïne voelen zich gediscrimineerd door de lokale politie. Daarnaast klagen religieuze leiders over de trage restauratie van religieuze gebouwen die tijdens de Sovjet-Unie en onder Kuchma grote schade hebben opgelopen.¹⁵⁷

De laatste categorie die het Freedom House behandelt zijn de vrouwenrechten. Andermaal is de ontwikkeling ambivalent te noemen. Het premierschap van Timosjenko was uniek in de regio en bewijst dat vrouwen de kans hebben om belangrijke politieke functies te beoefenen. Vrouwenrechten staan echter onder druk door de vrouwenhandel. Vrouwen uit armere gebieden, vooral uit het oosten, worden gedwongen om in de prostitutie te werken.¹⁵⁸

Het Freedom House concludeert dat er democratische verbetering heeft plaatsgevonden, maar dat dit minder is geweest dan na de Oranjerevolutie werd gehoopt. Alleen de bronnen van het Freedom House gebruiken is niet voldoende. Een andere belangrijke organisatie die gebruikt kan worden om de democratie in Oekraïne te beoordelen is Human Rights Watch. Ook Human Rights Watch constateert tegenstrijdigheden in de ontwikkeling naar een liberale democratie in Oekraïne.¹⁵⁹

Net zoals het Freedom House geeft Human Rights Watch Oekraïne complimenten voor de verbeteringen van de persvrijheid.¹⁶⁰ Toch constateert Human Rights Watch dat het zeer teleurstellend is dat de opdrachtgevers voor de moord op Gongadze nog niet zijn vervolgd.¹⁶¹ Een element dat Human Rights Watch meer belicht dan het Freedom House is de discriminatie van minderheden en buitenlanders. Asielzoekers, buitenlandse studenten, de Roma en mensen met een niet-Slavische uiterlijk, hebben te maken met discriminatie en fysiek geweld. In 2009 werd bijvoorbeeld een man uit Nigeria vanwege zijn donkere uiterlijk vermoord. Het probleem is dat overheidsinstanties het aantal

¹⁵⁶ Public Broadcasting Service (PBS), *Frontline/World, Ukraine - A Murder in Kyiv*, bron: (www.pbs.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

¹⁵⁷ Freedom House, *Freedom in the World 2010, Ukraine*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

¹⁵⁸ Freedom House, *Freedom in the World 2010, Ukraine*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

¹⁵⁹ Human Rights Watch, *About Us*, bron: (www.hrw.org) laatst bezocht op 12 maart 2011.

¹⁶⁰ Human Rights Watch, *World Report 2005, Ukraine*, bron: (www.hrw.org) laatst bezocht op 12 maart 2011.

¹⁶¹ Human Rights Watch, *World Report 2011, Ukraine*, bron: (www.hrw.org) laatst bezocht op 12 maart 2011.

aan racisme gerelateerde misdaden niet goed bijhouden en weinig actie ondernemen om het racisme onder Oekraïeners te verminderen.¹⁶²

Een goede ontwikkeling in Oekraïne is de hervorming van het rechtsstelsel. Human Rights Watch oordeelt dat het rechtssysteem en de kwaliteit van de rechters nu beter aan internationale standaarden voldoet. De eindconclusie van Human Rights Watch is dat er verbeteringen hebben plaatsgevonden, maar dat de algemene kwaliteit van de mensenrechten in Oekraïne zwak blijft.¹⁶³ Volgens de International Foundation for Electoral Systems (het IFES) is de teleurstelling onder de bevolking over de democratische ontwikkeling na de Oranjerevolutie daarom te begrijpen. Het IFES oordeelt dat de held van de revolutie, Joesjtsjenko, gefaald heeft om zijn belangrijkste taak en belofte na te komen. Het brengen van democratische vernieuwing is namelijk grotendeels mislukt.¹⁶⁴

Volgens het IFES had voor de aanvang van de presidentsverkiezingen in 2010, 85 procent van de bevolking totaal geen vertrouwen meer in Joesjtsjenko als president. Het grote gevaar volgens de organisatie is dat de bevolking dusdanig teleurgesteld raakt in de politici van het land dat het ook het vertrouwen in de democratische veranderingen na de Oranjerevolutie verliest.¹⁶⁵ Alle drie de hoofdrolspelers zijn hier schuldig aan. Janoekovitsj lijkt te conservatief en teveel op Rusland gefocust om de noodzakelijke democratische verandering door te kunnen voeren. Joesjtsjenko was als president hoofdverantwoordelijk voor de politieke crisissen. En Timosjenko heeft zich de laatste jaren populistisch en polariserend gedragen.¹⁶⁶

Het beeld van Timosjenko als een machtsbewuste politica wordt bevestigd door Amerikaanse bronnen. Uit Wikileaks-documenten blijkt dat de Amerikaanse ambassadeur John Tefft zeer kritisch was op Timosjenko. In het ambtsbericht van 24 februari 2010 wordt het idealisme van Timosjenko en haar prowesterse en democratische politieke koers sterk in twijfel getrokken. De Amerikanen verwijten haar een gebrek aan leiderschap en ze wordt letterlijk 'een machtsbewuste populist' genoemd. Als premier was Timosjenko erop uit om haar macht te behouden en waar mogelijk te vergroten. Vanwege haar eigen politieke belangen blokkeerde Timosjenko de door het IMF geëiste economische hervormingen. Daarnaast faalde ze als premier om de corruptie binnen het overheidsapparaat aan te pakken.¹⁶⁷

Uit een rapport van het ministerie van Buitenlandse Zaken over de mensenrechten uit 2009 blijkt dat Amerika ook in openbare documenten zeer kritisch over de democratische ontwikkeling in

¹⁶² Human Rights Watch, *World Report 2009, Ukraine*, bron: (www.hrw.org) laatst bezocht op 12 maart 2011.

¹⁶³ Human Rights Watch, *World Report 2011, Ukraine*, bron: (www.hrw.org) laatst bezocht op 11 maart 2011.

¹⁶⁴ The International Foundation for Electoral Systems (IFES), *Countries, Ukraine, Ukraine's Orange Revolution has Grayed*, bron: (www.ifes.org) laatst bezocht op 12 maart 2011.

¹⁶⁵ The International Foundation for Electoral Systems (IFES), *Countries, Ukraine, Public Opinion in Ukraine, 2010 Presidential Elections*, bron: (www.ifes.org) laatst bezocht op 12 maart 2011.

¹⁶⁶ The International Foundation for Electoral Systems (IFES), *Countries, Ukraine, Ukraine's Orange Revolution has Grayed*, bron: (www.ifes.org) laatst bezocht op 12 maart 2011.

¹⁶⁷ Wikileaks, *Former Tymoshenko insider calls her destructive, 24-02-2010*, bron: (www.wikileaks.nl) laatst bezocht op 11 maart 2011.

Oekraïne is.¹⁶⁸ Het ministerie is positief over de verkiezingen die na de revolutie vrij en eerlijk zijn verlopen. Daarnaast wordt de diversiteit in de media en de toegankelijkheid en de vrijheid van internetgebruik geprezen. Oekraïne moet echter op veel terreinen van de mensenrechten nog vooruitgang boeken. Over de slechte behandeling van mensen die met hiv/aids besmet zijn is nog niet geschreven. Oekraïne kent opvallend veel mensen die met het virus besmet zijn. Volgens het Oekraïense ministerie voor Gezondheid waren in 2009 ongeveer 156.000 mensen besmet. Per jaar groeit dit aantal met ongeveer 20.000 nieuwe patiënten.¹⁶⁹

De oorzaak is terug te vinden in het grote drugsgebruik en in de prostitutie waardoor veel vrouwen besmet raken. De kritiek op de overheid is dat zij nauwelijks optreedt tegen de toename, en van goede voorlichting is geen sprake. Hiv- en aidspatiënten krijgen bovendien slechte medische zorg en ondervinden discriminatie. Volgens het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken is de medische zorg een kerntaak van een democratisch land. Juist op dit terrein heeft de Oekraïense overheid nog een belangrijke stap te maken. Zeker gezien het gegeven dat veel vrouwelijke patiënten het virus in de gedwongen prostitutie hebben opgelopen en daarnaast ook slachtoffer van mensenhandelaren zijn. Het aidsprobleem en de mensenhandel voor de prostitutie zijn in Oekraïne nauw met elkaar verbonden. Wil Oekraïne de stap naar een democratie volgens Westers model maken, dan zal het eerst deze interne veiligheid -en gezondheidsproblemen moeten oplossen.¹⁷⁰

Ter vergelijking is het goed om naar het commentaar van het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken over Oekraïne te kijken. Volgens het Nederlandse ministerie zijn er geen bijzondere veiligheidsrisico's voor Oekraïne. Wel wordt gewaarschuwd samenscholingen en demonstraties te mijden. Bij algemene opmerkingen wordt daarnaast gemeld dat in Oekraïne 'recentelijk' een toename van racistische incidenten is waar te nemen.¹⁷¹

Amnesty International deelt de zorgen over het racisme in Oekraïne. Volgens de organisatie treden de autoriteiten in Oekraïne niet adequaat op tegen racistische geweldsincidenten. De overheid is niet bereid om de correcte statistieken van racistische gewelddadigheden vrij te geven. Bovendien worden de daders van de racistische gewelddadigheden in Oekraïne vervolgd voor 'hooliganisme' en wordt de racistische aard van de daad niet meegenomen in het strafproces. Voor de berichtgeving over racistische incidenten is de buitenwereld afhankelijk van het werk van nationale en internationale non-gouvernementele organisaties. De ontkenning van het probleem door de autoriteiten heeft er voor gezorgd dat het racisme onder Oekraïeners de laatste jaren heeft kunnen toenemen.¹⁷²

¹⁶⁸ U.S. Department of State, *Ukraine current issues and U.S. Policy*, August 13, 2009, bron: (www.state.gov) laatst bezocht op 15 maart 2011

¹⁶⁹ U.S. Department of State, *Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, 2009 Country Reports on Human Rights Practices: Ukraine*, bron: (www.state.gov) laatst bezocht op 15 maart 2011

¹⁷⁰ U.S. Department of State, *Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, 2009 Country Reports on Human Rights Practices: Ukraine*, bron: (www.state.gov) laatst bezocht op 15 maart 2011.

¹⁷¹ Ministerie voor Buitenlandse Zaken, *Reizen en Landen, Reisadvies Oekraïne*, bron: (www.minbuza.nl) laatst bezocht op 15 maart 2011.

¹⁷² Amnesty International, *Amnesty International Report 2010, Country Entities, Ukraine*, bron: (www.amnesty.nl) laatst bezocht op 21 maart 2011.

Amnesty International benoemt in het rapport 'Jaarboek 2010' een aantal terreinen waarop Oekraïne de mensenrechten schendt. De bestrijding van racisme is er daar één van. Een ander belangrijk punt van kritiek is de behandeling van vluchtelingen en asielzoekers. Oekraïne faalt in het adequaat en eerlijk behandelen van asielaanvragen. Asielaanvragen worden onterecht afgewezen met als gevolg dat vluchtelingen worden teruggestuurd naar levensgevaarlijke gebieden. Daarmee worden de internationale rechten van vluchtelingen op asiel geschonden.¹⁷³

Oekraïne ratificeerde in 2006 het 'Optional Protocol to the UN Convention Against Torture'. Volgens Amnesty International toont de ratificatie aan dat de overheid in Oekraïne bereid is geweest om de mensenrechten te verbeteren. Ondanks de ratificatie door Oekraïne blijft het martelen door de politie een probleem. In 2010 heeft Amnesty International honderd klachten ontvangen gerelateerd aan martelingen door de politie. Daarnaast is de behandeling van gevangenen door de politie en de gevangenisbewakers zeer slecht.¹⁷⁴

Geconcludeerd kan worden dat het oordeel van de verschillende organisaties over de democratische ontwikkelingen van Oekraïne in de laatste jaren met elkaar te vergelijken is. De beoordeling van organisaties en overheden als het Freedom House, Human Rights Watch, Amnesty International, IFES, de ministeries van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten en Nederland, tonen een ambivalent beeld. Er is vooruitgang geboekt in Oekraïne, maar nog lang niet voldoende. En de verwachtingen van de Oranjerevolutie zijn niet ingelost. De levendige burgermaatschappij, de vrije en eerlijke verkiezingen, en de persvrijheid na de Oranjerevolutie zijn een duidelijke verbetering ten opzichte van de periode onder president Kuchma. Tegelijk is op het terrein van de veiligheid van journalisten nog een stap te maken. Symbolisch genoeg zijn de opdrachtgevers voor de moord op Gongadze nog niet gestraft. Daarnaast slaagt de overheid er niet in om de meest kwetsbaren uit de samenleving beter te beschermen. De positie van de etnische minderheden, vrouwen, en mensen die besmet zijn met hiv/aids is niet of nauwelijks verbeterd. Bovendien is corruptie en marteling nog niet verdwenen uit de samenleving.

Conclusie

Het is de vraag in hoeverre dit ambivalente beeld te verklaren is door de rol die de politici na de Oranjerevolutie hebben gespeeld. Volgens Linz en Acemoğlu spelen de leidinggevende politici een cruciale rol tijdens het transitieproces naar een geconsolideerde democratie. De benadering van Acemoğlu lijkt het meest van toepassing op de casestudie van Oekraïne. Volgens Acemoğlu handelen politici uit eigenbelang en maken zij op basis van hun eigenbelang een keuze voor meer of minder democratie. De politieke leiders zullen alleen democratische veranderingen toestaan als zij zich hiertoe gedwongen voelen door maatschappelijke druk. Deze maatschappelijke druk kan de machtspositie van

¹⁷³ Amnesty International, *Amnesty International Report 2010, Country Entities, Ukraine*, bron: (www.amnesty.nl) laatst bezocht op 21 maart 2011.

¹⁷⁴ Amnesty International, *Amnesty International Report 2010, Country Entities, Ukraine*, bron: (www.amnesty.nl) laatst bezocht op 21 maart 2011.

de politieke leiders bedreigen. Volgens deze benadering is het gebrek aan succes te verklaren door de eigenbelangenpolitiek van de individuele politieke actoren, in het geval van Oekraïne de hoofdrolspelers Timosjenko, Janoekovitsj en Joesjtsjenko.

Wanneer de benadering van Acemoğlu wordt toegepast, dan kan er aan de democratische intenties van de leiders na de Oranjerevolutie getwijfeld worden. Het politieke beleid van Joesjtsjenko, Timosjenko en Janoekovitsj was er in eerste instantie op gericht om de eigen machtspositie veilig te stellen, desnoods ten koste van democratische veranderingen. Timosjenko stelde zich tijdens de Oranjerevolutie als een ware democraat op, maar gedroeg zich in de periode na de Oranjerevolutie als een machtsbewuste politica. Ze veranderde van een felle tegenstander van Russische inmenging in de Oekraïense politiek tot een bondgenoot van premier Poetin. Daarnaast betwijfelde ze de eerlijkheid van de presidentsverkiezingen van 2010, ondanks dat ze wist dat de verkiezingen volgens internationale waarnemers eerlijk waren verlopen. Bovendien raakte haar imago definitief beschadigd door het lopende onderzoek naar machtsmisbruik als premier van het land.

Er kunnen echter ook vraagtekens bij de democratische intenties van Joesjtsjenko gezet worden. Joesjtsjenko schreef nieuwe parlementsverkiezingen uit wanneer het hem uitkwam. De belofte om de corruptie hard aan te pakken kwam al snel in het gedrang met het incident rond zijn zoon die veel geld had verdiend met de verkoop van de symbolen van de Oranjerevolutie. Onder Joesjtsjenko's ambtstermijn werden belangrijke mensenrechten als vrouwenrechten, stopzetting van marteling, goede behandeling van gevangenen en de veiligheid van minderheden niet verbeterd. Bovendien werd onder Joesjtsjenko de Gongadze-zaak niet opgelost en hadden journalisten nog altijd te maken met veiligheidsrisico's.

Voor het politieke beleid van Janoekovitsj na de Oranjerevolutie geldt dat zijn ware intenties vaag bleven. Janoekovitsj werd pragmatischer dan voor de revolutie en als president zette hij het oude Kuchma-regime niet voort. Wat dat betreft was zijn verandering te vergelijken met Timosjenko, die om pragmatische redenen een handreiking naar Poetin deed. Aan de andere kant heeft Janoekovitsj het oude presidentiële stelsel hersteld. Hoewel de machtsstrijd tussen de president en de premier hierdoor misschien minder is geworden, heeft Janoekovitsj aanzienlijk meer macht gekregen dan Joesjtsjenko in het parlementaire stelsel. Daarnaast heeft Janoekovitsj aan dubieuze vrienden politieke functies toegewezen.

Een tweede belangrijk uitgangspunt van de benadering van Acemoğlu was het conflictmodel. Doordat politici uit eigenbelang handelen om hun machtspositie veilig te stellen, zullen politieke conflicten over de politieke koers ontstaan. Politieke vriendschappen tussen de hoofdrolspelers werden even gemakkelijk gesloten als verbroken. Juist dit conflictmodel is gezien de politieke ontwikkelingen van toepassing op de casestudie van Oekraïne.

Het problematische aan de situatie is dat Timosjenko en Janoekovitsj voor hun politiek niet door de bevolking electoraal werden afgerekend. De partijen van Timosjenko en Janoekovitsj zijn nog altijd de twee grootste en belangrijkste partijen van het land. Joesjtsjenko werd lange tijd niet gestraft

voor de politieke chaos, maar zijn rol lijkt na de presidentsverkiezingen van 2010 voorlopig uitgespeeld. Vanuit de benadering van Acemoğlu geredeneerd konden Timosjenko, Janoekovitsj en Joesjtsjenko breken met democratische beloftes omdat er geen of lange tijd geen politieke consequenties volgden.

Acemoğlu verklaart het democratische succes of het gebrek aan democratisch succes door de belangen van individuele politici. De benadering van Linz is minder pessimistisch. Het succes van een democratie is te verklaren door naar het democratische idealisme van de politieke leiders van het transitieproces te kijken. Transitieprocessen naar meer democratie falen in landen waar een revolutie als belangrijkste doel heeft om de politieke leider te verdrijven en minder de doelstelling heeft om het politieke systeem te veranderen. De Oranjerevolutie leek als doel te hebben om van Oekraïne een moderne liberale democratie te maken waarin afgerekend zou worden met de politieke structuur van het Kuchma-regime. Zoals aangetoond, werd slechts een deel van de democratische belofte ingelost.

Doordat de pessimistische benadering van Acemoğlu over de rol van politieke actoren tijdens het transitieproces van toepassing lijkt te zijn op Oekraïne, kunnen er vraagtekens worden gezet bij de idealistischere benadering van Linz. Toch zijn er wel degelijk elementen uit de benadering van Linz in de politieke en democratische ontwikkelingen terug te vinden. Als eerste is het voor de benadering van Linz van belang om vast te stellen of het transitieproces na de Oranjerevolutie afgerond is. De eerste verkiezingen onder leiding van de nieuwe leiders zijn daarbij cruciaal. Als voorbeeld is de verkiezing in 1974 in Griekenland en de terugkeer van Karamanlis genoemd. Karamanlis kreeg als ‘nieuwkomer’ een eerlijke kans van de gematigde generaals.

De eerste verkiezingen onder leiding van Joesjtsjenko waren volgens het OVSE vrij en eerlijk verlopen. Bovendien was Oekraïne in het jaar na de revolutie een parlementaire democratie met een machtsdeling tussen president en premier geworden. Bovendien kwam er een onafhankelijk opererend Hoger Gerechtshof. Een datum vaststellen voor het einde van de transitieperiode na de Oranjerevolutie is lastig en discutabel. De parlementsverkiezingen van 2006 en de terugkeer van Janoekovitsj als premier lijken de meest voor de handliggende datering. De terugkeer van Janoekovitsj als premier toonde aan dat het mogelijk was om als ‘buitenstaander’ van de Oranjerevolutie een belangrijke politieke functie te bemachtigen.

Er kan uiteraard getwijfeld worden aan de intenties om Janoekovitsj als premier te laten terugkeren. Joesjtsjenko kon als president door zijn ruzie met Timosjenko ook geen andere coalitie sluiten. Daarnaast is de vraag of het parlementaire stelsel met een premier en president die samen evenveel macht hebben achteraf gezien het democratiseringsproces ten goede is gekomen. Door de politieke chaos zijn de nodige democratische vernieuwingen niet uitgevoerd. De besluitvaardigheid werd er in ieder geval niet beter op. Dezelfde redenering gaat op voor de herinvoering van het presidentiële stelsel door Janoekovitsj. Aan de ene kant zal het de politieke stabiliteit en de slagvaardigheid ten goede komen, maar aan de andere kant oogt het als een ondemocratisch besluit.

Het is belangrijk om op te merken dat het einde van de transitie niet een definitieve consolidatie van de democratie in Oekraïne heeft betekend. Om nogmaals het voorbeeld van Griekenland aan te halen: daar duurde het volgens Linz nog zeven jaar voordat er sprake was van een geconsolideerde democratie. Zoals door de beoordelingen van de non-gouvernementele organisaties aangetoond heeft Oekraïne dit stadium nog niet bereikt. Het IFES wees al op het gevaar van een dalend vertrouwen in de democratische vernieuwingen. Voor Oekraïne is democratie nog niet ‘the only game in town’ geworden.¹⁷⁵ Linz benoemde vijf voorwaarden, de vijf ‘arena’s’, waaraan moest zijn voldaan voordat een land een geconsolideerde democratie is. Oekraïne heeft bijvoorbeeld een levendige burgermaatschappij ontwikkeld, maar van een effectief politiek bestuur is veel minder sprake.

Linz heeft in zijn benadering onderscheid gemaakt tussen revolutie met als doel democratische verandering, revolutie met als doel het afzetten van een politieke leider, en revolutie om een revolutie. Vanuit deze benadering geredeneerd is het de vraag of de Oranjerevolutie achteraf gezien niet meer een revolutie tegen Kuchma is geweest, en minder een revolutie voor democratische verandering. Twee van de drie hoofdrolspelers zijn ondanks alle politieke en democratische problemen nog steeds de belangrijkste politici van het land, Janoekovitsj als president en Timosjenko als leider van de oppositie. Van nieuwkomers die zich een plek tussen de bekende hoofdrolspelers hebben weten te bemachtigen is geen sprake geweest.

De actoren-benadering van Linz en Acemoglu verklaart echter niet alles. De oorzaak van de ambivalente democratische ontwikkeling van Oekraïne kan namelijk niet alleen toegeschreven worden aan het beleid van de leidinggevende politici. Structuralistische elementen hebben namelijk de ontwikkeling van het transitieproces mede bepaald. De structuralistische benadering van Lipset gaat uit van een link tussen de economische en democratische ontwikkeling van een land. Voor de benadering van Lipset is het interessant om een korte analyse te geven over de economie na de Oranjerevolutie. Hiervoor zal gebruik worden gemaakt van bronnen van het IMF, de Wereldbank en het World Factbook van de CIA. Vanwege de afbakening van het onderzoek zal alleen gekeken worden naar het economische deel van de moderniseringstheorie van Lipset.

De Oekraïense economie kende tussen 1990 en 2000 een jarenlang verval. Het bruto binnenlands product daalde van 81,5 miljard dollar in 1990 tot 31,3 miljard dollar in 2000. Vanaf 2000 groeide de economie explosief en in 2004 was het bruto binnenlands product gegroeid tot 64,9 miljard dollar. In 2008 was het bruto binnenlands product gegroeid tot 180 miljard dollar. Vanaf 2008 sloeg de economische crisis in Oekraïne hard toe, het bruto binnenlands product daalde binnen een jaar naar 113,5 miljard.¹⁷⁶

¹⁷⁵ The International Foundation for Electoral Systems (IFES), *Countries, Ukraine, Public Opinion in Ukraine, 2010 Presidential Elections*, bron: (www.ifes.org) laatst bezocht op 20 augustus 2010.

¹⁷⁶ The World Bank, *Country, Data and statistics for Ukraine, National Accounts*, bron: (www.worldbank.org) laatst bezocht op 26 maart 2011.

Behalve het bruto binnenlands product lieten ook andere economische indicatoren een forse daling zien. Een interessante graadmeter zijn de buitenlandse investeringen in Oekraïne. Deze bleven jarenlang onder Kuchma stabiel. In 2005, het jaar na de Oranjerevolutie, was ten opzichte van 2004 het aantal buitenlandse investeringen in miljarden dollars 4,5 keer zo groot geworden. In 2004 werd er voor 1,7 miljard dollar geïnvesteerd in Oekraïne, in 2005 was dit 7,8 miljard dollar. De buitenlandse investeringen daalden het jaar daarop alweer tot 5,6 miljard dollar. Een verklaring daarvoor was de ruzie tussen Joesjtsjenko en Timosjenko en de eerste politieke crisis na de Oranjerevolutie. Vervolgens groeiden de buitenlandse investeringen in de jaren 2007 en 2008 tot een bedrag van 10,9 miljard dollar. Door de economische crisis verdween het vertrouwen vanuit het buitenland in de Oekraïense economie, waardoor de buitenlandse investeringen daalden tot 4,8 miljard dollar.¹⁷⁷

De economische groei nam tijdens de crisis af met 15 procent. Een interessante graadmeter is de armoede in Oekraïne. Volgens het CIA World Factbook leefde in 2010 35 procent van de bevolking onder de armoedegrens. Het inkomensverschil tussen de allerrijksten en allerarmsten was groot en een brede middenklasse ontbrak. Deze economische graadmeter is interessant omdat volgens de benadering van Moore een brede middenklasse cruciaal is voor het democratiseringsproces van een land. De aanwezigheid van een brede middenklasse is essentieel voor de stabiliteit van een democratie. Oekraïne voldoet dus gezien het hoge percentage dat onder de armoedegrens leeft niet aan deze voorwaarde.¹⁷⁸

Oekraïne heeft sinds de Oranjerevolutie turbulente economische tijden gekend. De sterke daling van de economische groei was te wijten aan de wereldwijde economische crisis die volgde na een periode van groei. Dieptepunt was de noodlening van 16,5 miljard dollar van het IMF. Voor het verkrijgen van de lening moest Oekraïne van het IMF economische hervormingen en bezuinigingen doorvoeren. In 2008 en 2009 kwamen de hervormingen, mede door de politieke chaos, moeizaam opgang. In 2010 ging het onder leiding van Janoekovitsj al een stuk beter. Volgens het IMF herstelde de Oekraïense economie zelfs beter dan verwacht. De monetaire politiek van de Oekraïense overheid heeft er voor gezorgd dat de inflatie en de Oekraïense munteenheid 'Hryvnia' een stabielere niveau hebben bereikt. Toch kent Oekraïne nog belangrijke economische uitdagingen, het investeringsklimaat voor buitenlandse bedrijven kan bijvoorbeeld aanzienlijk verbeterd worden. Bovendien is het welvaartsniveau van het grootste deel van de Oekraïense bevolking nog erg laag.¹⁷⁹

Door de economische ontwikkelingen naast de democratische ontwikkelingen te leggen, kan de benadering van Lipset worden toegepast. Volgens Lipset is de modernisering van de economie cruciaal voor het democratiseringsproces. In een moderne en stabiele economie zal de roep om

¹⁷⁷ The World Bank, *Country, Data and statistics for Ukraine, Balance of Payment*, bron: (www.worldbank.org) laatst bezocht op 26 maart 2011.

¹⁷⁸ Central Intelligence Agency, *Library, The World Factbook, Ukraine*, bron: (www.cia.gov) laatst bezocht op 26 maart 2011.

¹⁷⁹ International Monetary Fund, *News, Ukraine and the IMF, Press Release: Statement by the IMF mission to Ukraine*, bron: (www.imf.org) laatst bezocht op 28 maart 2011.

democratisering door de burgers toenemen. Zoals eerder beschreven kent het democratiseringsproces na de Oranjerevolutie tegenslagen. Ook de economische ontwikkeling na de Oranjerevolutie is ambivalent geweest. Een explosieve groei van de economie werd gevolgd door een sterke teruggang. In de jaren voorafgaand aan de Oranjerevolutie viel een positieve trend waar te nemen. Het bruto binnenlands product steeg sinds 2000 ieder jaar fors. De revolutie in 2004 werd dus voorafgegaan door een periode van sterke economische groei.

De vraag die hierbij gesteld moet worden is of, zoals Lipset als voorwaarde voor het democratiseringsproces beschreef, Oekraïne zich in deze periode naar een moderne stabiele economie ontwikkelde. Zoals door de bronnen van het Wereldbank, het IMF, en het CIA World Factbook aangetoond, kan daaraan getwijfeld worden. De economische problemen in 2008 toonden aan dat Oekraïne nog belangrijke uitdagingen heeft te overwinnen. Een belangrijke graadmeter is dat een groot gedeelte van de bevolking nog onder de armoedegrens leeft. De noodlening van het IMF liet daarnaast zien dat de Oekraïense economie niet in staat was om zelf de crisis tegen te gaan.

In het verband tussen de democratische en economische ontwikkeling van Oekraïne zijn parallellen te trekken met de moderniseringstheorie van Lipset. Na een aantal jaar van economische groei kwam de Oranjerevolutie, waarbij er door de demonstranten om meer democratie werd gevraagd. In de periode daarna weet Oekraïne de economische groei niet te stabiliseren en ziet zichzelf genooddaakt om een noodlening aan te vragen. In deze periode na de Oranjerevolutie vindt in Oekraïne bovendien geen consolidatie van een liberale democratie plaats. Lipset stelt dat hoe beter de economie van een land ontwikkeld is, hoe groter de kans op een geconsolideerde democratie. Deze kans is dus in Oekraïne door de nog aanwezige economische problemen, ondanks de groei van bijvoorbeeld het bruto binnenlands product, kleiner geweest dan in landen met een moderne en stabielere economie. De ambivalentie in de democratische ontwikkeling na de Oranjerevolutie is volgens deze redenering niet onlogisch.

Concluderend kan worden vastgesteld dat er in de casestudie over Oekraïne niet alleen elementen uit de benaderingen van Acemoglu en Linze terug te vinden zijn, maar ook elementen uit de benadering van Lipset. De afwezigheid van een brede middenklasse wijst juist er op dat ook structurele problemen in Oekraïne aanwezig zijn die het democratiseringsproces naar een liberale democratie lastiger maken. Het succes dat in Oekraïne is geboekt, is moeilijker door de benadering van Moore te duiden. Maar het gegeven dat het democratiseringsproces nog niet voltooid is, kan wel aan de hand van Moore's model verklaard worden. Voor een succesvol democratiseringsproces is immers de aanwezigheid van een brede middenklasse noodzakelijk.

Eerder in dit hoofdstuk is geschreven over de democratische intenties van Timosjenko, Janoekovitsj en Joesjtsjenko. Daar kan gezien hun beleid na de revolutie aan getwijfeld worden. Daarbij dient echter de kanttekening gemaakt te worden dat structurele ontwikkelingen als het moderniseringsproces van de economie en de ontwikkeling van de middenklasse niet in het voordeel waren van het democratiseringsproces. Na 2008 was de economie juist door de crisis eerder een

belemmerende factor geworden. Het is belangrijk vanuit deze constatering kritisch te kijken naar de eerder behandelde actoren-benaderingen. Want op basis van de structurele problemen zoals de economie en de corruptie in Oekraïne kan ook beargumenteerd worden dat Timosjenko en Janoekovitsj na de Oranjerevolutie voor een haast onmogelijke opdracht stonden in 2004. De actoren-benaderingen hechten minder waarde aan deze elementen, maar deze analyse over de economische ontwikkeling in Oekraïne toont aan dat er wel verband te leggen is tussen structurele problemen en het democratiseringsproces na de Oranjerevolutie.

Terugkomend op de deelvraag of de belangrijkste politieke actoren het democratiseringsproces hebben bevorderd of belemmerd, kan gesteld worden dat Timosjenko, Joesjtsjenko en Janoekovitsj het democratiseringsproces slechts in beperkte mate hebben bevorderd. En dat hun onderlinge ruzies en het gebrek aan politiek daadkracht eerder een belemmerende factor voor het democratiseringsproces zijn geweest. Maar hierbij dient dus aangetekend te worden dat het beleid van de drie hoofdrolspelers niet de enige oorzaak van de ambivalente democratische ontwikkeling na de Oranjerevolutie is geweest. De actoren-benadering is te beperkt om ook het belang van institutionele veranderingen, waar individuele politici op de korte termijn een beperkte invloed op hebben, te benadrukken. Het is immers geen toeval dat de link tussen het economische verval na 2008 gepaard gaat met een achteruitgang van de democratische beoordeling voor Oekraïne.

Tegelijkertijd is het economische verval niet alleen te danken aan structurele economische problemen. De economische instabiliteit na de Oranjerevolutie moet ook ten dele toegeschreven worden aan Joesjtsjenko en Timosjenko. Door de ruzie tussen Joesjtsjenko en Timosjenko daalden bijvoorbeeld de buitenlandse investeringen. En de economie groeide in de eerste periode na de revolutie trager dan voor de revolutie. Daarnaast weigerde Timosjenko uit electorale overwegingen de door het IMF geëiste economische hervormingen door te voeren. De actoren-benaderingen kennen hun beperkingen, maar op basis van deze voorbeelden moeten de actoren-benaderingen van Linz en Acemoglu voor de analyse over Oekraïne niet worden afgeschreven.

Hoofdstuk 4. De democratische transitie in Georgië

In het vorige hoofdstuk is geconcludeerd dat Oekraïne na de Oranjerevolutie er niet in is geslaagd om een geconsolideerde liberale democratie te ontwikkelen. De belangrijkste leiders van het transitieproces bleken niet in staat om hun eigenbelang opzij te schuiven en de beloofde democratische vernieuwing door te voeren. Toch was ten opzichte van de periode onder president Kuchma wel sprake van een democratische verbetering. In dit hoofdstuk zal de democratische ontwikkeling in Georgië na de Rozenrevolutie centraal staan. Net als bij de casestudie over Oekraïne is het de vraag ‘in hoeverre de belangrijkste politieke actoren het democratiseringsproces in Georgië na de Oranjerevolutie tussen 2003 en 2010 hebben bevorderd of belemmerd?’ In tegenstelling tot Oekraïne lag het leiderschap tijdens de transitieproces vooral bij één man, namelijk bij Saakashvili. Wanneer over de belangrijkste politieke actoren in Georgië wordt geschreven dan het gaat om Saakashvili en zijn aanhangers.

De beantwoording van de deelvraag gebeurt volgens dezelfde opbouw als in het vorige hoofdstuk. Als eerste zullen de politieke ontwikkelingen vanaf de onafhankelijkheid in 1991 tot aan de Rozenrevolutie worden behandeld. Daarna zal worden ingegaan op de parlementsverkiezingen van 2003. Deze parlementsverkiezingen waren de aanleiding tot de Rozenrevolutie. Het transitieproces na de Rozenrevolutie zal als derde worden geanalyseerd. Doordat Saakashvili de leider van het transitieproces was, zullen zijn politieke beslissingen centraal staan. Daarbij zal gekeken worden of hij zijn belofte is nagekomen om een actieve democratische politieke koers te varen.

Het laatste deel van de casestudie is de analyse over het democratiseringsproces. Op basis van de bronnen van verschillende organisaties zal het democratische resultaat van de Rozenrevolutie worden beoordeeld. Dit zullen voor het grootste deel dezelfde organisaties en overheden zijn die voor de casestudie over Oekraïne zijn gebruikt, namelijk het Freedom House, Human Rights Watch, het IFES, het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken, het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken, Amnesty International, en de OVSE. Daarnaast zal het Nederlands Instituut voor Meerpartijen Democratie (NIMD) gebruikt worden. Het NIMD is niet in het vorige hoofdstuk gebruikt omdat het geen programma in Oekraïne heeft.¹⁸⁰ Om de benaderingen van Lipset en Moore toe te passen zal ook kort worden ingegaan op de economische ontwikkeling van Georgië na de Rozenrevolutie. Hiervoor zal worden gebruikgemaakt van de economische indicatoren van het IMF, de Wereldbank en het CIA World Factbook.

¹⁸⁰ Nederlands Instituut voor Meerpartijen Democratie (NIMD), *About NIMD, het Nederlands Instituut voor Meerpartijen Democratie (NIMD) is een organisatie van politieke partijen in Nederland die de democratische organisatie van politieke partijen in nieuwe democratieën ondersteund*, bron: (www.nimd.nl) laatst bezocht op 12 mei 2011.

Politieke ontwikkelingen in Georgië tussen 1991 en 2003

Op 9 april 1991 riep Georgië de onafhankelijkheid ten opzichte van de Sovjet-Unie uit. De start van Georgië was veelbelovend. Het land kende een meerpartijstelsel en de eerste presidentsverkiezingen op 26 mei 1991 verliepen relatief eerlijk. Zviad Gamsakhurdia won de eerste presidentsverkiezingen met 86 procent van de stemmen. Gamsakhurdia was de leider van de grootste politieke partij en een held in eigen land omdat hij jarenlang voor de onafhankelijkheid van Georgië had gestreden. Daarnaast was Gamsakhurdia in de Sovjet-Unie bekend geworden als een belangrijke mensenrechtenactivist.¹⁸¹

Als president groeide Gamsakhurdia uit tot een autoritaire leider. Politieke opposenten werden gearresteerd, de media kregen te maken met censuur en tegenstanders van de leider werden geheime agenten van Moskou genoemd. Plannen om de landbouw te privatiseren en de economie te hervormen werden al snel uitgesteld. In augustus 1991 ontsloeg Gamsakhurdia premier Tengiz Sigua en de minister van Buitenlandse Zaken Giorgi Khoshtaria. Beiden hadden kritiek geuit op de dictatoriale politiek van Gamsakhurdia. En op 2 september 1991 gaf de president de nationale veiligheidsdienst opdracht om het vuur te openen op een groep demonstranten.¹⁸²

Het optreden van de nationale veiligheidsdienst zorgde ervoor dat de gematigde en radicale oppositiegroepen zich verenigden en Gamsakhurdia opriepen om op te stappen en nieuwe verkiezingen uit te schrijven. In de zes weken na 2 september ontstond een strijd tussen voorstanders en tegenstanders van Gamsakhurdia, waarbij het gebruik van geweld niet werd geschuwd. De rust keerde daarna voor een korte periode terug. Maar op 20 december 1991 vonden in de hoofdstad van Georgië, Tbilisi, opnieuw grote protesten tegen Gamsakhurdia plaats. De leider van de protesten was de voormalige premier Sigua. Deze startte samen met het opgestapte hoofd van de nationale veiligheidsdienst, Tengiz Kitovanin, een gewapende aanval tegen overheidsgebouwen. De strijd duurde twee weken, tot Gamsakhurdia op 6 januari 1992 naar het buitenland vluchtte en in Tsjetsjenië in ballingschap ging.¹⁸³

De eindbalans van de strijd tegen Gamsakhurdia was gruwelijk, binnen twee weken vonden meer dan honderd mensen de dood. Er is altijd gespeculeerd over de invloed van Rusland op de coup tegen Gamsakhurdia. Sigua en de opstandelingen zouden militaire steun hebben gehad van Rusland.¹⁸⁴ Na de val van Gamsakhurdia kwam de macht bij de militaire raad te liggen. Deze raad ontbond het parlement en installeerde onder leiding van premier Sigua een tijdelijke regering. De nieuwe regering kende echter een legitimiteitsprobleem. Verschillende Europese landen en de Verenigde Staten weigerden de nieuwe regering te erkennen. De coup leek in eerste instantie tot gevolg te hebben dat

¹⁸¹ P. Jawad, *Democratic Consolidation in Georgia after "Rose Revolution"?* (Frankfurt 2006) 1-2.

¹⁸² E. Fuller, 'Georgia since Independence: Plus ça Change...', *Current History*, vol. 92 (1993), 342-346, aldaar 342-343.

¹⁸³ Human Rights Watch, *Bloodshed in the Caucasus: violations of humanitarian law and human rights in the Georgia-South Ossetia conflict, 1992*, bron: laatst bezocht op 7 april 2011.

¹⁸⁴ Fuller, 'Georgia since Independence', 343.

het ene autoritaire regime vervangen werd door een ander autoritair regime. Van een democratische transitie leek geen sprake.¹⁸⁵

Om de criticasters van de revolutie in het binnenland en het buitenland tegemoet te komen, werd in maart 1992 Shevardnadze, de voormalige Sovjetminister van Buitenlandse Zaken aangesteld als hoofd van een regering voor de nationale verzoening. Sigua verdween naar de achtergrond. Shevardnadze was een oude bekende, want tussen 1972 en 1985 was hij ‘eerste secretaris’ van de communistische partij in Georgië geweest. Zijn oude diplomatieke contacten zorgden ervoor dat binnen enkele weken de tijdelijke regering door andere landen werd erkend. Hij wist zelfs financiële hulp voor Georgië te regelen.¹⁸⁶

In eigen land was het terugbrengen van de politieke stabiliteit de eerste prioriteit van Shevardnadze. Dit gebeurde door op grote schaal aanhangers van Gamsakhurdia te arresteren en te berechten. Tevens werd de media nog meer censuur opgelegd. Shevardnadze bleek er voornamelijk op uit om zo snel mogelijk, zoveel mogelijk macht te krijgen. Dit werd vooral duidelijk na de parlementsverkiezingen van 11 oktober 1991. Het nieuwe parlement had de bevoegdheid om na de verkiezingen een nieuw hoofd van de regering te benoemen. Voor deze positie was echter maar één kandidaat, namelijk Shevardnadze. Voor de leden van de oppositiegroeperingen was het onmogelijk om zich kandidaat te stellen. Zodoende bleef Shevardnadze ook na de eerste verkiezingen na de val van Gamsakhurdia aan de macht.¹⁸⁷

In de eerste jaren van zijn heerschappij faalde Shevardnadze om de stabiliteit in Georgië terug te brengen. De grootste problemen deden zich voor in de afvallige regio's Abchazië en Zuid-Ossetië. De onrust in beide regio's mondde begin jaren 90 uit in gewapende conflicten. Het conflict in Zuid-Ossetië begon onder Gamsakhurdia. Gamsakhurdia was een nationalist en fel tegenstander van meer soevereiniteit voor de regio's Abchazië en Zuid-Ossetië. Na de onafhankelijkheid van Georgië was Zuid-Ossetië een autonome status binnen de republiek Georgië beloofd. Maar Gamsakhurdia trok als president deze belofte in. Om de rust in Zuid-Ossetië te bewaren, werd het leger ingezet. Het inzetten van het leger had echter een averechts effect. In 1991 en 1992 kwam het tot botsingen tussen het leger en de strijdende groepen uit Zuid-Ossetië. Het doel van de strijders uit Zuid-Ossetië was niet het verkrijgen van een autonome status in de republiek Georgië, maar samen met de regio Noord-Ossetië in Rusland een eigen onafhankelijke staat op te richten of opgenomen worden als onderdeel van de Russische federale staat. Het waren juist de Russen die in de zomer van 1992 een staakt-het-vuren tussen de partijen wisten te bereiken.¹⁸⁸

In 1992 braken er onrusten uit in Abchazië, de andere opstandige regio. In 1990 had Abchazië zichzelf de status van een onafhankelijke republiek gegeven. Het Georgische parlement weigerde

¹⁸⁵ Fuller, 'Georgia since Independence', 344.

¹⁸⁶ A. Rasizada, 'Georgia meets the test of its independence', *Contemporary Review*, vol. 284 (2004) 139-148, aldaar 139-140.

¹⁸⁷ A. Cohen, 'Shevardnadze's journey', *Policy Review*, vol 124 (2004) 75-85, aldaar 82.

¹⁸⁸ Jawad, *Democratic Consolidation in Georgia*, 7-12.

echter de onafhankelijke status van Abchazië te erkennen. Abchazië kreeg in tegenstelling tot Zuid-Ossetië wel de status van een autonome regio binnen de republiek Georgië. Het opvallende aan Abchazië is dat de regio maar voor klein gedeelte uit Abchazen bestond, ‘slechts’ 17,8 procent van de bevolking waren Abchazen. Ongeveer 45 procent van de bevolking was Georgiër. En waar de Osseten ook tot Rusland wilden behoren, streefden de Abchazen alleen naar een onafhankelijk, soeverein land. Een ander verschil in de conflicten was dat Abchazië, met zijn strategische ligging aan de Zwarte Zee, voor de economie van Georgië belangrijker was.¹⁸⁹

In 1993 explodeerde het conflict in Abchazië. Het Georgische leger verloor steeds meer terrein ten opzichte van de opstandelingen. En de Georgische bevolking werd voor groot gedeelte verdreven door het geweld. In juni 1993 zag het Georgische leger zich genoodzaakt om een eerste staakt-het-vuren met de opstandelingen te tekenen. Het bestand betekende in de praktijk dat het Georgische leger had verloren en zich terugtrok uit Abchazië. Maar toen de troepen zich terugtrokken, werden ze onder vuur genomen door de opstandelingen. In Tbilisi kwam het staakt-het-vuren Shevardnadze op fel kritiek te staan.¹⁹⁰

Een bijkomend probleem was de terugkomst van ex-president Gamsakhurdia. Gamsakhurdia was een opstand tegen de regering begonnen en kon onder de nationalisten op een grote aanhang rekenen. Rusland zag de terugkomst van Gamsakhurdia met argusogen aan. Een terugkeer van Gamsakhurdia als president zou de situatie alleen maar verder doen escaleren. Daarop besloot Rusland om troepen naar Tbilisi te sturen en Shevardnadze te helpen in zijn strijd tegen Gamsakhurdia. De troepen van Gamsakhurdia waren geen partij voor het Russische leger en verloren de strijd. Gamsakhurdia stierf uiteindelijk onder dubieuze omstandigheden op 31 december 1993 in een klein dorp in het westen van Georgië. Hij had een schotwond in zijn hoofd, maar het is altijd de vraag gebleven of Gamsakhurdia zelfmoord had gepleegd omdat hij beseftte dat zijn strijd kansloos was geworden, of dat hij toch vermoord is door troepen van Shevardnadze.¹⁹¹

Door het ingrijpen van Rusland kwam er een einde aan de burgeroorlog. Met de opstandelingen in Abchazië werd in de herfst van 1993 een akkoord bereikt. In de derde afvallige regio Adzjarië waren nog wel schermutselingen, maar hier bleef het onder de heerschappij van Shevardnadze in de jaren daarna relatief rustig. De vrede werd bewaakt door de legers van de Gemeenebest van Onafhankelijke Staten, wat er feitelijk op neer kwam dat Russische troepen de vrede bewaakten. In Zuid-Ossetië was een vredesmacht van Georgiërs, Osseten en Russen die het staakt-het-vuren moesten bewaken. Het is belangrijk om de Russische invloed in de conflicten te benadrukken. Zowel Abchazië als Zuid-Ossetië liggen aan Russische grens. Rusland heeft op de achtergrond bij beide conflicten een bedenkelijke rol gespeeld. De inwoners van Zuid-Ossetië en Abchazië kregen bijvoorbeeld van de Russische overheid een Russisch paspoort, zodat Rusland te allen tijden kon

¹⁸⁹ M. Lanskov en G. Areshidze, ‘Georgia’s year of turmoil’, *Journal of Democracy*, vol. 19 (2008) 154-168, aldaar 155-156.

¹⁹⁰ Jawad, *Democratic Consolidation in Georgia*, 9-10.

¹⁹¹ Cohen, ‘Shevardnadze’s journey’, 82.

ingrijpen onder het mom van de bescherming van de eigen Russische staatsburgers. Bovendien is vaak gesuggereerd dat Rusland de rebellerende groeperingen in de regio's militair ondersteunde door bijvoorbeeld wapens te leveren. Als reden voor Ruslands bemoeienis met de Georgische conflicten werd aangedragen dat Rusland haar invloed op de Kaukasus wilde behouden.¹⁹²

Tijdens het verdere presidentschap van Shevardnadze bleef het relatief rustig in Abchazië en Zuid-Ossetië. Een reden hiervoor was zonder meer de verbeterde relatie met Rusland. Rusland koos bij de terugkomst van Gamsakhurdia partij voor Shevardnadze, omdat Shevardnadze een meer pro-Russische koers zou voeren dan de nationalist Gamsakhurdia. Het gegeven dat Shevardnadze, in ruil voor de stabiliteit in het land, de afvallige regio's meer autonomie had gegeven kwam hem wel op binnenlandse kritiek te staan. Met de Sovjetjaren nog vers in het geheugen was er grote angst dat Georgië binnen de Russische invloedssferen zou blijven.¹⁹³ Deze gedachte kreeg bevestiging toen Georgië in 1994 lid werd van de Gemeenebest van Onafhankelijke Staten, het samenwerkingsverband van voormalige Sovjetstaten waar Oekraïne ook lid van was.¹⁹⁴

Een jaar na de toetreding tot de Gemeenebest van Onafhankelijke Staten kwam de eerste populariteitstest voor Shevardnadze. Op 5 november 1995 vonden namelijk presidentsverkiezingen plaats. Door de verkiezing kreeg Georgië voor het eerst sinds het uitbreken van de verschillende crisissen een nieuwe president, want na de val van Gamsakhurdia was er geen president voor hem in de plaats gekomen. De verkiezingen werden overschaduwd door een mislukte moordaanslag op Shevardnadze in de zomer van 1995. Als reactie hierop liet Shevardnadze enkele van zijn tegenstanders arresteren. De verkiezingen werden uiteindelijk met 70 procent van de stemmen gewonnen door Shevardnadze, die zich nu officieel president van Georgië mocht noemen.¹⁹⁵

Onder het presidentschap van Shevardnadze groeide Georgië uit tot een semi-autoritair regime, vergelijkbaar met Oekraïne onder president Kuchma.¹⁹⁶ Voor Shevardnadze gold dat hij zich per jaar autoritairder ging gedragen. In het begin van zijn presidentschap leek hij nog bereid te zijn om bepaalde condities voor democratische instituties te creëren. Het populairste televisiestation in Georgië, Rustavi-2, kon bijvoorbeeld vrij van overheidsingrijpen opereren en het nieuws op een relatief objectieve manier presenteren.¹⁹⁷

Hoewel dat de beginjaren van het presidentschap van Shevardnadze niet zijn slechtste jaren waren, kende Georgië nog allerlei kenmerken van een zwakke staat. De overheid en de politie werden bijvoorbeeld geteisterd door corruptie, het land was bijna failliet, een groot deel van de bevolking had gebrek aan primaire voorzieningen als water, elektriciteit en gas, en het leger was klein,

¹⁹² Lanskov en Areshidze, 'Georgia's year of turmoil', 154-156.

¹⁹³ C. H. Fairbanks, 'Georgia's Soviet Legacy', *Journal of Democracy*, vol. 21 (2010) 144-151, aldaar 149.

¹⁹⁴ Commonwealth of Independent States (CIS), *About Commonwealth of Independent States*, bron: (www.cisstat.com) laatst bezocht op 7 april 2011.

¹⁹⁵ Lanskov en Areshidze, 'Georgia's year of turmoil', 157.

¹⁹⁶ V. Bunce en S. Wolchik, 'A Regional Tradition: The Diffusion of Democratic Change under Communism and Postcommunism', in: V. Bunce, M. McFaul, K. Stoner-Weis (eds.), *Democracy and Authoritarianism in the Postcommunist World*, (Cambridge 2010) 30-58, aldaar 33.

¹⁹⁷ McFaul, 'Transition from Postcommunism', 7-8.

gedemoraliseerd na alle conflicten en het materiaal van het leger was verouderd. Bovendien was de partij van Shevardnadze, de Burgerunie, de enige serieus overgebleven politieke partij van het land. De Burgerunie maakte zodoende in alle overheidslagen de dienst uit.¹⁹⁸

Het jaar 1998 was weer een onrustig jaar voor Georgië. In Abchazië namen de gevechten toe en werd er voor een tweede keer een moordaanslag op Shevardnadze gepleegd. De jaren 1999 en 2000 stonden in het teken van nationale verkiezingen. In 1999 waren er parlementsverkiezingen die door de partij van Shevardnadze met een ruime meerderheid werden gewonnen. De parlementsverkiezingen werden overschaduwed door fraude en intimidatie van tegenstanders van Shevardnadze. De verkiezingen waren andermaal een bewijs van het autoritaire karakter van Georgië onder de leiding van Shevardnadze.¹⁹⁹

In 2000 stonden nieuwe presidentsverkiezingen gepland. Het was niet de vraag of Shevardnadze zou winnen, maar met hoeveel procent van de stemmen hij zou winnen. Van eerlijke kansen voor tegenkandidaten was geen sprake en Shevardnadze won de verkiezingen met bijna 80 procent van de stemmen. De fraudeleuze praktijken van Shevardnadze en zijn regering kwam hem echter wel op steeds meer kritiek te staan. Het commerciële televisiestation Rustavi-2 keerde zich in deze periode tegen Shevardnadze. Het programma '60 minuten' van Rustavi-2 benoemde de wijdverspreide corruptie binnen de Georgische overheid meerdere keren. En het satirische televisieprogramma 'Dardubala' maakte een karikatuur van Shevardnadze.²⁰⁰

Rustavi-2 en andere media hadden in Georgië in het postcommunistische tijdperk relatief vrij en open kunnen werken. Maar Shevardnadze zag zijn machtsbasis in gevaar komen door de kritiek van Rustavi-2. Door een serie belastingmaatregelen probeerde Shevardnadze Rustavi-2 in financiële problemen te brengen. Daarnaast werd het voor journalisten gevaarlijker om hun werk te doen. Het trieste voorbeeld was de dood van de populaire anchorman van het nieuws, Giorgi Sanaia, die in juli 2001 in zijn appartement werd doodgeschoten. De dader bleek een ambtenaar van het ministerie van Binnenlandse Zaken te zijn.²⁰¹

De moord op Sanaia was volgens velen het gevolg van zijn berichtgeving over de corruptie binnen de overheid. Zijn dood zorgde voor protesten in de straten van Tbilisi en duizenden mensen bezochten zijn begrafenis. Ondanks de ongunstige werkomstandigheden bleef Rustavi-2 zich verzetten tegen Shevardnadze. En de steun voor het televisiestation nam alleen maar toe. Belangrijke overheidsfunctionarissen betuigden bijvoorbeeld openlijk steun aan Rustavi-2. De twee belangrijkste

¹⁹⁸ Lanskov, en Areshidze, 'Georgia's year of turmoil', 156.

¹⁹⁹ J. Devdariani, 'Georgia: Rise and Fall of the Façade Democracy', *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, vol. 12 (2004) 79-115, aldaar 99-101.

²⁰⁰ McFaul, 'Transition from Postcommunism', 12.

²⁰¹ C. Welt, 'Georgia's Rose Revolution: From Regime Weakness to Regime Collapse', in: V. Bunce, M. McFaul, K. Stoner-Weis (eds.), *Democracy and Authoritarianism in the Postcommunist World*, (Cambridge 2010) 155-188, aldaar 161.

functionarissen waren Saakashvili en Zurab Zhvania. Saakashvili was na de presidentsverkiezingen van 2000 minister van justitie geworden en Zhvania was sinds 1995 de voorzitter van het parlement.²⁰²

Volgens Saakashvili kon de strijd met wat hij noemde ‘de politieke cultuur van corruptie in Georgië’, niet onder leiding van Shevardnadze gewonnen worden. Zhvania trad af na een studentenprotest tegen overheidsbemoeden met Rustavi-2. Hij deelde de mening van de studenten over de schandalige manier waarop journalisten van Rustavi-2 het werk onmogelijk werd gemaakt. In 2003 kreeg Rustavi-2 ondersteuning van twee nieuwe onafhankelijke televisiemaatschappijen, ‘Imedi’ en ‘Mze’. De drie maatschappijen fungeerden dat jaar tijdens de Rozenrevolutie als platform voor de anti-regeringsdemonstranten.²⁰³

In Georgië was de regering onder Shevardnadze gecriminaliseerd en corrupt geraakt. De bevolking moest het doen met minimale sociale voorzieningen en het ontbrak veel mensen aan gas en elektriciteit. Daarnaast waren ‘oude’ spanningen in afvallige regio’s nog altijd een bron van veel onrust. Het beste bewijs dat de spanningen nog niet waren opgelost werd in 2001 geleverd in Abchazië toen een helikopter van de Verenigde Naties werd neergehaald door opstandelingen. Bij de aanslag kwamen negen mensen om het leven.²⁰⁴

In de hoofdstad Tbilisi kwamen in november 2003 de spanningen tussen onafhankelijke media en opgestapte politici enerzijds, en Shevardnadze en zijn aanhangers anderzijds, tot een escalatie. Op 2 november 2003 stonden nieuwe parlementsverkiezingen gepland. Voor de eerste keer sinds zijn benoeming tot leider van het land in 1993 kreeg Shevardnadze bij verkiezingen met serieuze politieke tegenstand te maken. Zijn belangrijkste tegenstander was zijn eigen voormalige minister van Justitie, Saakashvili. Deze had na zijn aftreden in 2001 een eigen politieke partij, de ‘Verenigde Nationale Beweging’, opgericht; een partij met nationalistische sentimenten. Het doel van de Verenigde Nationale Beweging was om via het parlement grote politieke veranderingen in Georgië door te voeren. De strijd tegen corruptie stond voorop, maar Saakashvili maakte in aanloop naar de verkiezingen ook naam met de verkiezingsleus ‘Georgië zonder Shevardnadze’.²⁰⁵

In aanloop naar de verkiezingen sloot Saakashvili met de twee andere belangrijke oppositieleiders Zhvania en Nino Burjanadze een politieke alliantie tegen Shevardnadze. Burjanadze had Zhvania als voorzitter van het parlement opgevolgd, maar brak in 2003 met het regime omdat ze een prowesterse politieke koers met Georgië wilde voeren. Samen met Zhvania had Burjanadze een eigen partij genaamd ‘Burjanadze-Democraten’ opgericht. De verenigde oppositie van de oud-partijgenoten van Shevardnadze zorgde ervoor dat de partij van Shevardnadze verzwakt aan de parlementsverkiezingen begon. De oppositie kon bovendien ongestoord te werk gaan en Shevardnadze in de media bekritisieren. Het lukte Shevardnadze niet om in de periode voor de verkiezingen de

²⁰² Welt, ‘Georgia’s Rose Revolution’, 157-158.

²⁰³ Ibidem, 157-162.

²⁰⁴ United Nations, *Peacekeeping, Missions, Past, Unomig, Background*, bron: (www.un.org) laatst bezocht op 18 april 2011.

²⁰⁵ Devdariani, ‘Georgia: Rise and Fall’, 99-102.

vrijheid van meningsuiting van de oppositie te belemmeren. Bovendien was het goede nieuws voor Georgië dat de verkiezingscampagne niet ontsierd werd door gewelddadigheden in de afvallige regio's.²⁰⁶

De Rozenrevolutie

Ondanks het feit dat de oppositie een sterk front tegen Shevardnadze vormde, kon niet voorkomen worden dat een alliantie van Shevardnadze-gezinde partijen de vierde parlementsverkiezingen sinds de onafhankelijkheid won. Al snel volgden berichten van grootschalige fraude als oorzaak voor Shevardnadzes overwinning. De oppositie onder leiding van Saakashvili legde zich daarom niet neer bij een nederlaag en begon publieke protesten tegen de verkiezingsuitslag. Deze protesten mondden uit in de zogenaamde Rozenrevolutie, de naam 'rozen' moest verwijzen naar het vreedzame karakter van de protesten.²⁰⁷

Aan de hand van de rapporten van de OVSE, wordt duidelijk hoe de parlementsverkiezingen van 2 november 2003 konden uitgroeien tot het begin van een revolutie tegen president Shevardnadze. De OVSE concludeerde als waarnemer van de parlementsverkiezingen dat de verkiezingen oneerlijk waren verlopen. Op systematische wijze was er fraude gepleegd. De klachten van de oppositie waren gerechtvaardigd.²⁰⁸

De problemen begonnen al voor de verkiezingen. De Burgerunie van Shevardnadze had samen met enkele kleinere partijen de alliantie 'Voor Nieuw Georgië' opgericht. Tijdens de campagne kon de alliantie op steun van verschillende overheidsdiensten rekenen. Ambtenaren werden bijvoorbeeld ingezet om de alliantie te ondersteunen en waar nodig stemmers te intimideren. Bovendien koos de staatstelevisie de kant van Shevardnadze. Door sommige pro-Shevardnadze media werd Saakashvili zelfs vergeleken met Adolf Hitler.²⁰⁹

Op de verkiezingsdag constateerde de OVSE verschillende onregelmatigheden. Ongeldige stemlijsten waren bijvoorbeeld een groot probleem. Stemmers kregen daardoor een onvolledig overzicht van de participerende politieke partijen. Een ander probleem was dat bij een kleine tien procent van de stembureaus kiezers meerdere keren op dezelfde partij konden stemmen. Daarnaast werden op sommige locaties in het land stembussen vernietigd. Er waren meldingen van incidenten waar Georgische waarnemers bij stembureaus gedwongen waren om stembussen te vernietigen terwijl ze onder schot werden gehouden. In totaal werd melding gemaakt van acht geweldsincidenten bij de

²⁰⁶ Welt, 'Georgia's Rose Revolution', 158-161.

²⁰⁷ *NRC Handelsblad*, Georgië ziet de rozenrevolutie verwelken 'Saakasjvili is overmoedig, met chaos als gevolg'; president Saakasjvili kan de noodtoestand nog 15 dagen handhaven, 10 november 2007.

²⁰⁸ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Parliamentary Elections 2 November 2003* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

²⁰⁹ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Parliamentary Elections 2 November 2003* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

stembureaus. Daarnaast werden kiezers geïntimideerd door lokale overheidsfunctionarissen en politieagenten die in de stembureaus aanwezig waren om de keuzes van kiezers te beïnvloeden.²¹⁰

In de ochtend van 3 november 2003 werden de eerste onofficiële uitslagen gemeld. Om de onafhankelijkheid en eerlijkheid van de parlementsverkiezingen te garanderen waren twee kiescommissies ingesteld. Beide commissies droegen volgens de OVSE bij aan de fraude door extra stemmen aan de alliantie van Shevardnadze toe te kennen. Het meest opvallende aan deze twee commissies was het gegeven dat zij op 3 november een verschillende uitslag presenteerden. Volgens de ene commissie had ‘Voor Nieuw Georgië’ van Shevardnadze gewonnen, maar volgens de andere kiescommissie had de ‘Verenigde Nationale Beweging’ van Saakashvili gewonnen. De officiële uitslag zou uiteindelijk de overwinning van Shevardnadze erkennen en de overwinning van Saakashvili en zijn aanhangers verwerpen.²¹¹

De alliantie tussen de oppositiepartijen de ‘Verenigde Nationale Beweging’ en de ‘Burjanadaze-Democraten’ had op de verkiezingsdag haar eigen overwinning geclaimd. Daarnaast uitten de leiders van beide partijen hun twijfel over het verloop van de verkiezingen. Nadat op 3 november de eerste uitslagen bekend werden gemaakt, verhardde de toon van de oppositie tegen de regering. Een dag later, op 4 november, organiseerde de alliantie protesten in Tbilisi. Andere oppositiepartijen deden nog niet mee met de protesten.²¹²

De demonstraties werden feller toen op 6 november de voor de oppositie ongeloofwaardige resultaten van de regio Adzjarië gepubliceerd werden. In Adzjarië had president Shevardnadze een klinkende overwinning geboekt. De protesten begonnen zich daardoor te verspreiden van de hoofdstad Tbilisi naar andere gebieden in het land. In Tbilisi bleven de demonstranten een week lang voor het parlement demonstreren. De demonstranten hadden in eerste instantie het doel om de uitslag van de parlementsverkiezingen ongeldig te laten verklaren, maar ze begonnen nu ook het vertrek van Shevardnadze te eisen. De frauduleuze praktijken tijdens de verkiezingen toonden volgens de demonstranten de ware aard van Shevardnadze die Georgië als dictator bestuurde.²¹³

Een belangrijke datum voor de demonstranten was 8 november. Tot dan toe waren de demonstranten met een relatief kleine groep van ongeveer 5.000 mensen geweest. Saakashvili had in de eerste week na de verkiezingen een aantal keren zijn aanhangers opgeroepen om te blijven demonstreren tot dat Shevardnadze de uitslag zou herroepen. Hier werd echter niet massaal gehoor aan

²¹⁰ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Parliamentary Elections 2 November 2003* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

²¹¹ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Parliamentary Elections 2 November 2003* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

²¹² The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Parliamentary Elections 2 November 2003* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

²¹³ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Parliamentary Elections 2 November 2003* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

gegeven. Pas op 8 november was de eerste grote demonstratie met ongeveer 20.000 mensen. Een belangrijke aanjager om meer mensen de straat op te krijgen was de jongerenorganisatie ‘*Kmara*’ (Genoeg). De rol van ‘*Kmara*’ was te vergelijken met de rol van de jongerenorganisatie ‘*Pora*’ in Oekraïne tijdens de Oranjerevolutie.²¹⁴

De dag na de eerste grote demonstratie vond een eerste overleg tussen Shevardnadze en Saakashvili plaats. Tijdens het overleg had Saakashvili geëist dat zijn alliantie tot winnaar van de parlementsverkiezingen zou worden uitgeroepen. Shevardnadze was niet bereid om de eis van Saakashvili in te willigen en het overleg tussen de twee belangrijkste politici mislukte daardoor. Het gevolg was dat Saakashvili terug de straat op ging om de demonstraties voort te zetten.

De volgende grote demonstratie vond plaats op 14 november. Toen de betogers zich in Tbilisi naar het werkgebouw van president Shevardnadze verplaatsten. Steeds duidelijker werd dat de betogers het doel hadden om een einde aan het presidentschap van Shevardnadze te maken. De steun voor dit doel groeide ook binnen verschillende overheidsdiensten. De dagen voor het grote protest van 14 november werd door verschillende overheidsfunctionarissen dreigende taal tot de demonstranten gesproken. Wanneer de protesten niet snel zouden stoppen, dan bestond het gevaar dat de politieagenten niet langer geweld zouden schuwen om de situatie in Tbilisi onder controle te krijgen. Op 14 november maakte de minister van Binnenlandse Zaken, Koba Narchemashvili, echter bekend dat het gebruik van geweld door de politie onacceptabel zou zijn. Daarnaast trokken de veiligheidsdiensten zich grotendeels terug uit de straten in Tbilisi; een teken dat de balans langzaam de kant van de betogers op sloeg.²¹⁵

Op 18 november roerden de aanhangers van Shevardnadze zich nog eenmaal in een tegendemonstratie in Tbilisi. De demonstratie was echter op veel kleinere schaal dan de demonstraties van de oppositie op 8 en 14 november. Vier dagen later escaleerde de situatie toen anti-regeringsbetogers onder leiding van Saakashvili het parlement bestormden. De dag daarvoor was de alliantie van Shevardnadze, ‘Voor Nieuw Georgië’, na een hertelling van de stemmen nogmaals tot winnaar uitgeroepen.²¹⁶

Doordat de overwinning van Shevardnadze bevestigd werd, gaven de betogers de hoop op snelle veranderingen en het vertrek van Shevardnadze op. De woede van de bevestiging van de verkiezingsuitslag van de dag daarvoor leidde tot de bestorming van het parlement. Op dat moment was Shevardnadze net bezig met een toespraak tot de leden van het parlement. Toen de eerste betogers het parlement binnendrongen, werd de president door zijn veiligheidsdiensten uit het gebouw geleid. Toen de betogers het parlement onder controle hadden, hield Saakashvili een toespraak waarin hij

²¹⁴ Bunce en Wolchik, ‘Democratization by Elections?’, 101.

²¹⁵ Welt, ‘Georgia’s Rose Revolution’, 174-175.

²¹⁶ Ibidem, 155-156.

meldde dat de ‘fluwelen’ revolutie vreedzaam zou aflopen. Shevardnadze riep als tegenreactie de noodtoestand in Georgië uit.²¹⁷

De noodtoestand werd echter niet door de ordetroepen uitgevoerd. Het hoofd van de Nationale Veiligheidsraad, Tedo Japaridze, liet in een reactie weten dat een noodtoestand moreel onacceptabel was. Bij een noodtoestand zou het verboden zijn om te protesteren en samen te scholen, degenen die zich daar niet aan zouden houden konden gearresteerd worden. Binnen de veiligheidsdiensten van de overheid bestond de angst dat het uitroepen van de noodstand tot een bloedbad zou leiden. Vanuit de politie en het leger kwamen berichten dat een grote groep zou weigeren om de noodstand uit te voeren.²¹⁸

De opstelling van de veiligheidsdiensten toonde aan dat het gezag van Shevardnadze steeds verder onder druk kwam te staan. Door de bestorming van het parlement kwamen de ontwikkelingen in een stroomversnelling, met als hoogtepunt het aftreden van Shevardnadze op 23 november. Shevardnadze was tot de conclusie gekomen dat het een kwestie van tijd zou zijn voordat de oppositie hem zou afzetten. Bij zijn afscheid meldde Shevardnadze dat hij zijn volk ‘nooit heeft willen verraden’ en dat hij ‘voor de rust in het land’ besloten had om zijn presidentschap neer te leggen. Om de rust in Georgië te bewaren werd Shevardnadze een vrije aftocht geboden en werd hij niet gearresteerd voor de fraude bij de verkiezingen.²¹⁹

Saakashvili en zijn aanhangers hadden de strijd met Shevardnadze gewonnen en de revolutie was in vergelijking met de coup in 1992 tegen Gamsakhurdia vreedzaam verlopen. De parlementsverkiezingen werden uiteindelijk ongeldig verklaard omdat het, door de grootschalige fraude, onmogelijk was om te achterhalen welke keuzes de bevolking had gemaakt. Het Hoger Gerechtshof van Georgië besloot om eerst nieuwe presidentverkiezingen uit te schrijven voor 4 januari 2004. De parlementsverkiezingen werden gepland voor 28 maart 2004.²²⁰

De Georgische Rozenrevolutie rekende af met een inefficiënt, gecriminaliseerd en corrupt regime. Shevardnadze en zijn partij waren niet alleen impopulair onder de bevolking, maar ook slecht georganiseerd en impopulair bij verschillende overheidsdiensten.²²¹ Dat de revolutie heeft kunnen slagen komt door verschillende factoren. Eén van de belangrijkste redenen was de aanwezigheid van Saakashvili als leider van het verzet. Saakashvili had zijn opleiding genoten in het buitenland, was sterk verwesterd en sprak vloeiend Engels. Shevardnadze was met zijn Sovjet-achtergrond een duidelijke tegenpool van Saakashvili. In veel opzichten stond Saakashvili symbool voor het

²¹⁷ Welt, ‘Georgia’s Rose Revolution’, 176-177.

²¹⁸ Ibidem, 177.

²¹⁹ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Parliamentary Elections 2 November 2003* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

²²⁰ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Parliamentary Elections 2 November 2003* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

²²¹ Welt, ‘Georgia’s Rose Revolution’, 187.

toekomstbeeld dat veel Georgiërs hoopten te bereiken. Daarnaast groeide tijdens de revolutie de steun voor Saakashvili door zijn welbespraaktheid en zijn vreedzame boodschap.²²²

Door zijn westerse opvattingen kon Saakashvili op de steun van Europese landen en de Verenigde Staten rekenen. De Verenigde Staten hadden op de achtergrond het regime van Shevardnadze onder druk gezet om de verkiezingen democratisch te laten verlopen, hetgeen dus niet was gelukt. Gedurende de dagen na de verkiezingen voerden de Verenigde Staten de druk op Shevardnadze verder op door zijn beleid openlijk te bekritisieren. Volgens de Verenigde Staten luisterde Shevardnadze niet naar de wil van de bevolking. Over de kritiek van de Verenigde Staten werd uitgebreid bericht in de Georgische media. De implicatie van de kritiek van de Verenigde Staten was voor de bevolking van Georgië duidelijk: de Verenigde Staten steunden niet langer het regime van Shevardnadze. Hoewel het optreden van de Verenigde Staten geen beslissende invloed had, droeg het wel bij aan de verzwakking van de positie van Shevardnadze in de Georgische samenleving.²²³

Shevardnadzes machtsbasis was al voor de verkiezingen afgenomen door het overstappen naar de oppositie van leidinggevende figuren als Zhvania en Burjanadze, en in een eerder stadium van Saakashvili. Toen na de verkiezingen bleek dat Japaridze en grote delen van het leger en de politie weigerden om Shevardnadze nog langer te gehoorzamen, was de positie van Shevardnadze niet meer te houden.²²⁴

Over de rol van de media binnen de Georgische politiek is al geschreven. Door de relatief open media was het voor oppositie mogelijk om, de staatmedia nagelaten, hun stem op de televisie, op de radio, op het internet of in de kranten te laten horen. Bovendien koos het belangrijkste televisiestation, Rustavi-2, tijdens de revolutie openlijk de kant van Saakashvili. Rustavi-2 deed dagelijks uitgebreid verslag van de demonstraties.²²⁵

Een andere belangrijke factor voor het succes van de Rozenrevolutie was de samenwerking tussen de verschillende oppositiepartijen. Doordat Zhvania, Burjanadze en Saakashvili goed samenwerkten, ondanks het feit dat ze verschillende partijen vertegenwoordigden, was er voor het eerst sinds het aantreden van Shevardnadze in 1992 een reëel alternatief voor de kiezers. Bovendien kozen Zhvania en Burjanadze, toen bleek dat zij de parlementsverkiezingen niet zouden winnen, onvoorwaardelijk de kant van Saakashvili. De alliantie tussen de drie was vergelijkbaar met de Oranjecoalitie in Oekraïne met Timosjenko en Joesjtsjenko.²²⁶

Een belangrijk verschil met de Oranjecoalitie was dat de Rozencoalitie bij de demonstraties de eerste dagen op minder steun konden rekenen. Op de meeste dagen tussen de verkiezingsdag van 2 november en het vertrek van Shevardnadze op 23 november, waren er niet meer dan 5000 mensen die tegen de verkiezingsuitslag demonstreerden. Alleen op 8, 14 en 22 november waren er grote

²²² Welt, 'Georgia's Rose Revolution', 156.

²²³ Ibidem, 183-186.

²²⁴ Ibidem, 177-178.

²²⁵ Bunce en Wolchik, 'A Regional Tradition', 40-41.

²²⁶ McFaul, 'Transition from Postcommunism', 14-15.

demonstraties. Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat Georgië veel minder inwoners heeft dan Oekraïne en dat Tbilisi een kleinere stad is dan Kiev. Maar het geeft wel aan dat de bereidwilligheid onder de bevolking om tegen het regime te protesteren in eerste instantie kleiner was dan in Oekraïne.²²⁷

Hoewel de groep ‘volhouders’ die dagelijks de straat opging in Georgië kleiner was, was deze wel radicaler dan de demonstranten in Oekraïne. De belangrijkste leider van de Oranjerevolutie, Joesjtsjenko, wilde niet verdergaan dan vreedzame protesten op het Onafhankelijkheidsplein in Kiev. Tijdens de Rozenrevolutie was het Saakashvili persoonlijk die besloot om het parlement met de betogers te bestormen; een gevaarlijk besluit dat de veiligheid van de betogers op het spel zette. Daarnaast was het eenmansbesluit van Saakashvili een groot tactisch risico, want als een deel van de oppositie had geweigerd om mee naar binnen te stormen dan had de actie de verenigde oppositie onder druk gezet.²²⁸

Politieke ontwikkelingen tijdens het transitieproces

De Rozenrevolutie had aangetoond dat Georgië op democratisch gebied een hoopvolle toekomst tegemoet ging. Het leger had zich niet laten misbruiken om de bevolking te onderdrukken. De media konden openlijk berichten over de politieke ontwikkelingen. De oppositie werkte zonder ruzies samen en president Shevardnadze was op een vreedzame manier vertrokken.²²⁹ De eerste belangrijke gebeurtenis na de Rozenrevolutie waren de presidentverkiezingen van 4 januari 2004. Toen Saakashvili bekend maakte dat hij kandidaat was, waren de verkiezingen eigenlijk al beslist. Zijn bondgenoten tijdens de revolutie, Zhvania en Burjanadze, ondersteunden zijn kandidatuur en andere oppositiepartijen hadden eigenlijk te weinig tijd om serieuze tegenkandidaten te selecteren. De verkiezingen werden daardoor met eclatant verschil van 96,3 procent van de stemmen door Saakashvili gewonnen.²³⁰

De OVSE oordeelde dat de verkiezingen enkele incidenten daargelaten democratisch waren verlopen. Dat Saakashvili met een absurd verschil kon winnen was verontrustend maar gezien de campagne logisch te verklaren. In de maand na het vertrek van Shevardnadze was namelijk slechts op kleine schaal campagne gevoerd. Het was eigenlijk voor iedereen inclusief de tegenkandidaten duidelijk dat Saakashvili na de revolutie een held was geworden die niet was te verslaan. Door de afwezigheid van een competitieve strijd voor het presidentschap en door de korte campagneperiode waren de presidentsverkiezingen geen echte test voor Georgië na de Rozenrevolutie geweest. De

²²⁷ Welt, ‘Georgia’s Rose Revolution’, 155-156.

²²⁸ McFaul, ‘Transition from Postcommunism’, 10,

²²⁹ Lanskov en Areshidze, ‘Georgia’s year of turmoil’ 157.

²³⁰ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Extraordinary Presidential Elections 4 January 2004* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

parlementsverkiezingen van 28 maart zouden volgens de OVSE een betere indicator voor de toekomst van Georgië zijn.²³¹

Ondanks de democratische potentie van Georgië was een van de belangrijkste problemen nog altijd niet opgelost, en dat waren de sluimerende conflicten in de afvallige regio's. In zijn inauguratietoespraak benadrukte Saakashvili dat hij van Georgië een sterkere staat wilde maken. In een verbrokkeld land zou dit onmogelijk zijn. Om de staat effectiever en sterker te maken moest daarom meer verbondenheid tussen alle regio's in Georgië komen. Dit doel kon volgens Saakashvili alleen bereikt worden door meer centralisatie van de macht, anders gezegd meer gehoorzaamheid van de regio's ten opzichte van Tbilisi. Het gevaarlijkste aan zijn toespraak was dat hij ook het middel voor zijn doelen noemde, namelijk het leger.²³²

Tijdens de campagne had Saakashvili de belofte gemaakt dat hij vreedzame onderhandelingen zou starten met de separate regio's Abchazië, Zuid-Ossetië en het autonome Adzjarië. Dat de spanningen nog aanwezig waren bleek tijdens de presidentsverkiezingen. In Abchazië en Zuid-Ossetië waren de verkiezingen geboycot en in Adzjarië was de opkomst zeer laag. De nieuwe held van Georgië, Saakashvili, werd in deze regio's met argusogen gevolgd omdat Saakashvili in zijn politiek duidelijk nationalistische sentimenten vertoonde.²³³

Het was daarom ook niet vreemd dat twee maanden na zijn benoeming de eerste problemen in de regio's, in dit geval in Adzjarië, zich voordeden. President Saakashvili wilde een bezoek aan Adzjarië brengen maar werd de toegang tot het autonome gebied ontzegd. Adzjarië had nooit naar volledige onafhankelijkheid gestreefd maar had zich ondertussen weinig van het gezag uit Tbilisi aangetrokken. Het bezoek weigeren van een president ging Saakashvili echter te ver. Als reactie daarop besloot de president om het Georgische leger in verhoogde staat van paraatheid te brengen. Door middel van een economische blokkade wist Saakashvili Adzjarië weer in het gareel te krijgen en een gewapend conflict te voorkomen.²³⁴

Naast de ruzie met Adzjarië kreeg Saakashvili ook te maken met de economische erfenis van zijn voorganger Shevardnadze. De staatskas was leeg en veel Georgiërs leefden onder de armoedegrens. Dat Saakashvili een jurist was en geen econoom bleek al in de eerste weken van zijn presidentschap, want van een economisch plan om de armoede te bestrijden was geen sprake. De frustraties over de economische chaos onder Shevardnadze waren echter dusdanig groot dat het volgens de publieke opinie onder Saakashvili niet veel slechter kon gaan.²³⁵

²³¹ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Extraordinary Presidential Elections 4 January 2004* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

²³² C. H. Fairbanks, 'Revolution Reconsidered', *Journal of Democracy*, vol. 18 (2007) 42-57, aldaar 48.

²³³ Fairbanks, 'Revolution Reconsidered', 49-50.

²³⁴ *Trouw*, Oude ruzie op kookpunt in Georgië; President Saakashvili stuit op groep gewapende Adzjariërs, 15 maart 2004.

²³⁵ *Trouw*, 'Storm' Saakashvili stevent af op alleenheerschappij, 27 maart 2004.

Door de frustraties over Shevardnadze kon Saakashvili in zijn eerste periode als president op grote steun van de bevolking rekenen, de separate regio's uitgezonderd. De parlementsverkiezingen waren daarom niet meer dan een formaliteit voor de partij van Saakashvili. Er werd net als voor de presidentsverkiezingen van januari 2004 maar op kleine schaal campagne gevoerd. Verschillende oppositiepartijen klaagden over een gebrek aan geld om campagne te voeren. Doordat de partijen van Saakashvili en Zhvania en Burjanadze voor de verkiezingen samen waren gegaan, was er één groot politiek machtsblok ontstaan waar andere partijen niet tegen op konden. President Saakashvili had Zhvania tot premier benoemd en had Burjanadze haar plaats als voorzitter van het parlement teruggegeven. De alliantie tussen de drie belangrijkste politici van de Rozenrevolutie was daardoor alleen maar sterker geworden.²³⁶

De overwinning met 66,2 procent van de stemmen voor de combinatie 'de Nationale Beweging – de Democraten' was geen verrassing. De tweede partij tijdens de verkiezingen was de 'Industriëlen - Nieuw-Rechts' die 7,5 procent van de stemmen haalde en daarmee net boven de kiesdrempel van 7 procent wist uit te komen.²³⁷ Een andere opvallende partij was de Vrijheidspartij van Konstantine Gamsakhurdia, de zoon van de overleden president Gamsakhurdia. De Vrijheidspartij wilde dat er rechtvaardiger met het verleden werd omgegaan en wees vooral op de positieve ontwikkelingen in Georgië in de periode van het postcommunistische tijdperk. Gamsakhurdias partij werd de vierde partij tijdens parlementsverkiezingen met 4,4 procent van de stemmen, maar haalde daarmee niet de kiesdrempel.²³⁸

Hoewel er nog niet aan de intenties van Saakashvili getwijfeld mocht worden, school er wel degelijk een gevaar in de monsteroverwinning van Saakashvili. Voor een gezonde democratie is een goede oppositie cruciaal. Maar door zijn overwinningen bij de presidentverkiezingen en de parlementsverkiezingen leek Saakashvili een soort alleenheerser over Georgië geworden. Het volk omarmde Saakashvili echter en de eerste verkiezingen waren onder hem redelijk democratisch verlopen. Bovendien was Saakashvili een populaire leider in het buitenland, in het bijzonder in West-Europa en de Verenigde Staten. Maar Saakashvili moest dit onvoorwaardelijke vertrouwen nu wel gaan waarmaken.²³⁹

In de maand mei braken er weer onrusten uit in Adzjarië. De Adzjarische leider Aslan Abasjidze liet drie bruggen aan de grens met de rest van Georgië opblazen. Volgens Abasjidze was het

²³⁶ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Partial Repeat Parliamentary Elections 28 March 2004* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

²³⁷ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Partial Repeat Parliamentary Elections 28 March 2004* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

²³⁸ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Partial Repeat Parliamentary Elections 28 March 2004* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

²³⁹ *De Volkskrant*, President zonder tegengeluid; Enorme verkiezingszege wekt angst voor machtsmisbruik Saakashvili, 30 maart 2004.

opblazen van de bruggen noodzakelijk om te voorkomen dat het Georgische leger de autonome provincie zou binnenvallen. Het klopte dat het Georgische leger in de buurt van de grens militaire oefeningen had gehouden. Maar volgens Saakashvili waren de oefeningen bedoeld om de oliepijpleidingen van het land in de toekomst te kunnen beschermen.²⁴⁰

Volgens Saakashvili was Abasjidze een ‘mini-Saddam’ die als een autoritaire vorst over zijn gebied heerste. Adzjarië was als doorvoerhaven van olie economisch belangrijk voor Georgië. Saakashvili wilde daarom het gezag in Adzjarië snel herstellen, een soort ‘tweede Rozenrevolutie’ was daarvoor nodig. De Nationale Beweging van Saakashvili en de jongerengroepering ‘*Kmara*’ mobiliseerden daarom demonstranten die op een vreedzame manier voor het vertrek van Abasjidze moesten zorgen. Abasjidze mobiliseerde op zijn beurt zijn troepen om de demonstranten in bedwang te houden en riep tevens de noodtoestand uit. Maar uiteindelijk vertrok Abasjidze na zware internationale druk vanuit de Verenigde Staten en Rusland, die een nieuwe burgeroorlog wilden verkomen.²⁴¹

Toen de rust in Adzjarië teruggekeerd leek, begonnen de problemen in Zuid-Ossetië. Saakashvili had het vertrek van Abasjidze als een persoonlijke overwinning ervaren en zag zijn kans schoon om ook de andere twee afvallige regio’s onder controle te krijgen. In tegenstelling tot Adzjarië waren Zuid-Ossetië en Abchazië geen autonome republieken binnen Georgië, terwijl beide gebieden juist wel onafhankelijk wilden worden. Saakashvili had beide regio’s op de Georgische Onafhankelijkheidsdag op 26 mei autonomie binnen Georgië aangeboden. Dit aanbod viel totaal verkeerd bij de regio’s, die zichzelf als onafhankelijke staten zagen.²⁴²

Wat in Adzjarië nog gelukt was om te voorkomen, ging in Zuid-Ossetië in de zomer van 2004 verkeerd. De spanningen waren dusdanig opgelopen dat het tot gevechten kwam tussen het Georgische leger en Zuid-Ossetische vrijheidsstrijders, waarbij aan beide kanten doden vielen. Een bijkomend probleem voor Saakashvili was dat de toenmalige president van Rusland, Poetin, zich met het conflict ging bemoeien. Poetin verklaarde een voorstander te zijn voor onafhankelijkheid voor Zuid-Ossetië en Abchazië en op te komen voor de belangen van de aanwezige bevolking bij ‘ongepaste acties’. Het is daarbij belangrijk om niet te vergeten dat veel inwoners van Zuid-Ossetië een Russisch paspoort hebben.²⁴³

Volgens Saakashvili was Rusland erop uit om een oorlog met Georgië te ontlokken. Rusland zou de opstandelingen in Zuid-Ossetië hebben bewapend en manschappen ter beschikking gesteld hebben. Het waren bovendien de Russen die verantwoordelijk waren voor de slachtoffers in het Georgische leger. Door de schuld bij de Russen te leggen, hoopte Saakashvili een opening tot

²⁴⁰ *NRC Handelsblad*, Azjariers blazen de verbindingen met Georgië op, 3 mei 2004.

²⁴¹ *Trouw*, Saakasjvili heeft Adzjarie hard nodig, 7 mei 2004.

²⁴² *Trouw*, Twistappel Zuid-Ossetie verdeelt Moskou en Tbilisi, 16 juli 2004.

²⁴³ *De Volkskrant*, Gevechten laaien op in Zuid-Ossetië; Poetin: Georgie dankt strijd aan ‘dom beleid’, 20 augustus 2004.

onderhandeling met de Osseten te behouden. Maar een oorlog met de Russen kwam daardoor juist dichterbij.²⁴⁴

Na de zomer werd een wapenstilstand gesloten tussen de strijders uit Zuid-Ossetië en het Georgische leger. Van onderhandelingen om voor vrede op lange termijn te zorgen was geen sprake. Integratie in de Georgische staat was voor de Zuid-Osseten onacceptabel en onafhankelijkheid van Zuid-Ossetië was voor Saakashvili onacceptabel. De sfeer in Zuid-Ossetië bleef daarom grimmig na de korte oorlog in de zomer van 2004.²⁴⁵

Op het terrein van het terugwinnen van de separate regio's had Saakashvili in zijn eerste jaar als president veel hinder ondervonden. Maar ook op andere gebieden ging het minder voorspoedig dan gehoopt. Ten eerste verloor Saakashvili in premier Zhvania een belangrijke bondgenoot. Zhvania was in februari 2005 om het leven gekomen bij een incident met een gaslek.²⁴⁶ Ten tweede lukte het nog niet om voor economische verbeteringen te zorgen. De werkloosheid en de staatschuld bleven groot. De ruzie met Rusland was bovendien niet bevorderend voor de economie geweest.²⁴⁷

Na het moeizame eerste jaar kreeg Georgië een 'steuntje in de rug' van de Amerikaanse president George Bush die een bezoek aan Tbilisi bracht. Bush werd met groot enthousiasme in de hoofdstad onthaald en sprak mooie woorden over de Georgiërs. Hij preeks hun moed om voor de binnenlandse democratie in actie te komen en noemde Georgië en de Rozenrevolutie 'een voorbeeld voor de vrijheidsstrijd in de regio en in de wereld'. Het belangrijkste voor Saakashvili was dat Bush onderstreepte dat hij Georgië moreel zou ondersteunen bij het oplossen van de conflicten in de separatistische regio's.²⁴⁸

Aan de andere kant werden de spanningen door Saakashvili nog verder opgedreven. Vanwege de Russische inmenging in de conflicten tussen Georgië en de afvallige regio's weigerde Saakashvili in te gaan op een uitnodiging van president Poetin om in 2005 de 60-jarige herdenking van de overwinning van de Sovjet-Unie op nazi-Duitsland bij te wonen. Gezien de spanningen van een jaar eerder in Zuid-Ossetië, een uitgewezen mogelijkheid om de banden met Rusland aan te halen. Maar Saakashvili hield principieel vol dat de problemen van een jaar eerder juist de schuld van de Russen waren.²⁴⁹

In zijn persoonlijke strijd met Moskou kon Saakashvili in mei 2005 een overwinning bijschrijven. De Russen besloten namelijk om hun twee overgebleven militaire bases in Georgië te sluiten. De terugtrekking van de troepen uit Georgië moest in 2008 zijn voltooid. De Russische minister van Buitenlandse Zaken, Sergei Lavrov, hoopte dat met de sluiting van de militaire bases de

²⁴⁴ *NRC Handelsblad*, President Georgie voorziet oorlog tegen Rusland, 24 augustus 2004.

²⁴⁵ *Trouw*, Georgie wil Zuid-Osseten binnenhouden; sluiting van smokkelmarkt voerde spanning op, 28 september 2004.

²⁴⁶ *NRC Handelsblad*, Georgie heeft een nieuwe premier, 18 februari 2005.

²⁴⁷ *NRC Handelsblad*, Georgie kan aandacht goed gebruiken; ruim een jaar na de rozenrevolutie gaat nog niet erg veel beter, 10 mei 2005

²⁴⁸ *NRC Handelsblad*, Bush: Georgië is een 'lichtend voorbeeld', 10 mei 2005.

²⁴⁹ *De Volkskrant*, Georgische president is dapper maar roekeloos, 12 mei 2005.

relatie tussen beide landen verbeterd zou worden. De Georgische minister van Buitenlandse Zaken, Salome Zoerabisjvili, toonde zich terughoudender. Volgens hem was met de sluiting van de bases slechts één van de onderwerpen in de problematische relatie tussen Rusland en Georgië afgehandeld. De vernedering van een Russische militaire basis op Georgisch grondgebied was nu wel voorbij. In de boodschap van Zoerabisjvili bleef ondanks de Russische toenadering een vijandige ondertoon zitten.²⁵⁰

In eigen land was de populariteit van Saakashvili inmiddels dalende. Er werden zelfs demonstraties tegen zijn beleid gehouden. Saakashvili zag zich genoodzaakt om ordetroepen in te zetten om de controle over de demonstraties te behouden. Dit besluit kwam hem op veel binnenlandse kritiek te staan. Het debat over het inzetten van de ordetroepen raakte zo oververhit dat parlementsleden van de regeringspartij met parlementsleden van de oppositie op de vuist gingen. Enkele dagen later toonde iedereen berouw. De regering liet daarnaast weten dat de ordetroepen zich aan de wet hadden gehouden en de oppositie beloofde het democratische gehalte van de regering scherp in de gaten te houden.²⁵¹

In de maanden januari en februari van 2006 raakte Georgië weer in conflict met Rusland, ditmaal was het onderwerp de gasleverantie van Rusland aan Georgië. In deze maanden nam de levering van gas vanuit Rusland met tweederde af doordat een belangrijke pijpleiding naar Georgië in Rusland was opgeblazen. Miljoenen Georgiërs kwamen daardoor enkele dagen zonder gas en licht te zitten, terwijl het kwik tot 25 graden onder nul daalde. Georgië kon uiteindelijk met Iran een akkoord bereiken voor een noodleverantie. Volgens Georgië waren de Russische autoriteiten zelf verantwoordelijk geweest voor het opblazen van de pijpleiding en was de actie als een provocatie tegen Georgië bedoeld. Volgens Saakashvili waren de Russen er bewust op uit om de onschuldige vrouwen en kinderen van Georgië te kwetsen omdat Georgië onder zijn leiding een westerse koers voer.²⁵²

Na de gasproblemen laaide de ruzie tussen de Russen en Georgiërs over Zuid-Ossetië weer op. In Zuid-Ossetië werd na de mini-oorlog van de zomer van 2004 de vrede bewaakt door zowel Russische als Georgische troepen. De Georgiërs begonnen in 2006 het vertrek van de Russische troepen te eisen om de regio binnen de eigen invloedssfeer te houden. De Georgiërs zagen liever een internationale troepenmacht komen.²⁵³ De Russen stuurden, uit angst voor het uitbreken van een nieuw gewapend conflict tussen de opstandelingen en het Georgische leger, juist 500 extra vreedstroepen. Het gevolg was dat de spanning tussen de vreedstroepen van de Russen en Georgiërs te snijden was.²⁵⁴

Saakashvili probeerde ondertussen haast te maken met de ‘hereniging’ van Abchazië met Georgië. De eerste actie was het binnentrekken van de Kodori-vallei om daarmee controle te krijgen

²⁵⁰ *De Volkskrant*, Rusland sluit bases in Georgië; akkoord is overwinning voor president Michail Saakasjvili, 31 mei 2005.

²⁵¹ *De Volkskrant*, Parlementariërs tonen berouw over vechtpartij, 5 juli 2005.

²⁵² *Trouw*, Georgië zwaarst getroffen in energiecrisis; Iran stuurt gas, 28 januari 2006.

²⁵³ *De Volkskrant*, Georgië wil Russen weg uit Zuid-Ossetië, 16 februari 2006.

²⁵⁴ *Trouw*, Georgië en Rusland maken ruzie over Zuid-Ossetië, 1 juni 2006.

over de belangrijkste handelsroute naar Abchazië. Het bezetten van de Kodori-vallei was als waarschuwing voor de opstandelingen in Abchazië bedoeld. Saakashvili wilde aantonen dat hij niet de totale controle over de regio was kwijtgeraakt. Bovendien, Georgië wilde haast maken met de hereniging van Abchazië omdat de angst bestond dat Rusland Abchazië als onafhankelijk land wilde erkennen. De Abchaziërs zagen de actie als een voorbereiding van een aanval op de regio.²⁵⁵

De confrontatiekoers tussen de Russen en de Georgiërs werd in het najaar van 2006 weer opgepakt. Als eerste werden veertien leden van de oppositie in Georgië opgepakt voor hoogverraad. De veertien zouden volgens de Georgische autoriteiten een staatsgreep tegen Saakashvili hebben willen plegen en zouden daarbij geholpen zijn door Rusland. Het tweede incident vond in Rusland plaats. De Russische autoriteiten stuurde 132 Georgiërs het land uit. De Georgiërs verbleven volgens de Russen illegaal in Rusland. Een groot deel van de weggestuurde Georgiërs had echter geldige werkvergunningen. De nieuwe Georgische minister van Buitenlandse Zaken, Gela Bezjoeasjvili, beschuldigde de Russen van een ‘milde etnische zuivering’. Het terugsturen van de Georgiërs was vooral een wraakactie omdat Georgië een week eerder vier Russische soldaten op verdenking van spionage had gearresteerd.²⁵⁶

Door alle conflicten met Rusland over de grensregio's zou bijna vergeten worden dat Saakashvili in eigen land de democratische belofte van de Rozenrevolutie nog moest inlossen. In het najaar van 2007 bleek dat de populariteit van Saakashvili verder dalende was. Er braken grote demonstraties tegen zijn beleid uit. De aanleiding voor protesten was de arrestatie van de voormalige minister van Defensie, Irakli Okroesjvili. De arrestatie gebeurde kort na een televisie-interview waarin Okroesjvili vertelde dat hij als minister van Saakashvili de opdracht zou hebben gekregen om politieke vijanden te mishandelen of zelfs te doden. De eigenaar van het televisiekanaal ‘Imedi’, Badri Patarkatsisjvili, zou bijvoorbeeld op een zwarte lijst hebben gestaan omdat hij de oppositie op zijn televisiekanaal teveel aan het woord liet. Daarnaast beschuldigde Oekroesjvili de president van betrokkenheid bij de dood van oud-premier Zhvania, die door een gaslek om het leven was gekomen.²⁵⁷

De beschuldigingen van Oekroesjvili werden maar door kleine groep geloofd, maar zijn arrestatie werd wel gezien als een politieke actie van Saakashvili om Oekroesjvili monddood te maken. Daarom kwamen er grote straatprotesten tegen de regering. Het gegeven dat Saakashvili stevast zijn tegenstanders ‘landverraders’ noemde, droeg bij aan de angst bij veel Georgiërs dat de

²⁵⁵ *NRC Handelsblad*, De Abchaziërs waken over hun lege land; Afgescheiden regio Abchazië voelt niets voor ‘hereniging’ met Georgië, 28 augustus 2006.

²⁵⁶ *Reformatorisch Dagblad*, Rusland zet 132 Georgiërs land uit; Georgische minister: Milde etnische zuivering, 7 oktober 2006.

²⁵⁷ *De Volkskrant*, ‘De angst is weer terug in Georgië’; Hardvochtig optreden tegen opposenten doet vragen rijzen over democratisch gehalte van de president, 1 oktober 2007.

president zich autoritairder ging gedragen. De oppositie had zich bovendien om Saakashvili serieuze politieke tegenstand te kunnen bieden verenigd in een beweging genaamd ‘Verenigd Georgië’.²⁵⁸

Het gevolg van Saakashvilis beleid ten aanzien van de binnenlandse oppositie was dat hij ook zijn steun in het buitenland zag afnemen. Want zowel de Amerikanen als de Europeanen begonnen te twifelen aan een eventueel NAVO-lidmaatschap van Georgië. Bovendien bekritiseerden ze Saakashvili op zijn binnenlandse politiek. Saakashvili beloofde daarop alle problemen vreedzaam op te lossen. In tegenstelling tot zijn uitspraken, vergrootte Saakashvili ondertussen de budgetten van het leger.²⁵⁹

Dat het moeilijk was om de binnenlandse problemen vreedzaam op te lossen, bleek in november 2007. Naar schatting tussen de 50.000 en 100.000 mensen hadden in het centrum van Tbilisi tegen het autoritaire beleid van Saakashvili gedemonstreerd. Met geweld en het uitroepen van de noodtoestand werd een einde gemaakt aan grootschalige protesten. Er werd gebruikgemaakt van waterkanonnen en traangas om de menigte uit elkaar te drijven, ongeveer 500 mensen raakten gewond door het optreden van de Georgische politie. Daarnaast werden enkele televisiezenders uit de lucht gehaald. De bekendste was het televisiekanaal ‘Imedi’.²⁶⁰

De protesten hadden wel effect. Geheel tegen de verwachtingen in schreef Saakashvili vervroegde presidentsverkiezingen uit. De presidentsverkiezingen werden gepland op 5 januari 2008. Vooraf was in ieder geval duidelijk dat Saakashvili niet eenzelfde eclatante overwinning als vier jaar terug zou behalen. Dit jaar kreeg hij ook serieuze concurrentie. De meest geduchte tegenkandidaat voor Saakashvili was wijnondernemer en parlamentslid Levan Gatsjetsjiladze, hij was de kandidaat van ‘Verenigd Georgië’. Daarnaast had ook Patarkatsisjvili, eigenaar van ‘Imedi’ zich kandidaat gesteld.²⁶¹

De campagne voorafgaande aan de verkiezingen was hevig gepolariseerd. Een gebrek aan vertrouwen, beschuldigingen van het gebruik van geweld, en speculaties over massademonstraties na de verkiezingen leidden tot een onrustige campagne. Hoewel Saakashvili voor de campagne enkele televisiezenders uit de lucht had gehaald, konden volgens de OVSE alle presidentskandidaten op eerlijke toegang tot de media rekenen. De aandacht voor de kandidaten verschilde wel per soort medium. Op de publieke televisie was de meeste aandacht voor Saakashvili en was de berichtgeving

²⁵⁸ *De Volkskrant*, ‘De angst is weer terug in Georgië’; Hardvochtig optreden tegen opposenten doet vragen rijzen over democratisch gehalte van de president, 1 oktober 2007.

²⁵⁹ *De Volkskrant*, ‘De angst is weer terug in Georgië’; Hardvochtig optreden tegen opposenten doet vragen rijzen over democratisch gehalte van de president, 1 oktober 2007.

²⁶⁰ *NRC Handelsblad*, Georgië ziet de rozenrevolutie verwelken ‘Saakashvili is overmoedig, met chaos als gevolg’; president Saakashvili kan de noodtoestand nog 15 dagen handhaven, 10 november 2007.

²⁶¹ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Extraordinary Presidential Elections 5 January 2008* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

over hem voornamelijk positief. In de kranten was Saakashvili juist de meeste bekritiseerde kandidaat van de verkiezingen.²⁶²

De OVSE bekritiseerde in de beoordeling van de verkiezingen vooral de geweldincidenten rond de verkiezingen. De waarnemers hadden berichten gekregen van enkele gewelddadigheden tegen activisten van de oppositie. Het meest schokkende bericht was de ontvoering van een aanhanger van de Arbeiderspartij door politieagenten. De betrokkenheid van Saakashvili bij dit soort acties is echter moeilijk vast te stellen. Het toonde wel aan dat de praktijken die onder Shevardnadze plaatsvonden vier jaar na de Rozenrevolutie nog altijd voorkwamen.²⁶³

Ondanks alle onrust in zijn eerste vier jaar als president en ongeacht het feit dat hij zijn beloftes van de Rozenrevolutie nog niet had ingelost, werd Saakashvili toch de winnaar van de verkiezingen met 56,5 procent van de stemmen. Patarkatsisjvili haalde 7,1 procent van de stemmen en Gatsjetsjiladze haalde 25,7 procent van de stemmen.²⁶⁴ De protesten tegen Saakashvili waren vooral ontstaan door zijn antidemocratische beleid. De reden dat Saakashvili toch won, had te maken met de economische groei na de Rozenrevolutie en het gegeven dat Saakashvili voor veel Georgiërs nog steeds de held was die een einde aan de heerschappij van Shevardnadze had gemaakt. Bovendien kon zijn agressieve benadering naar de grensregio's Abchazië en Zuid-Ossetië op de steun van veel Georgiërs rekenen. Daarnaast heerste de opinie dat Saakashvili door zijn goede contacten met de Verenigde Staten de man was die Georgië lid van de NAVO kon maken. Naar een NAVO-lidmaatschap werd vanwege de conflicten met Rusland vurig verlangd.²⁶⁵

Doordat Saakashvili meer dan 50 procent van de stemmen kreeg, hoefde er geen tweede ronde te komen. Er was wel enige scepsis over de uitslag omdat Gatsjetsjiladze in een tweede ronde vermoedelijk een reële bedreiging voor Saakashvili had kunnen vormen. De oppositie onder leiding van Gatsjetsjiladze beschuldigde Saakashvili van fraude zodat hij net boven de 50 procent uit kon komen. De centrale kiescommissie zou de waarnemers van de OVSE misleiden zodat de verkiezingen voor het buitenland eerlijk verlopen leken.²⁶⁶

Op dag van de inauguratie van Saakashvili voor zijn tweede termijn als president, demonstreerden tienduizenden aanhangers van de oppositie tegen Saakashvili. Gatsjetsjiladze hield een toespraak en meldde dat de oppositie tot de parlementsverkiezingen van mei 2008 grote demonstraties zou blijven houden. Saakashvili bleef in zijn inauguratietoespraak het belang van

²⁶² The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Extraordinary Presidential Elections 5 January 2008* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

²⁶³ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Extraordinary Presidential Elections 5 January 2008* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

²⁶⁴ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Extraordinary Presidential Elections 5 January 2008* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

²⁶⁵ *The New York Times*, Georgian President's Party Has Wide Lead in Voting, 23 mei 2008.

²⁶⁶ *NRC Handelsblad*, In Tbilisi smeult frustratie 'uitslag verkiezingen vervalst'; President wint verkiezingen, maar oppositie spreekt van fraude, 7 januari 2008.

eenheid in het land benadrukken. Hiermee doelde hij niet alleen op de oppositie maar ook op de afvallige regio's.²⁶⁷

De parlementsverkiezingen van 21 mei 2008 werden met een grote meerderheid van 59 procent van de stemmen door de Nationale Beweging van Saakashvili gewonnen. Een paar procenten meer dan hij tijdens de presidentsverkiezingen had gekregen. Verenigd Georgië was met 17,1 procent van de stemmen de tweede partij van Georgië geworden. De partij van Gatsjetsjiladze klaagde andermaal over oneerlijke verkiezingen en dat Saakashvili de verkiezingen gestolen zou hebben. De OVSE verklaarde ook onregelmatigheden te hebben geconstateerd, maar dat de wil van de kiezers in het algemeen goed tot uitdrukking in de stemverhouding was gebracht.²⁶⁸

Het jaar 2008 zou voor Georgië vooral in gaan als het jaar dat de conflicten in de afvallige regio's definitief ontploften. In augustus brak er oorlog tussen Rusland en Georgië uit. Deze duurde slechtst vijf dagen maar was zeer hevig. Na de oorlog is veel gedebatteerd over de schuldvraag. Uit onderzoek van de Europese Unie zou later blijken dat Saakashvili als hoofdverantwoordelijke kon worden beschouwd. Dat nam niet weg dat Rusland zeer weinig had ondernomen om een militair conflict te voorkomen en de spanningen in de aanloop naar de oorlog alleen maar had bevorderd.²⁶⁹

Het startpunt naar de vijfdaagse oorlog is lastig bepalen. Zoals duidelijk is geworden waren de spanningen tussen Georgië en Rusland over Abchazië en Zuid-Ossetië na de Rozenrevolutie toegenomen en was het niet vreemd gezien de ontwikkelingen tussen 2004 en 2008 dat het conflict een keer tot uitbarsting zou komen. In de maanden voor de oorlog was het conflict in Zuid-Ossetië na een relatief rustige periode weer toegenomen. Op 1 augustus verhevigden de gevechten tussen de opstandelingen en het Georgische leger. Bij de onderlinge beschietingen vielen zes doden. Beide kampen gaven elkaar de schuld van het toegenomen geweld. Het was onduidelijk wie de nieuwe beschietingen was begonnen.²⁷⁰

De dagen daarna bleven de Georgiërs en Osseten elkaar beschieten. Gevolg was dat een grote groep Osseten naar Rusland vluchtte. Op 6 augustus namen de beschietingen toe en vielen er aan beide kanten doden. Op 7 augustus kondigde Saakashvili een eenzijdig staakt-het-vuren af en riep de opstandelingen op tot onderhandeling en beloofde hen binnen de Georgische republiek volledige autonomie. Daarnaast zouden er internationale waarnemers moeten komen om toe te zien op vrede in Zuid-Ossetië. Maar een paar uur na de aankondiging van Saakashvili werden Georgische dorpen net buiten Zuid-Ossetië door de opstandelingen beschoten. In de nacht van 7 op 8 augustus volgden de gebeurtenissen zich snel op. Door de nieuwe beschietingen waren sommige dorpen in de grensstreek bijna volledig verwoest. Het Georgische leger viel daarop Zuid-Ossetië op volle kracht binnen en net na middernacht had het leger de buitenwijken van de hoofdstad van Zuid-Ossetië, Tschinvali, bereikt

²⁶⁷ *Reformatorisch Dagblad*, Saakasjvili beëdigd voor tweede termijn, 21 januari 2008.

²⁶⁸ The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Parliamentary Elections 21 May 2008*, bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

²⁶⁹ *The Guardian*, Georgian president Mikheil Saakashvili blamed for starting Russian war, 30 september 2009.

²⁷⁰ *The New York Times*, Taunting the Bear, 10 augustus 2008.

en begonnen de beschietingen op de hoofdstad. Tweederde van Zuid-Ossetië was nu onder controle van het Georgische leger. Het was daardoor voor de Osseten bijna onmogelijk geworden om nog naar Rusland te vluchten.²⁷¹

De volgende ochtend kwamen de eerste reacties uit Moskou op de escalatie in de grensstreek. Premier Poetin liet vanuit Peking weten -waar hij de opening van de Olympische Spelen bijwoonde- dat Rusland zich genoodzaakt zag om de burgers van Zuid-Ossetië te beschermen tegen de Georgische agressors. President Medvedev, op het moment van het Georgische offensief ook niet aanwezig in Moskou, had in de ochtend een vergadering met zijn militaire adviseurs waarin werd besloten om de aanval op de Georgische troepen in te zetten. Een paar uur later hingen Russische gevechtstoestellen in de lucht om Georgische militaire doelen te bestoken. De oorlog tussen Rusland en Georgië was nu een feit.²⁷²

De volgende dag escaleerde de oorlog verder, bij beschietingen over en weer kwamen tientallen soldaten en burgers om het leven. Saakashvili besloot om de staat van beleg uit te roepen, de Georgische reservisten voor de strijd in te zetten en om 2.000 soldaten die in Irak verbleven terug te roepen naar Georgië. Daarmee wist Saakashvili niet te voorkomen dat het Georgische leger overrompeld werd door de Russische strijdkrachten. De Georgiërs verloren bijvoorbeeld de controle over de hoofdstad Tschinvali. Op 10 augustus kregen de Georgische troepen het bevel om zich ook uit de andere delen van Zuid-Ossetië terug te trekken. Volgens president Saakashvili was dit om verder bloedvergieten te voorkomen, maar in werkelijkheid waren de Georgiërs kansloos tegen de Russen. Saakashvili pleitte voor een algeheel staakt-het-vuren om de schade voor Georgië te beperken. Rusland wilde alleen akkoord gaan met een totale terugtrekking van Georgië uit Zuid-Ossetië en de garantie dat Georgië in de toekomst geen militairen meer zou sturen naar de regio. De Russen betichtten de Georgiërs ook na het bevel tot terugtrekking toch soldaten in Zuid-Ossetië achter te hebben gehouden.²⁷³

De Russen leefden na de eerste drie oorlogsdagen in een overwinningsroes. Gesterkt door deze overwinningsroes werd de opmars naar Gori, een historisch belangrijke stad van Georgië, ingezet. De Russen werden naast de Osseten daarbij gesteund door opstandelingen uit Abchazië die van de mogelijkheid wilden gebruik maken om het Georgische leger ook uit hun regio te verdrijven. Samen met de Russen veroverden de Abchazen de militaire basis Senaki, net buiten de Abchazië. Het Georgische leger werd nu van twee kanten aangevallen.²⁷⁴

²⁷¹ *NRC Handelsblad*, Smoking guns op de Kaukasus; Reconstructie van de vijfdaagse oorlog tussen Rusland en Georgië, 11 oktober 2008.

²⁷² *NRC Handelsblad*, Smoking guns op de Kaukasus; Reconstructie van de vijfdaagse oorlog tussen Rusland en Georgië, 11 oktober 2008.

²⁷³ *NRC Handelsblad*, Smoking guns op de Kaukasus; Reconstructie van de vijfdaagse oorlog tussen Rusland en Georgië, 11 oktober 2008.

²⁷⁴ *NRC Handelsblad*, Smoking guns op de Kaukasus; Reconstructie van de vijfdaagse oorlog tussen Rusland en Georgië, 11 oktober 2008.

Op 12 augustus beloofde Rusland te stoppen met de oorlog. Ze waren tot diep in Georgië doorgedrongen en hadden hun doelen ten aanzien van Zuid-Ossetië en Abchazië bereikt. Maar de ochtend begon met een slotoffensief om Saakashvili duidelijk maken dat Georgië zich geen illusies moest maken. Bij de laatste bombardementen van de Russen op de stad Gori kwam de RTL-cameraman Stan Storimans om het leven. Saakashvili haalde deze gebeurtenis in een toespraak in Tbilisi aan om duidelijk te maken dat de Russen het niet alleen op Georgiërs had voorzien maar ook op buitenlanders. Volgens Saakashvili was de oorlog daarom niet alleen een oorlog tegen Georgië, maar een oorlog tegen westerse waarden als democratie en de daarbij horende persvrijheid en veiligheid voor journalisten.²⁷⁵

Aan het einde van de middag werd door onder meer het diplomatieke werk van de Franse minister van Buitenlandse Zaken Bernard Kouchner, en de Franse president Nicolas Sarkozy een vredesakkoord bereikt. Georgië wilde snel vrede omdat het totaal werd overlopen en de Russen gingen akkoord omdat hun doelen waren bereikt. De Georgiërs waren uit Zuid-Ossetië en Abchazië verdreven en hadden een moreel zeer zware nederlaag geleden. De gedachte was dat de Georgiërs in de volgende jaren zich wel een tweede keer zouden bedenken om militair in te grijpen in de afvallige regio's. Dat werd bevestigd toen Rusland op 26 augustus Zuid-Ossetië en Abchazië als onafhankelijke staten erkende, Georgië stond aan de zijlijn en kon geen nieuw militair offensief starten.²⁷⁶

De oorlog kostte honderden mensen het leven en volgens de vluchtelingenorganisatie van de Verenigde Naties, de UNHCR, waren ongeveer 120.000 mensen gevlucht voor het geweld.²⁷⁷ Na de oorlog volgden beschuldigingen over en weer wie de oorlog was gestart. Volgens Saakashvili was Rusland Georgië binnengevallen en niet andersom. Maar Saakashvili verzwegen dat Georgië begin augustus zelf met veel militair geweld Zuid-Ossetië was binnengevallen. Aan de andere kant was het zeer opvallend dat de Russen binnen een dag met volle militaire kracht Georgië konden aanvallen, ze waren perfect voorbereid op een oorlog.²⁷⁸

President Medvedev en premier Poetin motiveerden de betrokkenheid van Rusland met de oorlog door te bedrukken dat zij de aanwezige Russische vredesmacht in Zuid-Ossetië moesten beschermen. Daarnaast was de aanval van Georgië op Zuid-Ossetië ook een aanval op Russische staatsburgers. Immers, de meeste Osseten hadden ook een Russisch paspoort. Een verborgen motief was het stichten van instabiliteit in Georgië in de hoop het mogelijke lidmaatschap van Georgië voor de NAVO negatief te beïnvloeden.²⁷⁹

²⁷⁵ *NRC Handelsblad*, Nederlandse cameraman komt om bij aanval op Gori, 12 augustus 2008

²⁷⁶ *The New York Times*, Russia, in Accord With Georgians, Sets Withdrawal, 14 augustus 2008.

²⁷⁷ UNHCR, *Country, Georgia, South Ossetia; Aftermath of the War*, bron: (www.unhcr.org) laatst bezocht op 27 april 2011.

²⁷⁸ *NRC Handelsblad*, *Smoking guns op de Kaukasus; Reconstructie van de vijfdaagse oorlog tussen Rusland en Georgië*, 11 oktober 2008.

²⁷⁹ *NRC Handelsblad*, *Smoking guns op de Kaukasus; Reconstructie van de vijfdaagse oorlog tussen Rusland en Georgië*, 11 oktober 2008.

Saakashvili had een inschattingsfout gemaakt in het conflict om Zuid-Ossetië. Dat de Russen zo radicaal zouden ingrijpen had hij niet voorzien. Na de korte oorlog kon hij zijn doelstelling om Georgië en de afvallige regio's met elkaar te verenigen definitief vergeten. Toch groeide de populariteit van Saakashvili in eerste instantie na de oorlog in eigen land. Het staakt-het-vuren met de Russen werd als een goed resultaat beschouwd en Saakashvili kreeg in Georgië niet de schuld van de oorlog maar de Russen. In de maanden na de oorlog werd de stemming over Saakashvili negatiever. Dit was vooral te danken aan zijn ondemocratische beleid.²⁸⁰

De oppositie hield op 7 november een grote demonstratie tegen het beleid van Saakashvili. De demonstratie van 7 november vond een jaar na het uiteenslaan van de demonstraties in 2007 plaats. Dit keer, in 2008, was de oproerpolitie nergens te bekennen. President Saakashvili was verstandig genoeg om in te zien dat het neerslaan van de demonstratie niet nog een keer ongestraft kon gebeuren.²⁸¹

Het opvallendste aan de demonstratie was dat een van Saakashvilis trouwste politieke vrienden zich bij de oppositie had aangesloten. Burjanadze was één van de drie belangrijkste politieke gezichten van de Rozenrevolutie en was in de jaren na de revolutie voorzitter van het Georgische parlement. Vlak voor de demonstratie kondigde Burjanadze aan een nieuwe politieke oppositiepartij op te richten.²⁸² Haar verwijt aan Saakashvili was dat hij als een alleenheerser het land leidde en dat hij door een verkeerde inschatting Zuid-Ossetië en Abchazië definitief voor Georgië had verloren. Bovendien was de economische groei door het vertrek van buitenlandse investeerders na de oorlog afgenomen. Dat Burjanadze zich aansloot bij de oppositie was een gevoelige nederlaag voor Saakashvili. Want voor het eerst kreeg Saakashvili concurrentie van een politiek zwaargewicht.²⁸³

De roep om het vertrek van Saakashvili en om nieuwe presidentsverkiezingen werd in Georgië steeds groter. In april 2009 maakte Georgië zich weer op voor grote demonstraties tegen Saakashvili. De spanningen tussen Burjanadze en Saakashvili waren opgelopen nadat er tien aanhangers van de Democratische Beweging van Burjanadze op verdenking van illegaal wapenbezit gearresteerd waren. Door overheidsinstanties werd geïnsinueerd dat de wapens bedoeld waren om een opstand voor te bereiden.²⁸⁴

Naast Burjanadze was er nog een charismatische oppositieleider opgestaan, namelijk Irakli Alasania. Alasania was de voormalige Georgische ambassadeur bij de VN en had altijd gepleit voor toenadering tot de opstandelingen in Abchazië en Zuid-Ossetië. Ten opzichte van Saakashvili was Alasania duidelijk gematigder. Alasania won met zijn gematigde toon snel aan populariteit en in tegenstelling tot Burjanadze werd hij niet als een vertegenwoordiger van de heersende elite gezien.

²⁸⁰ *De Volkskrant*, President Saakashvili maakt kritische tv-zenders het leven zuur; 'Gebrek aan kritiek uit Westen heeft nefaste gevolgen voor Georgische democratie', 28 oktober 2008.

²⁸¹ *NRC Handelsblad*, Oppositie demonstreert tegen Saakashvili; Georgische president wil nieuwe confrontatie tussen betogers en politie voorkomen, 8 november 2008.

²⁸² *De Volkskrant*, Saakashvili vervangt premier van Georgië, 28 oktober 2008.

²⁸³ *Trouw*, President Saakashvili krijgt serieuze rivaal: Boerzjanadze, 25 november 2008.

²⁸⁴ *NRC Handelsblad*, Georgië klaar voor massaal protest, 8 april 2009.

Burjanadze werd verweten dat zij zich aansloot bij de oppositie omdat ze vermoedde dat het einde van het tijdperk Saakashvili in zicht was en dat zij haar eigen positie niet in gevaar wilde brengen.²⁸⁵

De massademonstratie op 9 april bracht ongeveer 65.000 mensen op de been. De oppositie was onder aanvoering van Alasania bereid tot onderhandelen met Saakashvili. Een verzoeningspoging tussen de oppositie en Saakashvili liep in mei echter vast. De oppositie wilde Saakashvili per se weg hebben als president van Georgië. Saakashvili deed de oppositie het voorstel om zitting te nemen in een commissie die de grondwet en kieswet moesten herzien. De verdeling van de macht tussen parlement en president zou daardoor veranderen. In tegenstelling tot Oekraïne lag in de transitie na de Rozenrevolutie de absolute macht bij de president. Oekraïne kende tot de terugkeer van Janoekovitsj een tweedeling van de macht tussen president en premier. De onderhandelingen tussen oppositie en Saakashvili waren een doorbraak, maar Saakashvili weigerde om voor het verlopen van zijn tweede ambtstermijn in 2013 te vertrekken.²⁸⁶

Door het stuklopen van de onderhandelingen ontstond er een patstelling tussen de demonstrerende oppositie en de regering Saakashvili. De oppositie bleek niet in staat om een revolutionaire atmosfeer te creëren zoals in 2003. Saakashvili was weliswaar minder populair geworden, hij was nog altijd populairder dan Shevardnadze in 2003. Toch was duidelijk dat van zijn beloftes om Georgië democratischer te maken en het land te verenigen weinig terecht was gekomen. Een jaar na de oorlog in augustus 2009 bleek de kans dat Zuid-Ossetië ooit nog onderdeel van Georgië zou worden definitief verkeken. De Russen hadden het gebied totaal overgenomen. De Georgische dorpen in Zuid-Ossetië waren verlaten ‘spookdorpen’ geworden omdat bijna alle in Zuid-Ossetië woonachtige Georgiërs na de oorlog het gebied hadden verlaten.²⁸⁷ Overal hingen uithangborden waarop de Russen werden bedankt voor de bevrijding van Zuid-Ossetië. En de Russen hadden al tientallen overeenkomsten gesloten met de Osseten. De Russische oliegi-gant Gazprom ging bijvoorbeeld de energievoorziening voor de Osseten regelen. De restauratie van de door de oorlog verwoeste huizen en gebouwen werd gedaan door de Russen. En daarnaast was een grote Russische troepenmacht om de vrede te bewaken nog steeds aanwezig.²⁸⁸

Het resultaat van jarenlang beleid om de afvallige regio’s met Tbilisi te verenigen was dus treurig voor Saakashvili. Op democratisch gebied heeft Saakashvili het laatste jaar wel een belangrijke stap proberen te maken. Saakashvili wil namelijk de macht van zijn opvolger als president in 2013 aanzienlijk inperken. In 2013 eindigt zijn tweede en laatste termijn. In de toekomst moet de macht meer bij het parlement en de premier komen te liggen. Deze grondwetswijziging is nog niet

²⁸⁵ *De Volkskrant*, Protesten tegen Saakashvili houden aan, 14 april 2009.

²⁸⁶ *Trouw*, Georgische oppositie wijst machtsdeling af; ‘Demonstraties vanaf nu door het hele land’, 12 mei 2009.

²⁸⁷ *De Volkskrant*, Een leeg Zuid-Ossetië dankt Rusland; Een jaar na de oorlog het benaderde leven in Tschinvali (Zuid-Ossetië) en Gore (Georgië), 6 augustus 2009.

²⁸⁸ *De Volkskrant*, Een leeg Zuid-Ossetië dankt Rusland; Een jaar na de oorlog het benaderde leven in Tschinvali (Zuid-Ossetië) en Gore (Georgië), 6 augustus 2009.

aangenomen.²⁸⁹ Daarnaast zou de president niet meer het recht mogen hebben een eigen premier aan te wijzen en dient het makkelijker te worden om een president af te zetten. Volgens de oppositie zijn de intenties van Saakashvili bij deze grondwetwijziging niet zuiver. Saakashvili zou namelijk hierdoor zijn machtspositie voor de toekomst willen zeker stellen. Hij zou net als Poetin erop uit zijn om na zijn presidentschap direct premier te worden en door de grondwetwijziging nagenoeg dezelfde macht behouden als hij als president heeft.²⁹⁰

De ruzies tussen Saakashvili en de oppositie sluimerden daarom ook in 2010 en in het begin van 2011 voort. Anno 2011 is het gerechtvaardigd om te concluderen dat Saakashvili de hoge verwachtingen van de Rozenrevolutie op het politieke vlak niet heeft kunnen waarmaken. Over zijn politieke beleid en belofte van democratische vernieuwing is in Georgië diepe teleurstelling ontstaan. Het is nu de vraag of deze conclusie gedeeld wordt in de beoordelingen van de verschillende non-gouvernementele organisaties over de democratische ontwikkeling in Georgië na de Rozenrevolutie.

Analyse over het democratiseringsproces

In deze casestudie is in vergelijking met de casestudie over Oekraïne meer aandacht besteed aan de politieke ontwikkeling van vóór en na de revolutie. Dit is gedaan omdat de gebeurtenissen in de afvallige regio's sinds de onafhankelijkheid in 1991 het beleid en de ontwikkeling van de politiek in Georgië hebben bepaald. De problemen met de regio's zijn na de Rozenrevolutie niet opgelost. Op het interne democratiseringsproces is door de oppositie na de revolutie veel kritiek geleverd. Aan de hand van buitenlandse non-gouvernementele organisaties en overheden wordt gekeken of het beeld klopt dat er op democratisch gebied na de revolutie nauwelijks verbetering heeft plaatsgevonden. Uitgangspunt daarbij is de rol die Saakashvili bij het democratiseringsproces heeft gespeeld. Hij was de belangrijkste leider van het transitieproces en degene die de meeste invloed op het democratiseringsproces heeft gehad. Het is dus de vraag in hoeverre Saakashvili als belangrijkste politieke actor volgens de beoordelingen van non-gouvernementele organisaties het democratiseringsproces in Georgië heeft bevorderd of belemmerd.

Een overzicht van beoordelingen van het Freedom House voor de democratie in Georgië vanaf de onafhankelijkheid in 1991 tot en met 2010, is op pagina 120 van dit onderzoek als bijlage opgenomen. Het Freedom House gaf in de beginjaren na de onafhankelijkheid een score van 5.0 voor de burgerlijke vrijheden en de politieke rechten. Georgië kreeg de status van een onvrij en ondemocratisch land. Er waren wel verkiezingen maar die waren zwaar gemanipuleerd. Georgië voldeed in deze periode nauwelijks aan de electorale definiëring van het begrip democratie. Gedurende de jaren onder Shevardnadze trad er wel lichte verbetering op. Vanaf 1996 bleef Georgië onder Shevardnadze op het constante niveau van 4.0 scoren. Dit was te verklaren doordat, zoals eerder

²⁸⁹ *Trouw*, President Georgië beperkt de macht van zijn opvolger, 22 juli 2010.

²⁹⁰ *De Volkskrant*, 'Saakashvili zint op behouden van macht', 22 juli 2010.

beschreven, de media onder Shevardnadze aan relatief vrije en objectieve berichtgeving konden doen.²⁹¹

Van eerlijke verkiezingen was onder Shevardnadze echter geen sprake. Het rapport van de OVSE over de parlementsverkiezingen van november 2003 wees bijvoorbeeld op het gebruik van fraude op grote schaal door Shevardnadze en zijn aanhangers.²⁹² De ondemocratische situatie onder president Shevardnadze en de oneerlijk verlopen parlementsverkiezingen waren de aanleiding voor de Rozenrevolutie. Na het succes van de revolutie zouden praktijken zoals het frauderen van verkiezingen niet meer plaatsvinden. In het eerste jaar na de revolutie was nog geen directe verbetering zichtbaar in de beoordeling van het Freedom House. De organisatie noemde de presidentsverkiezingen en de parlementsverkiezingen van 2004 slechts provisorisch opgezette verkiezingen waaraan weinig conclusies verbonden konden worden. Er was sprake van minder fraude tijdens deze verkiezingen maar van serieuze oppositie was nog geen sprake.²⁹³

Het eerste jaar na de revolutie was dus nog geen goede graadmeter voor de beoordeling van het door Saakashvili ingezette democratiseringsproces. De drie daarop volgende jaren volgde er wel een positievere beoordeling voor Georgië. Saakashvili probeerde de corruptie in zijn land daadwerkelijk aan te pakken wat leidde tot score van 3.0 voor de politieke rechten en burgerlijke vrijheden. Georgië was daardoor nog lang geen liberale democratie, maar was wel op het hoogste democratische niveau dat het land tot dan toe had bereikt. In de beginperiode van de transitie na het regime van Shevardnadze leek de situatie te verbeteren en Georgië een goede kans te hebben om door te groeien naar een stabiel, democratisch land.²⁹⁴

Maar vanaf 2008 begon duidelijk te worden dat de situatie in vergelijking met de periode van voor de revolutie niet veel verbeterd was. Het duidelijkste voorbeeld hiervan was in 2007 al gegeven toen de demonstraties tegen Saakashvili in november werden neergeslagen. Hierbij dient opgemerkt te worden dat op dat moment het Freedom House haar beoordeling voor het jaar 2007 al had gepubliceerd. Het neerslaan van de demonstratie is daarom meegenomen in de beoordeling van 2008. Het harde optreden van Saakashvili was een belangrijke aanleiding voor het Freedom House om weer een score van 4.0 te geven. Het Freedom House betwijfelde of het onder Saakashvili nog mogelijk was om op een veilige manier oppositie te voeren.²⁹⁵

²⁹¹ Freedom House, *Freedom in the World 1978-2008*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 27 april 2011.

²⁹² The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Parliamentary Elections 2 November 2003* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

²⁹³ Freedom House, *Freedom in the World 2004, Georgia*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 27 april 2011.

²⁹⁴ Freedom House, *Freedom in the World 2007, Georgia*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 27 april 2011.

²⁹⁵ Freedom House, *Freedom in the World 2008, Georgia*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 27 april 2011.

De laatste drie jaar, de periode 2008-2010, is de scepsis over Georgië niet minder geworden. Georgië bleef op een score van 4.0 voor de burgerlijke vrijheden en politieke rechten staan. Het is belangrijk om te constateren dat Georgië de laatste jaren dus hetzelfde democratische niveau, of beter gezegd ondemocratische niveau, heeft als voor de revolutie. Op Oekraïne na de Oranjerevolutie zijn ook sterke aanmerkingen te maken, maar daar heeft in ieder geval wel een verbetering plaatsgevonden op bijvoorbeeld het terrein van de burgermaatschappij, de eerlijke verkiezingen, de persvrijheid en de vrijheid van meningsuiting. Het Freedom House noemt een aantal redenen voor de opvallende constatering dat Georgië na de Rozenrevolutie bleek afsteekt tegen Oekraïne na de Oranjerevolutie. Ten eerste is corruptie altijd een uitdaging voor Georgië gebleven. Volgens het Freedom House had het kleine succes in de eerste jaren onder Saakashvili vooral betrekking op corruptie bij lagere overheden. Het verbeteren van de transparantie van hogere overheden is echter achterwege gebleven. Daarnaast vindt vriendjespolitiek nog steeds op grote schaal plaats.²⁹⁶

Een tweede punt van kritiek was de machtspositie van de president. President Saakashvili had door het presidentiële stelsel in Georgië zoveel macht dat al gauw sprake was van alleenheerschappij. Saakashvili bepaalde wie er minister kon worden en hij wees de premier van het land aan. In de nieuwe constructie is het de bedoeling dat de machtsbalans van president naar de premier en het parlement verschuift. Het grote gevaar is dat Saakashvili na zijn tweede presidentstermijn zelf premier wordt en zodoende de belangrijkste politicus van het land blijft.²⁹⁷

Ten derde werd onder Saakashvili het recht op het organiseren van verenigingen en bijeenkomsten als vorm van protest tegen de regering niet nagekomen. Deze rechten werden vooral geschonden tijdens de noodtoestand in november 2007, toen de regering het voeren van oppositie haast onmogelijk maakte. Het vierde punt van kritiek heeft betrekking op de positie van de vrouw in Georgische samenleving. Want ondanks dat enkele belangrijke politieke functies door vrouwen worden bekleed, Burjanadze is zonder twijfel het bekendste voorbeeld, worden vrouwen in verschillende maatschappelijke organisaties zwaar ondervertegenwoordigd. Slechtst 4 procent van de parlementszetels wordt bijvoorbeeld door vrouwen bezet. Daarnaast is huiselijk geweld net als in Oekraïne een groot probleem in Georgië.²⁹⁸

Het vijfde en laatste belangrijke kritiekpunt van het Freedom House gaat over de positie van de media in Georgië. Voor de persvrijheid in 2010 heeft Georgië de status van ‘gedeeltelijke vrijheid’ gekregen. Een status die Georgië ook al in 2002, het jaar voor de Rozenrevolutie, ontving.²⁹⁹ Een belangrijke reden voor de beoordeling ‘gedeeltelijke vrijheid’ was de onveiligheid voor journalisten

²⁹⁶ Freedom House, *Freedom in the World 2010, Georgia*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 27 april 2011.

²⁹⁷ Freedom House, *Freedom in the World 2010, Georgia*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 27 april 2011.

²⁹⁸ Freedom House, *Freedom in the World 2010, Georgia*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 27 april 2011.

²⁹⁹ Freedom House, *Freedom of the Press 2002, Georgia*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 28 april 2011.

om hun werk te doen. Het dieptepunt was tijdens de oorlog tegen Rusland in de zomer van 2008, toen drie journalisten om het leven kwamen en tenminste tien journalisten gewond raakten. De Georgische overheid zorgde er bovendien voor, door de journalisten slechts minimale toegang tot publieke informatie te geven, dat de binnenlandse media niet negatief over de rol van Georgië in het conflict konden berichten.³⁰⁰

Maar niet alleen tijdens de oorlog waren er restricties voor de media. Het Freedom House noemt verschillende voorbeelden waaruit blijkt dat het werk van onafhankelijke media de laatste jaren moeilijk werd gemaakt door overheidsinstanties. Het bekendste voorbeeld was het tijdelijk uit de lucht halen van de televisiezender 'Imedi' in 2007.³⁰¹ De scepsis over het democratiseringsproces na de Rozenrevolutie wordt gedeeld door Human Rights Watch. De organisatie is vooral bezorgd over de vrijheid van samenscholing en protest. Human Rights Watch noemt specifiek het voorbeeld uit de zomer van 2010 toen de Georgische activisten en schrijvers, Irakli Kakabadze, Shota Gagarin en Aleksi Chigvinadze tijdens een geweldloos protest in de George W. Bushstraat in Tbilisi werden gearresteerd. De politie arresteerde het drietal omdat ze politiebevelen niet opvolgden. Maar tijdens de berechting hoorden de rechters alleen de politie. Een video waarop was te zien dat het drietal met de politie probeerde mee te werken, werd als bewijsstuk geweigerd. Bovendien was Kakabadze fysiek mishandeld door de politie.³⁰²

Incidenten als deze hebben er voor gezorgd dat de angst bij de oppositie om te demonstreren is toegenomen. Een bijkomend probleem is dat de overheidsofficials die verantwoordelijk zijn voor dergelijke daden, niet worden vervolgd. Human Rights Watch verwijst ook specifiek naar de periode na de oorlog in Zuid-Ossetië. Georgië is nooit een onderzoek gestart naar de schendingen van mensenrechten tijdens de oorlog, terwijl een groot aantal van de slachtoffers onschuldige burgers betrof. Daarnaast weigerde de Georgische overheid een onderzoek te starten naar de gebeurtenissen van 7 november 2007, toen de politie excessief geweld gebruikte tegen de demonstranten in Tbilisi. Human Rights Watch heeft Georgië daarna meerdere keren gewezen op het belang van een onderzoek.³⁰³ Maar na beide gebeurtenissen heeft de Georgische overheid geen verantwoordelijkheid genomen voor de eigen daden. Volgens Human Right Watch kan Georgië, zolang het zich niet aan internationale mensenrechten verplichtingen houdt en geen onderzoek doet na schendingen er van, geen volwaardig democratisch politiek systeem ontwikkelen.³⁰⁴

Human Right Watch toonde zich vooral teleurgesteld in president Saakashvili. Bij zijn aantreden had de organisatie nog haar vertrouwen in Saakashvili uitgesproken. Georgië zou onder

³⁰⁰ Freedom House, *Freedom of the Press 2010, Georgia*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 28 april 2011.

³⁰¹ Freedom House, *Freedom of the Press 2010, Georgia*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 28 april 2011.

³⁰² Human Rights Watch, *World Report 2011, Georgia*, bron: (www.hrw.org) laatst bezocht op 29 april 2011.

³⁰³ Human Rights Watch, *Crossing the line, Georgia's Violent Dispersal of Protestors and Raid on Imedi Televisio, December 19, 2007*, bron: (www.hrw.org) laatst bezocht op 29 april 2011.

³⁰⁴ Human Rights Watch, *World Report 2011, Georgia*, bron: (www.hrw.org) laatst bezocht op 29 april 2011.

Saakashvili een voorbeeld worden van een land dat succesvol de transitie naar een democratie kon maken.³⁰⁵ Deze teleurstelling is ook terug te vinden in het commentaar van IFES. Die constateert dat het vanaf de eerste verkiezingen na de Rozenrevolutie voor de politieke oppositie moeilijk was om tegenwicht te bieden.³⁰⁶

Dit was niet in de laatste plaats te wijten aan het beleid van de regering die het werk van de oppositie niet eenvoudiger heeft gemaakt.³⁰⁷ Het NIMD meldt dat de verbeteringen in de relatie tussen de regering en de oppositie de laatste jaren stil zijn komen te staan. Dialogen tot betere samenwerking worden overschaduwed door polarisatie en wantrouwen van beide kanten. In een land waar er door verschillende incidenten polarisatie is ontstaan, is het lastig om gezonde meerpartijdemocratie te ontwikkelen.³⁰⁸

De term meerpartijdemocratie van de organisatie lijkt een pleonasme, omdat een democratie per definitie inhoudt dat niet alle macht bij één partij ligt. En juist door het gegeven dat Georgië tijdens de transitieperiode veel weg heeft gehad van een eenpartijstelsel, kan geconcludeerd worden dat de Rozenrevolutie niet voor het gewenste democratische resultaat heeft gezorgd. Het is daarnaast opvallend dat de Nederlandse organisatie de oorzaak van de moeizame ontwikkeling naar een meerpartijstelsel niet alleen bij Saakashvili legt. Het NIMD benoemt nauwelijks de maatregelen die Saakashvili heeft genomen om het werk van de oppositie onmogelijk te maken. Dit in tegenstelling tot de eerder gememoreerde rapporten van IFES en Human Rights Watch.

Ter vergelijking is het interessant om te kijken wat het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken meldt over de situatie in Georgië. Buitenlandse Zaken is logischerwijs bezorgd over het reizen naar de gebieden rond de grensstreek met Rusland. Daarnaast roept het ministerie Nederlanders op om samenscholingen en demonstraties, gezien het recente verleden, te mijden. In het algemeen moeten bezoekers aan Georgië waakzaam zijn. Aan een bezoek aan Georgië kleven veiligheidsrisico's. Een groot probleem is bijvoorbeeld het wijdverspreide wapenbezit en de daarmee samenhangende zware criminaliteit. Een belangrijk kenmerk van een liberale democratie is dat burgers zich er veilig voelen, in het geval van Georgië zijn de veiligheidsrisico's ook na de Rozenrevolutie niet opgelost.³⁰⁹

Het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken is zeer kritisch over de ontwikkelingen in Georgië. Dat is opvallend omdat de Verenigde Staten jarenlang de trouwste bondgenoot van Saakashvili waren. Om te beginnen had het State Department ernstige zorgen geuit over het beperken

³⁰⁵ Human Rights Watch, *Agenda for Reform: Human Rights Priorities after the Georgian Revolution, A Human Rights Watch Briefing Paper, February 24, 2004*, bron: (www.hrw.org) laatst bezocht op 29 april 2011.

³⁰⁶ The International Foundation for Electoral Systems (IFES), *Countries, Georgia, "Snap" Transparency*, bron: (www.ifes.org) laatst bezocht op 1 mei 2011.

³⁰⁷ The International Foundation for Electoral Systems (IFES), *Countries, Georgia, Building a Better Election Process in Georgia*, bron: (www.ifes.org) laatst bezocht op 1 mei 2011.

³⁰⁸ Nederlands Instituut voor Meerpartij Democratie (NIMD), *Landen, Georgië, Georgia Programme Review*, bron: (www.nimd.nl) laatst bezocht op 1 mei 2011.

³⁰⁹ Ministerie voor Buitenlandse Zaken, *Reizen en Landen, Reisadvies Georgië*, bron: (www.minbuza.nl) laatst bezocht op 1 mei 2011.

van de vrijheid van meningsuiting in Georgië. Officieel hebben de burgers het recht om tegen hun overheid te demonstreren. Maar de afgelopen jaren is de vrijheid van samenscholing om te kunnen demonstreren echter te vaak geschonden. Door het excessieve geweld tegen de demonstranten is er een stap teruggezet in het democratiseringsproces.³¹⁰

Het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken maakt daarnaast opmerkingen over de rechten van vrouwen in Georgië. Huiselijk geweld, vrouwendiscriminatie met betrekking tot belangrijke overheidsfuncties en vrouwenhandel is een groot probleem. Een grote groep Georgische vrouwen belandde daardoor onvrijwillig in de prostitutie. Naast de kritiek op het democratiseringsproces onder Saakashvili is er wel een enkele verbetering ten opzichte van Shevardnadze te vinden. Als voorbeeld noemt het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken de academische vrijheid van publicatie en de culturele vrijheid. Voor beide terreinen heeft de overheid geen beperkingen gegeven.³¹¹

De laatste organisatie die voor de analyse over de transitieperiode na de Rozenrevolutie wordt gebruikt is Amnesty International. In het 'jaarboek 2010' wordt eigenlijk een opsomming gegeven van de eerder behandelde terreinen waarop Georgië problemen ondervindt, zoals geweld tegen vrouwen, de vrijheid van samenscholing, het gebruik van geweld tegen demonstranten, en de veiligheid van journalisten. Amnesty vraagt daarnaast specifiek aandacht voor de schending van internationale mensenrechten tijdens de oorlog in Zuid-Ossetië in 2008.³¹²

Conclusie

Wanneer er naar de overeenkomsten tussen de mensenrechtenorganisaties wordt gekeken, dan valt op dat bijna alle organisaties een sterke mate van teleurstelling uiten over de rol van Saakashvili tijdens het transitieproces. De organisaties hadden na de Rozenrevolutie goede hoop dat Georgië stappen voorwaarts naar een geconsolideerde democratie zou maken. Saakashvili heeft zichzelf altijd als een voorvechter van democratische waarden gepresenteerd. Daarnaast toonde hij zich sterk aangetrokken tot West-Europa en Amerika, de gebieden die voor hem het ideale toekomstbeeld van Georgië vormden. Des te opvallender is het dat de non-gouvernementele organisaties en overheden weinig van deze idealen in de praktijk van Georgië terugvinden. Bij de beantwoording van de vraag of Saakashvili het democratiseringsproces na de Rozenrevolutie heeft bevorderd of belemmerd, mag in ieder geval duidelijk zijn dat van bevordering nauwelijks sprake is geweest. Het Freedom House stelde zelfs vast dat Georgië zich op democratisch gebied op hetzelfde niveau bevindt als onder Shevardnadze.

³¹⁰ U.S. Department of State, *Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, 2009 Country Reports on Human Rights Practices: Georgia*, bron: (www.state.gov) laatst bezocht op 2 mei 2011.

³¹¹ U.S. Department of State, *Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, 2009 Country Reports on Human Rights Practices: Georgia*, bron: (www.state.gov) laatst bezocht op 2 mei 2011.

³¹² Amnesty International, *Amnesty International Report 2010, Country Entities, Georgië*, bron: (www.amnesty.nl) laatst bezocht op 4 mei 2011.

Saakashvili weet dankzij zijn charisma te verbloemen dat van de beloftes van de Rozenrevolutie weinig terecht is gekomen. Door de nieuwe grondwetswijziging bestaat het gevaar dat Georgië afglijdt naar een situatie vergelijkbaar met Rusland onder leiding van Poetin. In Georgië zou Saakashvili na het einde van zijn tweede presidentstermijn dan premier worden. Saakashvili heeft zich in de periode van transitie na de Rozenrevolutie vooral beziggehouden met de conflicten in de afvallige regio's. Het lijkt of het verbeteren van de binnenlandse democratie op een tweede plaats kwam. Jammer genoeg voor Saakashvili is het eerste doel, het land verenigen, ook mislukt. De doelstellingen van de Rozenrevolutie zijn daarmee niet bereikt.

Het is de vraag in hoeverre Saakashvili verantwoordelijk gehouden kan worden voor het mislukken van het transitieproces. Hij heeft in ieder geval het democratiseringsproces niet voldoende bevorderd. De belangrijkste onderbouwing voor deze stelling was de manier waarop hij de strijd met de tegenstanders van zijn regime is aangegaan. Sterker nog, gebleken is dat Saakashvili geen kritiek op zijn beleid dulde. Hij heeft corruptie binnen de overheid geprobeerd aan te pakken, maar de corruptie op het hoogste niveau is niet opgelost. Zijn absurd grote overwinning bij de eerste presidentsverkiezingen op 4 januari 2004 was achteraf gezien een indicatie voor de periode erna. Want hoewel de daarop volgende landelijke verkiezingen relatief eerlijk verliepen, werd het werk van de oppositie niet eenvoudig gemaakt.

Wanneer de analyse van de beoordelingen van de democratische situatie in Georgië nader wordt bestudeerd, dan valt op dat de negatieve beoordeling vooral te wijten is aan Saakashvilis optreden tegen de massademonstratie in november 2007. Want juist hij zou als leider van de Rozenrevolutie het belang van vreedzaam verzet moeten inzien. Aan andere factoren als de onveiligheid voor journalisten en de positie van vrouwen kan de schuld wellicht minder aan Saakashvili worden gegeven. Hij is als president hier uiteraard wel verantwoordelijk voor, maar zijn directe betrokkenheid is hierbij mogelijk minder.

Het gegeven dat Saakashvili als leider van het transitieproces karaktereigenschappen van een alleenheerser heeft vertoond is uiteraard slecht voor het democratiseringsproces geweest. In overeenstemming met de benadering van Acemoğlu lijkt Saakashvili een politicus die vanuit zijn eigenbelang regeert en er vooral op uit is om zijn eigen machtspositie te behouden. Het algemene belang van democratische hervormingen lijkt hieraan ondergeschikt. In een transitieperiode na een revolutie zullen dergelijke leiders alleen overgaan tot democratische hervormingen als er grote maatschappelijke druk is waardoor de eigen machtspositie bedreigd wordt. De verschillende nationale verkiezingen die na de Rozenrevolutie zijn gehouden, bewezen dat Saakashvili steun behield voor zijn politieke beleid. Waarbij aangetekend dient te worden dat er duidelijk een daling in zijn populariteit was waar te nemen. Ondanks alle protesten is de maatschappelijke druk niet groot genoeg geweest om Saakashvili ten val te brengen.

Doordat Saakashvili het niet al te nauw lijkt te nemen met de democratische hervormingen in zijn land wordt de sceptische benadering van Acemoğlu andermaal bevestigd. Het treurige voor

Georgië is dat de situatie onder Saakashvili nauwelijks verbeterde ten opzichte van Shevardnadze. Deze situatie is in ieder geval niet vergelijkbaar met de casestudie van Acemoğlu over Groot-Brittannië, waar een directe weg van democratisering werd gevolgd. Doordat met de Rozenrevolutie wel een reële kans ontstond om de weg naar een geconsolideerde democratie in te zetten, is de vergelijking met de casestudies over de autoritaire regimes in Zuid-Afrika en Singapore zeker ook niet van toepassing. De weg van de vele revoluties zoals in Latijns-Amerika lijkt beter aan te sluiten bij de situatie in Georgië. Pas na verschillende terugvallen ontwikkelt een land zich volgens deze weg tot een geconsolideerde democratie.

Het regeren om de eigen machtspositie te behouden lijkt –helaas– van toepassing op de casestudie over Georgië. Door de toepassing van de benadering van Acemoğlu lijkt logischerwijs de benadering van Linz minder van toepassing op de casestudie. In de eerste plaats omdat van een bewuste keuze van de belangrijkste politieke actor van het land om grote democratische hervormingen door te voeren geen sprake lijkt. Volgens Linz zijn de leiders tijdens de transitieperiode de bepalende factor of een land zich kan ontwikkelen tot een liberale democratie. In tegenstelling tot de benadering van Acemoğlu redeneert Linz niet alleen vanuit het eigenbelang van de leiders. Leiders zoals president Saakashvili kunnen op basis van hun goede intenties een land richting een liberale democratie sturen.

Of een land een kans van slagen heeft om door te groeien, hangt af van het transitieproces na een revolutie. De eerste verkiezingen zijn een goede graadmeter voor het transitieproces. Het belangrijkste volgens de benadering van Linz is dat kandidaten van de oppositie een eerlijke kans krijgen om een machtspositie te verwerven. In het geval van Georgië kan niet beargumenteerd worden dat met de eerste verkiezingen na de Rozenrevolutie duidelijk was dat de oppositie een eerlijke kans heeft gekregen. De gigantische winst wees niet op de aanwezigheid van een gezonde oppositie. De vraag is dan wanneer het transitieproces eventueel ten einde is gelopen en of het überhaupt wel een einde heeft gekregen in Georgië.

Deze vraag is lastig te beantwoorden omdat na de presidentsverkiezingen en de parlementsverkiezingen van 2004, de eerste landelijke verkiezingen pas weer in 2008 plaatsvonden. In de tussenliggende periode ging het in de beginjaren beter met de binnenlandse democratie, maar was het transitieproces zeker door de incidenten in 2007 niet afgerond. Volgens bronnen van de OVSE verliepen de verkiezingen in 2008, ondanks aanhoudende klachten van de oppositie, op een eerlijke manier. Er valt te beargumenteren dat volgens de benadering van Linz daarmee het transitieproces werd beëindigd. Het problematische aan deze stelling is dat op andere gebieden nauwelijks democratische verbetering was waar te nemen. In vergelijking met Oekraïne is daarom minder duidelijkheid te geven over een datering voor het einde van het transitieproces.

Van een liberale democratie is onder Saakashvili nooit sprake geweest. Van de vijf arena's als voorwaarde voor de consolidatie van een liberale democratie was in ieder geval het onderdeel 'een effectief politiek bestuur' afwezig in Georgië. Als het Georgië klaarblijkelijk niet gelukt is om de democratische hervormingen door te voeren, dan dient de vraag gesteld te worden waarom niet.

Volgens de benadering van Acemoğlu komt dat doordat Saakashvili net als zijn voorgangers ten prooi is gevallen aan politiek uit eigenbelang om zijn eigen machtspositie te behouden. Linz's benadering gaat een stap verder. De benadering sluit het handelen uit eigenbelang door politici niet uit, maar komt met nog een andere verklaring voor het gebrek aan succes.

Deze verklaring is terug te vinden in het soort revolutie. Linz maakte onderscheid tussen revoluties die een duidelijke intentie hadden om voor democratische verandering te zorgen en revoluties die enkel het doel hadden om af te rekenen met de heersende dictator. De Rozenrevolutie lijkt achteraf beter thuis te horen bij de tweede soort revolutie. Saakashvili beloofde tijdens de revolutie democratische verbeteringen, maar richtte zijn commentaar in de beginperiode na de revolutie vooral op het belang van een verenigd Georgië. Snelle democratische veranderingen leken daaraan ondergeschikt. Hij vormde met deze politieke agenda een breuk met de oud-communist Shevardnadze.

Als de Rozenrevolutie inderdaad meer een afrekening met Shevardnadzes regime is geweest dan een democratische revolutie, dan is het ook niet vreemd dat het gebrek aan democratisch succes onder Saakashvili lange tijd door de bevolking in Georgië werd geaccepteerd. Het motto 'alles beter dan Shevardnadze' overheerste. Dit beeld van Georgië onder Saakashvili komt meer overeen met het genoemde voorbeeld van Roemenië onder Iliescu na Ceaușescu, dan het voorbeeld van Griekenland. Iliescu bleek achteraf geen grote verandering ten opzichte van de dictatuur onder Ceaușescu. En wanneer er op een objectieve manier naar Georgië onder Saakashvili wordt gekeken, dan kan geconcludeerd worden dat de situatie niet veel veranderd is ten opzichte van de periode onder leiding van Shevardnadze.

Vanuit de benaderingen van Linz en Acemoğlu zijn bepaalde ontwikkelingen in Georgië te verklaren. Maar aan de andere kant moeten er net als bij de casestudie over Oekraïne wel kanttekeningen worden geplaatst bij de toepassing van de actoren-benaderingen. Want meer nog dan Joesjtsjenko en Timosjenko in Oekraïne, erfde Saakashvili een extreem ingewikkeld land van zijn voorganger. Er hoeft niet met een vergrootglas gekeken te worden om bepaalde structurele problemen te identificeren. Het bekendste voorbeeld is uiteraard de onrust in de afvallige regio's, die gedurende de twintig jaar van onafhankelijkheid continue zijn blijven spelen. Daarnaast is het vanuit de structuralistische benaderingen van Moore en Lipset belangrijk om naar sociale en economische ontwikkelingen in Georgië te kijken en in hoeverre deze het democratiseringsproces hebben belemmerd. Want wanneer dit het geval blijkt te zijn dan kan de kritiek vanuit de actoren-benadering op Saakashvili genuanceerd worden.

Om de economische ontwikkeling van Georgië na de Rozenrevolutie te beschrijven zullen dezelfde bronnen worden gebruikt als in het vorige hoofdstuk. Te beginnen met de cijfers van de Wereldbank. De economie kende na de Rozenrevolutie een ambivalente ontwikkeling. Het bruto binnenlands product steeg de eerste jaren na de revolutie explosief. In 2003 was het bruto binnenlands product 4,0 miljard dollar, in 2008 was het bruto binnenlands product gegroeid tot 12,8 miljard dollar.

Het succes was onder meer te danken aan de privatisering van verschillende staatsbedrijven en aan de belastingverhogingen.³¹³ Ook de buitenlandse investeringen in Georgië stegen na de revolutie. In 2003 bedroeg het bedrag aan buitenlandse investeringen 0,3 miljard dollar en in 2008 was dit bedrag opgelopen tot 1,56 miljard dollar. Het charisma van Saakashvili en zijn westerse uitstraling trok meer investeerders naar Georgië.³¹⁴

Na 2008 tonen beide economische graadmeters een opvallende daling. In 2009 is het bruto binnenlands product gedaald naar 10,7 miljard dollar. De belangrijkste redenen hiervoor waren de oorlog met Rusland en de wereldwijde economische crisis.³¹⁵ De economische crisis en de onzekerheid na de oorlog lieten zich ook terugzien in de buitenlandse investeringen in Georgië. Het totale bedrag aan investeringen in Georgië daalde binnen een jaar tot 0,6 miljard. Het niveau van 2005 werd daarmee bereikt en het bedrag verschilde niet veel van het bedrag in 2003. Het vertrouwen in Georgië was bij buitenlandse investeerders binnen een jaar snel afgenomen. Aangetekend dient te worden dat in Georgië ook veel Russische ondernemers zaten, na de oorlog is het grootste deel van de Russische ondernemers uit Georgië vertrokken.³¹⁶

De periode na 2008 vormde een groot contrast met de snelle groei van de economie van voor 2008. Het beeld van de economische ontwikkeling voor 2008 was alleen vertekenend. Want in deze periode groeide bijvoorbeeld de schuld van Georgië aan het buitenland. Dit komt ondermeer doordat de export van Georgië achterbleef bij wat het land importeerde. In 2009 exporteerde Georgië voor 2,3 miljard dollar naar het buitenland, in hetzelfde jaar werd voor 4,3 miljard geïmporteerd. Naast de schuld aan het buitenland bleef de werkloosheid na de Rozenrevolutie een groot probleem. In 2006 was 13,6 procent van de beroepsbevolking werkloos, in 2009 was dit percentage opgelopen tot 16,4 procent van de beroepsbevolking.³¹⁷

Een zeer belangrijke economische indicator is het percentage dat onder de armoedegrens leeft. In Georgië is dit nog altijd 31 procent van de bevolking. Met een dergelijk percentage kan er onmogelijk een uitgebalanceerde middenklasse in een land ontstaan. Zoals eerder gezien bij de casestudie over Oekraïne is volgens de benadering van Moore de aanwezigheid hiervan cruciaal. Aan deze voorwaarde voldeed Georgië na de Rozenrevolutie niet. Het is daarom niet onlogisch,

³¹³ The World Bank, *Country, Data and statistics for Georgia, National Accounts*, bron: (www.worldbank.org) laatst bezocht op 5 mei 2011.

³¹⁴ The World Bank, *Country, Data and statistics for Georgia, Balance of Payment*, bron: (www.worldbank.org) laatst bezocht op 5 mei 2011.

³¹⁵ The World Bank, *Country, Data and statistics for Georgia, National Accounts*, bron: (www.worldbank.org) laatst bezocht op 5 mei 2011.

³¹⁶ The World Bank, *Country, Data and statistics for Georgia, Balance of Payment*, bron: (www.worldbank.org) laatst bezocht op 5 mei 2011.

³¹⁷ Central Intelligence Agency, *Library, The World Factbook, Georgia*, bron: (www.cia.gov) laatst bezocht op 5 mei 2011.

geredeneerd vanuit het verklaringmodel van Moore, dat een land als Georgië geen stabiele democratie weet te ontwikkelen.³¹⁸

Ook het IMF toonde zich bezorgd over de economie van Georgië. Een nog niet eerder genoemde indicator was de inflatie in Georgië. Vooral over de prijzen van voedsel maakte het IMF zich zorgen. Na de oorlog om Zuid-Ossetië waren de voedselprijzen behoorlijk gestegen. Voor een land waar 31 procent onder armoedegrens leeft, betekende dat acute problemen voor de bevolking.³¹⁹ Georgië zag zich daarom in 2008 genoodzaakt om de hulp in te roepen van het IMF. Het IMF besloot daarop om een garantiestelling te geven ter waarde van 750 miljoen dollar. Met de garantiestelling moesten tijdelijke monetaire problemen opgelost worden. De garantiestelling zou vooral de waardering van de Georgische nationale munt, de Lari, moeten verbeteren. De waarde van de Lari was in de periode daarvoor minder geworden.³²⁰

Na de Rozenrevolutie leek de belofte van economische verbetering uit te komen, toch bleef een groot gedeelte van de bevolking onder de armoedegrens leven. Na 2008 nam het vertrouwen in Georgië in het buitenland af, bovendien kreeg het land ook te maken met de economische crisis. Georgië heeft daarom geen stabiele moderne economie weten te ontwikkelen. Daarmee valt een andere voorwaarde voor een succesvol democratiseringsproces weg. Een gemoderniseerd land met een stabiele, economische ontwikkeling was geen garantie voor een liberale democratie, maar de meeste liberale democratieën hebben wel een gemoderniseerde economie. Volgens de benadering van Lipset is het daarom niet vreemd dat Georgië weinig stappen voorwaarts op democratisch gebied heeft gezet.

In vergelijking met de casestudie over Oekraïne toont dit hoofdstuk minder ambivalentie. De Oranjerevolutie had niet het gewenste succes, maar er was in ieder geval nog enigszins sprake van verbetering ten opzichte van de periode voor de revolutie. Georgië heeft een negatievere ontwikkeling doorgemaakt, op democratisch gebied staat het eigenlijk weer op het niveau van voor de revolutie. Vanuit de vier centrale benaderingen van dit onderzoek kan op verschillende manieren het gebrek aan democratisch succes worden verklaard. Op basis van het onderscheid tussen het soort revolutie van Linz kan Georgië worden vergeleken met de casestudie over Roemenië en kan de vraag gesteld worden of de Rozenrevolutie überhaupt een democratische revolutie is geweest. De rationele-keuze-benadering van Acemoğlu kan gebruikt worden om te verklaren waarom Saakashvili zijn eigen positie heeft proberen te beschermen en de interne oppositie niet heeft bevorderd.

Er is inderdaad reden om het beleid van Saakashvili kritisch te analyseren. Maar daartegenover kan vanuit de structuralistische benaderingen juist beargumenteerd worden dat het voor Saakashvili lastiger was dan voor de leiders in Oekraïne om voor democratische verandering te

³¹⁸ Central Intelligence Agency, *Library, The World Factbook, Georgia*, bron: (www.cia.gov) laatst bezocht op 5 mei 2011.

³¹⁹ International Monetary Fund, *Publications, Country Report no11, Georgia*, bron: (www.imf.org) laatst bezocht op 5 mei 2011.

³²⁰ International Monetary Fund, *News, IMF Mission Reaches Staff-Level Agreement on Completion of the Ninth and Final Review under the Stand-By Arrangement with Georgia*, bron: (www.imf.org) laatst bezocht 5 mei 2011.

zorgen. De democratie in beide landen stond voor de revoluties weliswaar op een gelijkwaardig niveau, maar de structurele problemen lijken in Georgië groter geweest dan in Oekraïne. Daarbij kan uiteraard vooral gedacht worden aan het gegeven dat de overheid in Georgië geen gezag had over het hele land en dat in verschillende gebieden opstandelingen al jaren in strijd waren met de overheid in Tbilisi. De gewapende conflicten zijn een belangrijke verklaring waarom het democratiseringsproces slechter in Georgië is verlopen dan in Oekraïne.

Daarnaast bleek de economische ontwikkeling in Georgië zeer kwetsbaar. Hierbij is wel een parallel te trekken met Oekraïne. Na een redelijk succesvol begin na de revolutie raakte de binnenlandse economie van Georgië in 2008 in verval. Van een gemoderniseerde economie was nog geen sprake. Bovendien bleek er geen brede middenklasse aanwezig te zijn. De actoren-benadering onderschat het belang hiervan, want in land waar dergelijke grote, structurele problemen met de economie en de binnenlandse veiligheid bestaan, is het voor de nieuwe politieke leiders zeer complex om voor een breuk met het verleden te zorgen. De vraag is gerechtvaardigd of het verwachtingspatroon van de Rozenrevolutie niet te groot is geweest. Deze vraag kan gezien de bovengenoemde structurele problemen bevestigend beantwoord worden. Maar dat laat onverlet dat Saakashvili aantoonbare fouten heeft gemaakt en dat hij zich als een autoritaire leider heeft gedragen waardoor er aan zijn democratische intenties getwijfeld kan worden.

Conclusie

In dit essay is een analyse gemaakt van het democratische transitieproces in Oekraïne en Georgië. Op basis van verschillende primaire bronnen is het resultaat van de Oranjerevolutie en de Rozenrevolutie geanalyseerd. Daarbij is specifiek aandacht besteed aan de rol van de helden van de revoluties die later de leiders van Oekraïne en Georgië werden. Het was de bedoeling om te onderzoeken in hoeverre zij hun democratische belofte van de revoluties zijn nagekomen. Voor het onderzoek was de hoofdvraag als volgt geformuleerd: *‘in hoeverre hebben de belangrijkste politieke actoren in Georgië na de ‘Rozenrevolutie’, en de belangrijkste politieke actoren in Oekraïne na de ‘Oranjerevolutie’, het democratiseringsproces bevorderd of belemmerd?’*

De twee casestudies over Oekraïne en Georgië zijn in twee hoofdstukken afzonderlijk behandeld. In deze conclusie worden de resultaten van beide casestudies met elkaar vergeleken. Op basis van de conclusies van de casestudies wordt een slotconclusie gegeven waarbij wordt ingegaan op de verklaringen waarom de transitieprocessen in Oekraïne en Georgië niet hebben gebracht wat tijdens de Oranjerevolutie en Rozenrevolutie werd gehoopt.

Slotconclusie

In de periode voor de revoluties werd het politieke systeem in Oekraïne en Georgië gecontroleerd door een semi-autoritair regime. Op democratisch gebied bevonden de landen zich op vergelijkbaar niveau. Oekraïne en Georgië bleven na de onafhankelijkheid in 1991 binnen de Russische politieke invloedssfeer. President Kuchma in Oekraïne en president Shevardnadze in Georgië onderhielden warme banden met Moskou. Kuchma en Shevardnadze regeerden met autoritair gezag, hetgeen vooral duidelijk werd in hun laatste periode als president. Een aansprekend voorbeeld voor Oekraïne onder leiding van Kuchma was de nooit opgehelderde moord op onderzoeksjournalist Gongadze en de mogelijke betrokkenheid van Kuchma bij de moord. Symbolisch voor Georgië onder Shevardnadze was de dubieuze dood van ex-president Gamsakhurdia in 1993.

In het autoritaire karakter van de regimes onder Kuchma en Shevardnadze waren niet alleen gelijkenissen te zien. Het belangrijkste verschil in de periode tussen de onafhankelijkheid van de beide landen in 1991 en de revoluties in 2003 en 2004 was de interne stabiliteit. In Oekraïne verliep het politieke proces een stuk rustiger dan in Georgië. Georgië kreeg te maken met een burgeroorlog, president Gamsakhurdia werd afgezet en er waren verschillende gewapende conflicten met separatistische opstandelingen in Abchazië, Zuid-Ossetië en Adzjarië.

Voor de aanvang van de revoluties was de populariteit van Kuchma en Shevardnadze sterk afgenomen. Beide presidenten konden alleen nog door middel van fraude verkiezingen winnen. Naast hun impopulariteit waren nog andere vergelijkbare factoren aanwezig die de opkomst van de revoluties verklaarden. In de eerste plaats verenigde de oppositie zich in Oekraïne en Georgië en ontstond er een reëel alternatief voor de heersende leiders. De verenigde oppositie stond onder leiding

van charismatische leiders, Joesjtsjenko en Timosjenko in Oekraïne, en Saakashvili in Georgië. De leiders waren op het Westen georiënteerde politici en beloofden hun land democratischer te maken. Hierdoor verslechterde de relatie met het belangrijkste buurland Rusland aanzienlijk. Met de revoluties zag Rusland haar invloedssfeer in de eigen regio in eerste instantie verminderen. Na de oorlog met Georgië en de terugkeer van Janoekovitsj in het centrum van de macht in Oekraïne bleek de invloed van Rusland echter nog altijd zeer aanwezig.

Een andere factor van betekenis in beide revoluties waren de jongerenorganisaties ‘*Kmara*’ en ‘*Pora*’ die de kant van de oppositie kozen. Een vierde, vergelijkbare factor was de afnemende steun in het buitenland voor de autoritaire regimes. Als laatste was de economische ontwikkeling in Oekraïne en Georgië voor de revolutie instabiel te noemen en was er veel armoede tot grote woede van de bevolking. Een niet te onderschatten factor tijdens de revolutie waren de media en belangrijke overheidsinstanties zoals politiediensten en het leger die de kant van de demonstranten kozen. De legers en politiediensten waren bijvoorbeeld niet bereid om de protesten met geweld te beëindigen.

De revoluties toonden uiteraard ook grote verschillen. De belangrijkste hadden betrekking op het soort revolutie. De Rozenrevolutie kwam voort uit parlamentsverkiezingen en de Oranjerevolutie uit presidentverkiezingen. Een ander groot verschil was de grootte van de demonstraties na de revolutie. In Oekraïne waren de protesten grootschaliger en tijdens de Rozenrevolutie waren de massademonstraties incidenteler. Bovendien was de Rozenrevolutie radicaler dan de Oranjerevolutie. Het bekendste voorbeeld waaruit dit bleek was de bestorming van het parlement in Tbilisi.

Na de revoluties werden beide transitieprocessen gekenmerkt door politieke chaos. In Oekraïne werden vriendschappen tussen de drie hoofdrolspelers van het transitieproces met hetzelfde gemak gesloten als verbroken. In Georgië lukte het Saakashvili niet om de controle over het land te krijgen en waren er met regelmaat gewelddadige conflicten met opstandelingen uit de separatistische regio's. De transitieprocessen na de Oranjerevolutie en de Rozenrevolutie verliepen allerminst rustig. Uit de beschrijving van de politieke ontwikkelingen na de revolutie bleek dat de nieuwe leiders geen radicale breuk met het verleden vormden en soms dezelfde praktijken gebruikten om hun machtspositie te behouden.

Een andere overeenkomst in de periode na de revoluties is de onstabiele economische ontwikkeling van beide landen. De eerste jaren toonden een economische groei, maar na 2008 en de wereldwijde economische crisis kwam de fragiliteit van deze economische groei naar voren. Bovendien vertrokken buitenlandse investeerders, na de oorlog in de zomer van 2008, uit Georgië. Grote delen van de Oekraïense en Georgische bevolking bleven ook na de revolutie onder de armoedegrens leven.

Hoewel beide transitieprocessen gekenmerkt werden door chaos was de mate waarin de chaos vorm kreeg per land verschillend. In Oekraïne bleef deze beperkt tot ruzies tussen concurrerende politieke partijen. De gevoeligheden met minderheidsgroeperingen, vooral in het oosten van het land, mondden niet uit in gewelddadigheden zoals in Georgië. De ontwikkelingen in Georgië zijn door de

militaire conflicten veel extremer geweest. Maar het belangrijkste verschil tussen beide landen is uiteraard terug te vinden in het democratiseringsproces.

De thematiek van dit essay betreft de invloed van politieke leiders op het democratiseringsproces van een land. Kunnen de individuele leiders voor een positieve verandering ten opzichte van een voorafgaand autoritair regime zorgen? In het onderzoek is daarom specifiek gekeken naar de politiek van de helden van de revoluties en of zij de democratische beloftes van de revoluties hebben kunnen inlossen. Voorafgaande aan het onderzoek hoopte ik op basis van de actoren-benaderingen het succes van de revolutie in Oekraïne en Georgië te kunnen verklaren. Aan het einde van dit onderzoek is er weinig over van deze hoop en is een pessimistischere conclusie op zijn plaats.

Wanneer de eindbalans over de transitieprocessen wordt opgemaakt dan moet geconcludeerd worden dat de revoluties niet gebracht hebben waar een aantal jaren geleden op was gehoopt. Het is cruciaal om hierbij te constateren dat Oekraïne en Georgië een verschillend transitieproces hebben afgelegd. Bij de casestudie over Oekraïne is geanalyseerd dat het democratiseringsproces ambivalent verliep. Het electorale proces kende een eerlijker verloop dan onder het regime van Kuchma en vrijheden als persvrijheid en vrijheid van meningsuiting namen toe. Racisme en de positie van de vrouw in de samenleving waren voorbeelden waarop nog winst te boeken was. De kritiek op het democratiseringsproces richtte zich echter vooral op de politieke leiders van het land. De politieke chaos en instabiliteit bevorderde het proces naar een geconsolideerde, liberale democratie niet.

De ambivalentie van het democratiseringsproces na de Oranjerevolutie was het gevolg van falend politiek beleid van de nieuwe politieke elite. Timosjenko, Joesjtsjenko en later ook Janoekovitsj toonden zich ware machtspolitici die verschillende politieke manoeuvres maakten om aan de macht te komen of te blijven. Zij liepen daardoor in dezelfde valkuilen als de oude elite van voor de revolutie. Ontegenzeggelijk hebben de drie leiders fouten gemaakt tijdens het transitieproces en de binnenlandse democratie niet altijd voldoende bevorderd.

Maar daarbij dient aangetekend te worden dat in Oekraïne grote structurele problemen bestaan die alleen op een langere termijn opgelost kunnen worden. Het is achteraf de vraag of de verwachtingen niet te hoog gespannen waren na de Oranjerevolutie. Timosjenko en Joesjtsjenko waren ten eerste afkomstig uit de politieke vriendenkring van Kuchma. Joesjtsjenko was premier onder Kuchma en Timosjenko was minister van Energie. Beiden waren daardoor geen echte nieuwkomers en daarom geen directe breuk met het verleden. Zij hadden al politiek carrière gemaakt binnen het politieke corrupte systeem van Kuchma. Vanuit die wetenschap is het minder verbazingwekkend dat zij als leiders dezelfde fouten maakten als het vroegere semiautoritaire regime. Het bekendste voorbeeld is van eind 2010 toen Timosjenko werd aangeklaagd op verdenking van verduistering van belastinggeld.

Het breken met een traditie van overheids corruptie is niet eenvoudig wanneer bijna alle ambtenaren aan het corrupte systeem gewend zijn. Bovendien was van een gemoderniseerde economie

nog geen sprake in Oekraïne. President Joesjtsjenko en premier Timosjenko erfden in 2004 een nagenoeg failliet land, terwijl een grote groep Oekraïeners onder de armoedegrens leefde. Hoewel de moderniseringstheorie van Lipset aan de hand van bijvoorbeeld de situatie in Singapore gefalsificeerd kan worden, is de theorie bruikbaar gebleven om het democratiseringsproces van een land te verklaren. De afwezigheid van een gemoderniseerde en stabiele economie, is een belangrijke verklaring gebleken voor het onstabiele democratiseringsproces na de Oranjerevolutie.

Acemoğlu erkent het belang van instituties voor de democratische ontwikkeling van een land, maar het succes van democratiseringsprocessen hangt af van keuzes van individuele leiders. Joesjtsjenko en Timosjenko in eerste instantie, en later ook Janoekovitsj, kunnen als belangrijkste politieke actoren verweten worden dat zij het democratiseringsproces niet voldoende hebben bevorderd. Het leek alsof het behouden van de eigen machtspositie voor dit drietal belangrijker was.

De pessimistische benadering van Acemoğlu is vanuit deze constatering de beste om de casestudie over Oekraïne te duiden. Maar de benadering schiet tekort in het erkennen van het belang van structurele problemen als de fragiele economie en de jarenlange staatscorruptie: de staatscorruptie waarvan de drie leiders ook hebben weten te profiteren. Het gegeven blijft dat gezien het verleden in Oekraïne, het een haast onmogelijke opdracht was om binnen een paar jaar een liberale democratie te ontwikkelen.

Op de vraag of de politieke leiders in Oekraïne een belemmerende rol hebben gespeeld, dient echter een ambivalent antwoord gegeven te worden. Want naast het verleden dient voor de economische belemmeringen voor de democratische ontwikkeling van Oekraïne ook naar de politici gekeken te worden. De politieke chaos veroorzaakt door de leiders had negatieve uitwerkingen op de economische ontwikkeling van Oekraïne. Door de politieke ruzies trokken buitenlandse investeerders zich bijvoorbeeld terug uit Oekraïne. En Timosjenko weigerde vanwege haar electorale belangen de hervormingen van het IMF uit te voeren. De democratische veranderingen die plaats hebben gevonden in Oekraïne werden dus zowel belemmerd door de in het verleden gecreëerde institutionele omgeving, als door de acties van drie belangrijkste politieke leiders. De actoren-benadering van Acemoglu schiet op bepaalde zaken tekort, maar de economische tekortkomingen voor de democratische ontwikkeling van Oekraïne kunnen niet alleen worden toegeschreven aan de structurele problemen van het land.

Ook bij de casestudie over Georgië na de Rozenrevolutie zijn de structuralistische benaderingen van Lipset en Moore bruikbaar gebleken om het verloop van het transitieproces te verklaren. In Georgië was Saakashvili als leider van het land in de eerste plaats erop uit om zijn eigen machtspositie als president veilig te stellen. Het neerslaan van de demonstraties tegen zijn presidentschap waren een dieptepunt in het Georgische transitieproces en symbolisch voor het teleurstellende beleid van Saakashvili. De vrijheid van protest en samenscholing stonden onder druk, en de corruptie en vriendjespolitiek werden niet opgelost. Bovendien ging de persvrijheid er zelfs op achteruit. Het Freedom House trekt daarom de harde conclusie dat Georgië op hetzelfde democratische

niveau zit als in 2003, het jaar voor de Rozenrevolutie. Van een ambivalente ontwikkeling zoals in Oekraïne met een verbetering op bepaalde democratische terreinen was daarom geen sprake geweest.

Saakashvili was als belangrijkste politieke actor van het land tijdens het transitieproces niet in staat om democratische verbetering te brengen. Hij heeft het democratiseringsproces zelfs door bepaalde acties van zijn kant belemmerd. De bekendste voorbeelden zijn de oorlog tegen Rusland en het harde optreden tegen anti-regeringsdemonstranten in het najaar van 2007. In de benadering richting zijn politieke tegenstanders toonde president Saakashvili zich een alleenheerser. Het is interessant om in de nabije toekomst waar te nemen hoe de constitutionele verandering, waarbij de premier meer macht zal gaan krijgen, gaat uitpakken voor Georgië. De kans is daarbij aanwezig dat Saakashvili uitgroeit tot de Poetin van Georgië.

Vanuit het kritische oordeel over het beleid van Saakashvili lijkt het logisch om het transitieproces na de Rozenrevolutie te verklaren door naar de actoren-benaderingen te kijken. Acemoğlu benadrukte dat de leiders van het transitieproces ondanks hun democratische beloften tijdens revoluties, op basis van eigen rationele afwegingen in de eerste plaats de keuze maken om hun eigenbelang veilig te stellen. In Georgië kon Saakashvili bovendien met een gebrek aan democratisch succes weggelaten, omdat hij er lange tijd electoraal niet op afgerekend kon worden. Bovendien waren de meeste Georgiërs het eens met zijn nationalistische politiek om het gezag in de afvallige regio's terug te winnen.

Het falen van het transitieproces in Georgië kan echter niet alleen aan Saakashvili worden toegerekend. Wat voor Oekraïne gold, geldt misschien nog meer voor Georgië. Het land gaat al jaren gebukt onder interne onrust. In het onderzoek is uitgebreid aandacht besteed aan de politieke ontwikkelingen in Georgië van vóór de revolutie, omdat daarmee werd aangetoond dat de problemen van ná de revolutie niet op zichzelf staan. Hiermee wordt bedoeld dat Georgië een lange traditie van corruptie, een zwakke economie en interne conflicten kent.

Uit de analyse over de economische ontwikkeling bleek dat Georgië geen brede middenklasse had en dat de economie nauwelijks gemoderniseerd was. Daarmee werd niet voldaan aan de vereisten van de structuralistische benaderingen van Lipset en Moore. Vanuit hun visie en vanuit de structuralistische benadering in het algemeen is het logisch dat het democratiseringsproces in Georgië meer moeilijkheden ondervond dan in Oekraïne. Georgië kreeg in de jaren na de onafhankelijkheid immers te maken met een staatsgreep, een burgeroorlog en militaire conflicten in de regio's. Daarnaast was de rol van Rusland als externe factor nadrukkelijker aanwezig in Georgië dan in Oekraïne.

Deze factoren maakten het nakomen van de belofte van democratische verandering na de Rozenrevolutie ingewikkeld. Het is gerechtvaardigd om het beleid van Saakashvili zeer kritisch te analyseren, want hem kan verweten worden dat hij het democratiseringsproces niet genoeg heeft bevorderd. Maar daarbij dient dus aangetekend te worden dat Saakashvili een complex land van Shevardnadze erfde met allerlei structurele problemen. De actoren-benadering van Acemoğlu kan goed gebruikt worden om Saakashvili als politicus te analyseren, maar geeft geen voldoende zicht op

de situatie in Georgië. Om te verklaren waarom de democratie in Georgië 7,5 jaar na de Rozenrevolutie op een vergelijkbaar niveau als voor de revolutie zit, moeten alle factoren worden meegenomen. Dus ook de door het verleden bepaalde institutionele omgeving waarin Saakashvili moest opereren. Juist daarom moeten ‘oude’ benaderingen als de moderniseringstheorie van Lipset of de sociale-klassen-theorie van Moore niet worden afgeschreven.

Naast het benoemen van enerzijds de rol van Saakashvili, Timosjenko en Joesjtsjenko, en anderzijds de rol van structurele problemen zoals de economie, de corruptie en de binnenlandse conflicten, is het belangrijk om terug te komen op de aard van de revoluties in Oekraïne en Georgië. Volgens de benadering van Linz is er onderscheid te maken tussen revoluties die democratische verandering brengen en revoluties die vooral het doel hebben om de politieke leider van een land te vervangen. De Oranjerevolutie kan achteraf beter als een revolutie tegen Kuchma worden beschouwd, dan een revolutie voor democratische verandering. Georgië kan vanuit de benadering van Linz met het voorbeeld van Roemenië na Ceaușescu worden vergeleken, waar het ene autoritaire regime werd opgevolgd door een nieuw autoritair regime onder leiding van Iliescu.

Binnen de benadering van Linz waren de mogelijkheden voor politieke nieuwkomers om te participeren in de landelijke politiek cruciaal voor de kans van slagen van het democratiseringsproces. In Oekraïne bleek dat Janoekovitsj, dé tegenstander van de Oranjerevolutie, na het uiteenvallen van de Oranjecoalitie premier kon worden. In Georgië hebben buitenstaanders, of relatieve buitenstaanders zoals Janoekovitsj in Oekraïne, niet één van de belangrijkste politieke functies weten te bemachtigen. Saakashvili en zijn partij hebben daarvoor te weinig ruimte geboden.

Het onderscheid dat Linz maakt tussen de soort revoluties is ook voor toekomstig onderzoek zeer relevant. Met de revolutie in de Arabische wereld aan de gang, is het de vraag of na het verjagen van de dictators er een succesvolle transitie naar een democratisch regime gemaakt kan worden. De revoluties tegen autoritaire leiders in Oekraïne en in Georgië wijzen uit dat een succesvolle revolutie geen zekerheid biedt voor een succesvol democratiseringsproces.

Vervolg

In dit onderzoek is geconcludeerd dat het transitieproces in Oekraïne en Georgië niet het vooraf gewenste resultaat heeft opgeleverd. Het gevolg is dat in beide landen een teleurstellend gevoel is ontstaan over de revoluties en de helden van de revoluties. Deze constatering werpt de vraag op of de verwachting in het algemeen rond revoluties niet te groot is. Moet er vooraf niet met meer scepsis naar democratische revoluties gekeken worden.

Achteraf moet vaak geconstateerd worden dat de meeste revoluties vooral als doel hadden een autoritaire leider te verdrijven. Daarmee komt er echter geen verandering in het politieke systeem van een land. Een belangrijke verklaring voor de verdrijving van een leider bij dit soort revoluties is dat de steun binnen de belangrijkste overheidsdiensten voor de leider sterk is afgenomen. Om het systeem te

redden, ziet de elitegroep van het land geen andere optie om de opstandelingen te steunen en de leider af te zetten. Roemenië onder Iliescu is herhaaldelijk als voorbeeld genoemd.

De tweede soort revolutie, waar verandering van het autoritaire systeem naar liberale democratie het doel is, komt –helaas– minder voor. Het resultaat van democratische revoluties is vaak minder revolutionair dan vooraf gehoopt, en is in wezen een voortzetting van een autoritair beleid onder de leiding van een nieuwe elite. Een nieuw elite die in werkelijkheid geen nieuwe elite is, omdat de meesten uit de vertrouwde kliek van het autoritaire regime komen. Saakashvili, Timosjenko en Joesjtsjenko hadden bijvoorbeeld onder het autoritaire regime van Shevardnadze en Kuchma politiek carrière gemaakt.

Vanuit de eerdere constatering die Linz maakte over de revoluties in Latijns-Amerika en Europa in de jaren 70 en 80 van de vorige eeuw, en vanuit de conclusies over Georgië en Oekraïne moet de vraag gesteld worden of het verwachtingspatroon rond revoluties niet aangepast zou moeten worden. Het idee van verandering door een revolutie spreekt –logischerwijs– tot de verbeelding van velen en het geeft hoop op een betere toekomst voor de bevolking van een land. Vanwege de hoopgevende gedachte is de teleurstelling een aantal jaar later, wanneer het democratiseringsproces moeilijk op gang blijkt te komen, des te groter onder de bevolking. Daarbij bestaat het gevaar dat het wantrouwen onder de bevolking tegen een democratisch politiek systeem alleen maar toeneemt.

Zeker met het oog op de revoluties in de Arabische wereld in 2011, is het de vraag of het optimisme rond de ‘Arabische Lente’ wel gerechtvaardigd is. Onderzoekers die zich hebben beziggehouden met thematiek van transitieprocessen kunnen al een voorspelling geven over de problemen waar landen als Tunesië en Egypte na het afzetten van Ben Ali en Mubarak mee te maken kunnen krijgen. Er zullen ongetwijfeld parallellen te trekken zijn tussen de stand van zaken aan het begin van het transitieproces in Tunesië en Egypte met de in dit onderzoek genoemde voorbeelden van Argentinië, Griekenland, Roemenië, Oekraïne of Georgië. Gezien de moeizame transitieprocessen in deze landen lijken ook Tunesië en Egypte nog een lange weg af te moeten leggen voordat de landen zich liberale democratieën mogen noemen.

Om de mogelijke problemen van te voren te kunnen analyseren, lenen de structuralistische benaderingen van Lipset en Moore zich het beste. Immers, het is bij het schrijven van deze scriptie niet duidelijk wie de nieuwe leiders in de Arabische landen na het transitieproces zullen zijn. Het is daarom minder logisch om vanuit de actoren-benadering naar de Arabische revoluties te kijken. Op basis van de in dit onderzoek behandelde benaderingen van Lipset en Moore kan meer duidelijkheid worden gegeven over in hoeverre Tunesië en Egypte voldoen aan de voorwaarde van een gemoderniseerde economie of een brede middenklasse. Oekraïne en Georgië beschikten daar niet over. Hierdoor werd de economische en sociale structuur van beide landen een belemmerende factor in het democratiseringsproces na de Oranjerevolutie en Rozenrevolutie.

Om een goed beeld te kunnen geven over de kansen op democratisch succes van de Arabische revolutie is het daarom belangrijk om ook onderzoek te doen naar de sociale en economische

graadmeters. Deze graadmeters geven een goede indicatie van de democratische potentie of het gebrek aan democratische potentie. Wat toe nu toe opvalt in bijvoorbeeld Egypte, is dat er geen radicale breuk met het verleden onder Mubarak is gekomen. De militaire dictatuur is blijven bestaan, alleen de leider is vervangen.

Het voorbeeld van Griekenland wees uit dat de militaire leiders van een militaire junta ook in staat zijn om een transitieproces naar een democratisch systeem te leiden. Maar een vergelijking met de casestudies over Roemenië en Georgië lijkt aannemelijker, omdat de belangrijkste posities nog steeds worden ingenomen door de militaire leiders die onder Mubarak carrière hebben gemaakt. In Griekenland gebeurde dat ook, maar daar bleken de generaals bereid om hun eigen machtspositie ten faveure van democratische verbetering op te geven. En de verbannen ex-premier Constantijn Karamanlis werd teruggeroepen om als relatieve buitenstaander het transitieproces na de militaire junta te leiden. In Egypte is de leiding momenteel nog in handen van de militairen. Egypte moet dus alert zijn dat het niet zoals in Georgië en Roemenië in een ontwikkeling belandt waarbij de ‘nieuwe elite’ uiteindelijk vooral een voortzetting van het verleden blijkt te zijn. De ‘nieuwe elite’ die dus in werkelijkheid geen ‘nieuwe elite’ is. Het wordt ook interessant om te zien of de kandidaten voor het presidentschap al ‘bekende politici’ zijn die carrière hebben gemaakt onder de dictatuur van Mubarak.

Hierbij dient bovendien nogmaals benadrukt te worden dat de vervanging van een dictatoriale leider door een democratisch gekozen leider niet betekent dat een land voldoet aan liberale definiëring van het begrip ‘democratie’. Zaken als vrijheid van meningsuiting, persvrijheid en de creatie van een goed functionerende rechtstaat zijn wellicht in een land met een traditie van corruptie en autoritair gezag zelfs lastiger te bereiken. De diversiteit en complexiteit van een democratisch systeem voor een samenleving mag daarom bij de berichtgeving over de nieuwe revoluties niet worden onderschat. De focus van de mediaberichtgeving richt zich vooral op het einde van een dictatuur, maar met de vervanging van een dictatuur verdwijnt niet automatisch de dictatoriale structuur van een land. Een democratiseringsproces is een proces van geduld, waarbij het ook aankomt op het realiseren van institutionele veranderingen, zodat het succes van het democratiseringsproces niet alleen afhankelijk is van de kwaliteit van een individuele leider. Dit dient beter in overweging genomen te worden wanneer de zogenaamde ‘Arabische lente’ wordt geanalyseerd.

Wat voor de analyses van de Arabische revoluties ook van belang zou zijn, is wanneer er nog eens goed gekeken wordt naar de link tussen de best presenterende democratieën en de meest welvarende landen in de wereld. Het bestuderen van deze link kan het belang van de moderniseringstheorie nog verder ondersteunen. In het theoretische hoofdstuk is hier al op gewezen. Er is de laatste jaren veelvuldig op de tekortkomingen van de moderniseringstheorie gewezen. Onder meer Francis Fukuyama in *The End of History and the Last Man* en Daron Acemoğlu *Economic Origins of Dictatorship and Democracy* bekritiseerden de moderniseringstheorie. Larry Diamond

beargumenteerde als reactie op deze kritiek dat bijna alle landen met een ‘gemoderniseerde economie’ een democratisch politiek systeem kennen.³²¹

De insteek van een volgend onderzoek zou kunnen zijn om tot een herinterpretatie en herwaardering van de moderniseringstheorie te komen. Waarbij uiteraard niet uit het oog verloren mag worden dat falsificaties van de theorie mogelijk blijven. Er kan daarbij gekeken worden naar succesvolle transitieprocessen waarbij het landen wel gelukt is om door te groeien tot een liberale democratie en naar minder succesvolle transitieprocessen waarbij landen op hetzelfde autoritaire niveau zijn blijven steken. De vraag is of bij de succesvolle transitieprocessen voor de revoluties een gemoderniseerde economie aanwezig was. En of het de minder succesvolle transitieprocessen ontbrak aan een gemoderniseerde economie. Op basis van verschillende casestudies zou daardoor aangetoond kunnen worden dat de aanwezigheid van een gemoderniseerde economie een van de belangrijkste voorwaarden voor een succesvol democratiseringsproces is.

³²¹ Diamond, ‘Some Social Requisites of Democracy’, 676.

Literatuurlijst

- Acemoğlu, Daron, en Robinson, James, A., *Economic Origins of Dictatorship and Democracy* (Cambridge 2006).
- Akkerman, Tjitske, *De kwetsbare democratie. Sleutelteksten uit de politieke theorie* (Amsterdam 2005)
- Barnes, T. J. en Shephard, E., 'Is There a Place for the Rational Actor? A Geographical
- Cohen, Ariel, 'Shevardnadze's journey', *Policy Review*, vol 124 (2004) 75-85, Critique of the Rational Choice Paradigm', *Economic Geography*, vol. 68 (1992) 1-21.
- Bunce, V. J. en Wolchik, S. L., 'A Regional Tradition: The Diffusion of Democratic Change under Communism and Postcommunism, in: V. Bunce, M. McFaul, K. Stoner-Weis (eds.), *Democracy and Authoritarianism in the Postcommunist World*, (Cambridge 2010) 30-58.
- Bunce, V. J. en Wolchik, S. L., 'Democratization by Elections? Postcommunist ambiguities', *Journal of Democracy*, vol. 20 (2009) 93-107.
- Dahl, Robert, A., *On Democracy* (New Heaven 1998).
- Dahl, Robert, *A Polyarchy: Participation and Opposition* (New Heaven 1971).
- David, Paul, A., 'Path Dependence – A Foundational Concept for Historical Social Science', *The Journal of Historical Economics and Econometric History*, vol. 1 (2007) 1-25.
- Devdariani, J., 'Georgia: Rise and Fall of the Façade Democracy', *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, vol. 12 (2004) 79-115
- Diamond, Larry, 'Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy', *American Political Science Review*, vol. 53 (2006) 675-676.
- Fairbanks, Charles, H., 'Georgia's Soviet Legacy', *Journal of Democracy*, vol. 21 (2010) 144-151.
- Fairbanks, Charles, H., 'Revolution Reconsidered', *Journal of Democracy*, vol. 18 (2007) 42-57.
- Fennema, Meindert, *De moderne democratie. Geschiedenis van een politieke theorie* (Amsterdam 2001).
- Fukuyama, Francis, *The End of History and the Last Man* (1992).
- Fuller, Elizabeth, 'Georgia since Independence: Plus ça Change..', *Current History*, vol. 92 (1993), 342-346.
- Hannemann, M. en Keulen, S. en Kroeze, R., *Vals Plat in de Oeral. Een zoektocht naar de Oostgrens van Europa* (Soesterberg 2008).
- Harasymiw, Bohdan, 'Democratization and Political Leadership in Postcommunist Ukraine', *Revue Canadienne de Science Politique*, vol. 36 (2003) 319-340.
- Jawad, Pamela, *Democratic Consolidation in Georgia after "Rose Revolution"?* (Frankfurt 2006).
- Karl, Terry Lynn, *The Paradox of Plenty. Oil Booms and Petro-State* (Berkeley 1997).
- Klobucar, T. F. en Miller, A. H. en Erb, G., 'The 1999 Ukrainian Presidential Election: Personalities, Ideologies, Partisanship, and the Economy', *Slavic Review*, vol. 61 (2002) 315-344.

- Lanskov, M. en Areshidze, G., 'Georgia's year of turmoil', *Journal of Democracy*, vol. 19 (2008) 154-168.
- Lerner, Daniel, *The Passing of Traditional Society. Modernizing the Middle East* (1962).
- Linz, Juan, en Stepan, Alfred, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe* (Baltimore 1996)
- Lipset, Seymour, Martin, 'Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy', *The American Political Science Review*, vol. 53 (1959) 69-105.
- McFaul, Michael, 'Importing Revolution. Internal and External Factors in Ukraine's 2004 Democratic Breakthrough', in: V. Bunce, M. McFaul, K. Stoner-Weis (eds.), *Democracy and Authoritarianism in the Postcommunist World*, (Cambridge 2010) 189-225.
- McFaul, Michael, 'Transition from Postcommunism', *Journal of Democracy*, vol. 16 (2005) 5-19.
- McFaul, Michael, 'Ukraine Imports Democracy External Influences on the Orange Revolution', *International Security*, vol. 32 (2007) 45-83.
- Moore Jr., Barrington, *Social Origins of Dictatorships and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World* (Boston 1966).
- Munck, Gerardo, 'The Regime Question. Theory Building in Democracy Studies', *World Politics*, vol. 54 (2001) 119-144.
- Puglisi, Rosaria, 'Clashing Agendas? Economic Interest, Elite Coalitions and Prospects for Co-Operation between Russia and Ukraine', *Europe-Asia Studies*, vol. 55 (2003) 827-845.
- Rasizada, Alec, 'Georgia meets the test of its independence', *Contemporary Review*, vol. 284 (2004) 139-148.
- Schumpeter, Joseph, A., *Capitalism, Socialism and Democracy* (1942).
- Welt, Cory, 'Georgia's Rose Revolution: From Regime Weakness to Regime Collapse', in: V. Bunce, M. McFaul, K. Stoner-Weis (eds.), *Democracy and Authoritarianism in the Postcommunist World*, (Cambridge 2010) 155-188.

Primaire bronnen

- Amnesty International, *Amnesty International Report 2010, Country Entities, Georgië*, bron: (www.amnesty.nl) laatst bezocht op 4 mei 2011.
- Amnesty International, *Amnesty International Report 2010, Country Entities, Ukraine*, bron: (www.amnesty.nl) laatst bezocht op 21 maart 2011.
- BBC News, *Profile: Viktor Yanukovich*, bron: (www.news.bbc.co.uk) laatst bezocht op 14 februari 2011.
- BBC News, *Profile: Viktor Yushenko*, bron: (www.news.bbc.co.uk) laatst bezocht op 14 februari 2011.
- BBC News, *Ukraine minister found shot dead*, bron: (www.news.bbc.co.uk) laatst bezocht op 14 februari 2011.

BBC News, *Yushchenko and the Poison Theory*, bron: (www.news.bbc.co.uk) laatst bezocht op 10 februari 2011.

Commonwealth of Independent States (CIS), *About Commonwealth of Independent States*, bron: (www.cisstat.com) laatst bezocht op 1 maart 2011.

Central Intelligence Agency, *Library, The World Factbook, India*, bron: (www.cia.gov) laatst bezocht op 15 juni 2011.

Central Intelligence Agency, *Library, The World Factbook, Georgia*, bron: (www.cia.gov) laatst bezocht op 5 mei 2011.

Central Intelligence Agency, *Library, The World Factbook, Ukraine*, bron: (www.cia.gov) laatst bezocht op 26 maart 2011.

De Volkskrant, ‘De angst is weer terug in Georgië’; Hardvochtig optreden tegen opposanten doet vragen rijzen over democratisch gehalte van de president, 1 oktober 2007.

De Volkskrant, Een leeg Zuid-Ossetië dankt Rusland; Een jaar na de oorlog het benaderde leven in Tschinvali (Zuid-Ossetië) en Gore (Georgië), 6 augustus 2009.

De Volkskrant, Er zijn nog flarden IJzeren Gordijn; Politieke crisis Oekraïne. Bieden verkiezingen ditmaal wel een oplossing? 5 april 2007.

De Volkskrant, Ex-premier Timosjenko mag Oekraïne niet uit, 31 januari 2011.

De Volkskrant, Georgische president is dapper maar roekeloos, 12 mei 2005.

De Volkskrant, Gevechten laaien op in Zuid-Ossetië; Poetin: Georgie dankt strijd aan ‘dom beleid’, 20 augustus 2004.

De Volkskrant, Joesjtsjenko is bereid tot compromis; premier Janoekovitsj dreigt op bezoek in Straatsburg met afzetting van president Oekraïne, 18 april 2007.

De Volkskrant, Hoe zwak zijn mannen? Julia Timosjenko ex-premier: “mijn toekomst is vechten voor een vrij en welvarend Oekraïne. Het liefst als premier”. 24 december 2005.

De Volkskrant, Oekraïne is niet langer oranje, 19 november 2005.

De Volkskrant, Oekraïners teleurgesteld in Joesjenko, 10 maart 2006.

De Volkskrant, Oranje-roes in Oekraïne is geweken voor realisme, 16 januari 2010.

De Volkskrant, Oekraïne weer terug bij presidentiële monarchie, 2 okt 2010.

De Volkskrant, Parlementariërs tonen berouw over vechtpartij, 5 juli 2005.

De Volkskrant, President Saakasjvili maakt kritische tv-zenders het leven zuur; ‘Gebrek aan kritiek uit Westen heeft nefaste gevolgen voor Georgische democratie’, 28 oktober 2008.

De Volkskrant, Saakasjvili vervangt premier van Georgië, 28 oktober 2008.

De Volkskrant, ‘Saakasjvili zint op behouden van macht’, 22 juli 2010.

De Volkskrant, Partij Timosjenko vecht uitslag aan, 10 februari 2010.

De Volkskrant, President zonder tegengeluid; Enorme verkiezingszege wekt angst voor machtsmisbruik Saakasjvili, 30 maart 2004.

De Volkskrant, Protesten tegen Saakasjvili houden aan, 14 april 2009.

De Volkskrant, Rusland sluit bases in Georgië; akkoord is overwinning voor president Michail Saakasjvili, 31 mei 2005.

De Volkskrant, Georgië wil Russen weg uit Zuid-Ossetië, 16 februari 2006.

Elsevier, Oekraïne beëindigt voorbereidingen toetreding NAVO, 5 april 2010.

Freedom House, *About Us*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op: 10 mei 2010.

Freedom House, *Freedom of the Press 2002, Georgia*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 28 april 2011.

Freedom House, *Freedom of the Press 2010, Georgia*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 28 april 2011.

Freedom House, *Freedom of the Press 2010, Ukraine*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

Freedom House, *Freedom in the World 1978-2008*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

Freedom House, *Freedom in the World 2003*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 8 januari 2011.

Freedom House, *Freedom in the World 2004*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 18 januari 2011.

Freedom House, *Freedom in the World 2004, Georgia*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 27 april 2011.

Freedom House, *Freedom in the World 2004-2010, Ukraine*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

Freedom House, *Freedom in the World 2005, Ukraine*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

Freedom House, *Freedom in the World 2007, Georgia*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 27 april 2011.

Freedom House, *Freedom in the World 2008, Georgia*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 27 april 2011.

Freedom House, *Freedom in the World 2009, Ukraine*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

Freedom House, *Freedom in the World 2010*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 18 januari 2011.

Freedom House, *Freedom in the World 2010, Georgia*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 27 april 2011.

Freedom House, *Freedom in the World 2010, Ukraine*, bron: (www.freedomhouse.org) laatst bezocht op 10 maart 2011.

Human Rights Watch, *About Us*, bron: (www.hrw.org) laatst bezocht op 12 maart 2011.

Human Rights Watch, *Agenda for Reform: Human Rights Priorities after the Georgian Revolution, A Human Rights Watch Briefing Paper, February 24, 2004*, bron: (www.hrw.org) laatst bezocht op 29 april 2011.

Human Rights Watch, *Bloodshed in the Caucasus: violations of humanitarian law and human rights in the Georgia-South Ossetia conflict, 1992*, bron: laatst bezocht op 7 april 2011.

Human Rights Watch, *Crossing the line, Georgia's Violent Dispersal of Protestors and Raid on Imedi Televisio, December 19, 2007*, bron: (www.hrw.org) laatst bezocht op 29 april 2011.

Human Rights Watch, *World Report 2005, Ukraine*, bron: (www.hrw.org) laatst bezocht op 12 maart 2011.

Human Rights Watch, *World Report 2009, Ukraine*, bron: (www.hrw.org) laatst bezocht op 12 maart 2011.

Human Rights Watch, *World Report 2011, Georgia*, bron: (www.hrw.org) laatst bezocht op 29 april 2011.

Human Rights Watch, *World Report 2011, Ukraine*, bron: (www.hrw.org) laatst bezocht op 12 maart 2011.

International Monetary Fund, *News, IMF Mission Reaches Staff-Level Agreement on Completion of the Ninth and Final Review under the Stand-By Arrangement with Georgia*, bron: (www.imf.org) laatst bezocht 5 mei 2011.

International Monetary Fund, *Publications, Country Report no11, Georgia*, bron: (www.imf.org) laatst bezocht op 5 mei 2011.

International Monetary Fund, *Publications, IMF Survey, IMF set to lend \$16,4 Billion to Ukraine*, bron: (www.imf.org) laatst bezocht op 8 maart 2011.

International Monetary Fund, *Publications, IMF Survey, IMF Urges Ukraine To Stick With Recovery Policies*, bron: (www.imf.org) laatst bezocht op 8 maart 2011.

International Monetary Fund, *News, Ukraine and the IMF, Press Release: Statement by the IMF mission to Ukraine*, bron: (www.imf.org) laatst bezocht op 28 maart 2011.

Ministerie voor Buitenlandse Zaken, *Reizen en Landen, Reisadvies Georgië*, bron: (www.minbuza.nl) laatst bezocht op 1 mei 2011.

Ministerie voor Buitenlandse Zaken, *Reizen en Landen, Reisadvies Oekraïne*, bron: (www.minbuza.nl) laatst bezocht op 15 maart 2011.

Nederlands Instituut voor Meerpartijen Democratie (NIMD), *About NIMD*, bron: (www.nimd.nl) laatst bezocht op 12 mei 2011.

Nederlands Instituut voor Meerpartijen Democratie (NIMD), *Landen, Georgië, Georgia Programme Review*, bron: (www.nimd.nl) laatst bezocht op 1 mei 2011.

NRC Handelsblad, Azjariers blazen de verbindingen met Georgië op, 3 mei 2004.

NRC Handelsblad, Bush: Georgië is een 'lichtend voorbeeld', 10 mei 2005.

NRC Handelsblad, Cynisme regeert weer na revolutie Oekraïne, 30 juli 2005.

NRC Handelsblad, De Abchaziërs waken over hun lege land; Afscheiden regio Abchazië voelt niets voor ‘hereniging’ met Georgië, 28 augustus 2006.

NRC Handelsblad, De Oekraïense Oranje Revolutie is voorbij; Dankzij het ‘verraad’ van de socialisten treedt in Kiev Viktor Janoekovitsj aan als premier, 12 juli 2006.

NRC Handelsblad, Georgië heeft een nieuwe premier, 18 februari 2005.

NRC Handelsblad, Georgië kan aandacht goed gebruiken; ruim een jaar na de rozenrevolutie gaat nog niet erg veel beter, 10 mei 2005.

NRC Handelsblad, Georgië klaar voor massaal protest, 8 april 2009.

NRC Handelsblad, Georgië ziet de rozenrevolutie verwelken ‘Saakasjvili is overmoedig, met chaos als gevolg’; president Saakasjvili kan de noodtoestand nog 15 dagen handhaven, 10 november 2007.

NRC Handelsblad, In Oekraïne regeert de wetteloosheid; Failliet land gaat morgen naar de stembus voor tweede ronde presidentsverkiezingen, 6 februari 2010.

NRC Handelsblad, In Tbilisi smeult frustratie ‘uitslag verkiezingen vervalst’; President wint verkiezingen, maar oppositie spreekt van fraude, 7 januari 2008.

NRC Handelsblad, Nederlandse cameraman komt om bij aanval op Gori, 12 augustus 2008.

NRC Handelsblad, President Georgië voorziet oorlog tegen Rusland, 24 augustus 2004.

NRC Handelsblad, Prooi van twee jagers; Oekraïne, strijdveld tussen oost en west, 6 september 2008.

NRC Handelsblad, Oekraïne als spil van Europa, 20 februari 2010.

NRC Handelsblad, ‘Oekraïne is nu een ander land’, ‘Europa is voor Oekraïne het voorbeeld’; Vraaggesprek met Oekraïense president Viktor Joesjtsjenko, 6 juni 2006.

NRC Handelsblad, Oligarchen waren alleen tijdelijk weg; President Janoekovitsj lonkt naar Europa maar laat corruptie gedijen, 4 december 2010.

NRC Handelsblad, Oppositie demonstreert tegen Saakasjvili; Georgische president wil nieuwe confrontatie tussen betogers en politie voorkomen, 8 november 2008.

NRC Handelsblad, Smoking guns op de Kaukasus; Reconstructie van de vijfdaagse oorlog tussen Rusland en Georgië, 11 oktober 2008.

NRC Handelsblad, Van democratie in Oekraïne is weinig over; Nieuwe president Viktor Janoekovitsj trekt in hoog tempo macht naar zich toe, 20 november 2010.

NRC Handelsblad, ‘Waarom ik het parlement moest ontbinden’, 4 april 2007.

Public Broadcasting Service (PBS), *Frontline/World*, *Ukraine - A Murder in Kyiv*, bron: (www.pbs.org) laatst bezocht op 18 augustus 2010.

Reformatorisch Dagblad, Europa ziet toe hoe Oekraïne totalitaire staat wordt, 29 november 2010.

Reformatorisch Dagblad, Rusland zet 132 Georgiërs land uit; Georgische minister: Milde etnische zuivering, 7 oktober 2006.

Reformatorisch Dagblad, Saakasjvili beëdigd voor tweede termijn, 21 januari 2008.

The Financial Times, Ukraine's oligarchs place their poll bets, 15 januari 2010.

The Guardian, Georgian president Mikheil Saakashvili blamed for starting Russian war, 30 september 2009.

The Guardian, *Tymoshenko returns as Ukraine prime minister: Alliance with president likely to last barely a year: Months of deadlock end with majority of two*, 19 december 2007.

The International Foundation for Electoral Systems (IFES), *Countries, Georgia, Building a Better Election Process in Georgia*, bron: (www.ifes.org) laatst bezocht op 1 mei 2011.

The International Foundation for Electoral Systems (IFES), *Countries, Georgia, "Snap" Transparency*, bron: (www.ifes.org) laatst bezocht op 1 mei 2011.

The International Foundation for Electoral Systems (IFES), *Countries, Ukraine, Public Opinion in Ukraine, 2010 Presidential Elections*, bron: (www.ifes.org) laatst bezocht op 12 maart 2011.

The International Foundation for Electoral Systems (IFES), *Countries, Ukraine, Ukraine's Orange Revolution has Grayed*, bron: (www.ifes.org) laatst bezocht op 12 maart 2011.

The New York Times, Georgian President's Party Has Wide Lead in Voting, 23 mei 2008.

The New York Times, Former Chief of Romania Retakes Office Over Rightist, 11 december 2000.

The New York Times, Russia, in Accord With Georgians, Sets Withdrawal, 14 augustus 2008.

The New York Times, Taunting the Bear, 10 augustus 2008.

The New York Times, Ukraine's leaders reach accord on new coalition, 10 december 2008.

The New York Times, Ukraine's political paralysis gives black eyes to Orange Revolution heroes, 22 juni 2009.

The New York Times, Ukrainian election deal loses ground, 28 mei 2007.

The New York Times, Ukraine Parliament Approves New Premier After Rivals' Deal, 23 september 2005.

The Organization for Security and Co-operation in Europe, *About Us*, bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 10 februari 2011.

The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Parliamentary Elections 2 November 2003* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Extraordinary Presidential Elections 4 January 2004* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Extraordinary Presidential Elections 5 January 2008* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Parliamentary Elections 2 November 2003* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Parliamentary Elections 21 May 2008*, bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Georgia Partial Repeat Parliamentary Elections 28 March 2004* bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 26 april 2011.

The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission, Ukraine, Parliamentary Elections, 26 march 2006: Final Report*, bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 4 maart 2011.

The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission, Ukraine, Parliamentary Elections, 30 September 2007: Final Report*, bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 4 maart 2011.

The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Ukraine Presidential Elections 17 January and 7 February 2010*, bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 7 maart 2011.

The Organization for Security and Co-operation in Europe, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Ukraine Presidential Elections 31 October, 21 November and 26 December 2004*, bron: (www.osce.org) laatst bezocht op 10 februari 2011.

The Telegraph, Ukraine's finance minister resigns, 12 februari 2009.

The Wall Street Journal, Ukraine Voters Weigh on Orange Revolution, 14 januari 2010.

The World Bank, *Country, Data and statistics for Georgia, Balance of Payment*, bron: (www.worldbank.org) laatst bezocht op 5 mei 2011.

The World Bank, *Country, Data and statistics for Georgia, National Accounts*, bron: (www.worldbank.org) laatst bezocht op 5 mei 2011.

The World Bank, *Country, Data and statistics for Ukraine, National Accounts*, bron: (www.worldbank.org) laatst bezocht op 26 maart 2011.

The World Bank, *Country, Data and statistics for Ukraine, Balance of Payment*, bron: (www.worldbank.org) laatst bezocht op 26 maart 2011.

Trouw, 'Ex-premier Oekraïne verduisterde staatsgeld', 21 december 2010.

Trouw, Georgië en Rusland maken ruzie over Zuid-Ossetië, 1 juni 2006.

Trouw, Georgië wil Zuid-Osseten binnenhouden; sluiting van smokkelmarkt voerde spanning op, 28 september 2004.

Trouw, Georgië zwaarst getroffen in energiecrisis; Iran stuurt gas, 28 januari 2006.

Trouw, Georgische oppositie wijst machtsdeling af; 'Demonstraties vanaf nu door het hele land', 12 mei 2009.

Trouw, President Georgië beperkt de macht van zijn opvolger, 22 juli 2010.

Trouw, President Saakjvili krijgt serieuze rivaal: Boerzjanadze, 25 november 2008.

Trouw, Oekraïense oud-minister Loetsenko opgepakt, 27 december 2010.

Trouw, Oude ruzie op kookpunt in Georgie; President Saakasjvili stuit op groep gewapende Adzajariers, 15 maart 2004.

Trouw, Saakasjvili heeft Adzjarie hard nodig, 7 mei 2004.

Trouw, ‘Storm’ Saakasjvili stevent af op alleenheerschappij, 27 maart 2004.

Trouw, Twee wedergeboortes van de Krim, 2 december 2008.

Trouw, Twistappel Zuid-Ossetie verdeelt Moskou en Tbilisi, 16 juli 2004.

Trouw, Viktor Joesjtsjenko staat nu echt alleen; Oekraïne, 7 december 2006.

U.S. Department of State, *Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, 2009 Country Reports on Human Rights Practices: Georgia*, bron: (www.state.gov) laatst bezocht op 2 mei 2011.

U.S. Department of State, *Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, 2009 Country Reports on Human Rights Practices: Ukraine*, bron: (www.state.gov) laatst bezocht op 15 maart 2011.

U.S. Department of State, *Ukraine current issues and U.S. Policy*, August 13, 2009, bron: (www.state.gov) laatst bezocht op 15 maart 2011.

United Nations, *Peacekeeping, Missions, Past, Unomig, Background*, bron: (www.un.org) laatst bezocht op 18 april 2011.

UNHCR, *Country, Georgia, South Ossetia; Aftermath of the War*, bron: (www.unhcr.org) laatst bezocht op 27 april 2011.

Washington Post, Ukraine's President Fires Cabinet; Prime Minister, Who Led Crowds During Revolt, Dismissed in Political Battle, 9 september 2005.

Wikileaks, *Former Tymoshenko insider calls her destructive, 24-02-2010*, bron: (www.wikileaks.nl) laatst bezocht op 11 maart 2011.

Bijlage 1: Totale overzicht beoordelingen door het Freedom House over Oekraïne voor de periode 1991-2010.

Beoordeling voor de combinatie van burgerlijke vrijheden en politieke rechten in de periode 1991 tot en met 2003, de periode vanaf de onafhankelijkheid tot aan de Oranjerevolutie in 2004.

Jaar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Beoordeling	3.0	3.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0

Beoordeling voor de burgerlijke vrijheden en politieke rechten in de periode 2004 tot en met 2010, de periode vanaf de Oranjerevolutie tot aan de laatste beoordeling van het Freedom House in 2010. Het eerste cijfer geeft de burgerlijke vrijheden weer, het tweede cijfer de politieke rechten.

Jaar	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Beoordeling	2.0/3.0	2.0/3.0	2.0/3.0	2.0/3.0	2.0/3.0	2.0/3.0	2.0/3.0

Bijlage 2: Totale overzicht beoordelingen door het Freedom House over Georgië voor de periode 1991-2010.

Beoordeling voor de combinatie van burgerlijke vrijheden en politieke rechten in de periode 1991 tot en met 2003, de periode vanaf de onafhankelijkheid tot aan de Rozenrevolutie in 2003.

Jaar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Beoordeling	5.0	5.0	5.0	5.0	5.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0

Beoordeling voor de burgerlijke vrijheden en politieke rechten in de periode 2004 tot en met 2010, de periode vanaf de Rozenrevolutie tot aan de laatste beoordeling van het Freedom House in 2010. Het eerste cijfer geeft de burgerlijke vrijheden weer, het tweede cijfer de politieke rechten.

Jaar	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Beoordeling	4.0	3.0	3.0	3.0	4.0	4.0	4.0